

DOBOS BALÁZS: ROMA POLITIKAI PÁRTOK MAGYARORSZÁGON

(KÉZIRAT, SZERKESZTÉS ALATT)

Tartalom

ELŐSZÓ.....	3
BEVEZETŐ	7
Téma, szerkezet, módszertan.....	7
Roma pártok és a roma politikai mobilizáció kudarca: szakirodalmi áttekintés.....	15
A ROMA PÁRT ÉRTELMEZÉSE.....	21
Politikai pártok?	21
Etnikai pártok?	23
KITEKINTÉS: ROMA PÁRTOK KÖZÉP- ÉS DÉLKELET-EURÓPÁBAN	33
Főbb regionális jellemzők	33
A szabályozás és az intézményrendszer hatása nemzetközi összehasonlításban	33
Sajátosságok: roma pártok a térség országaiban	33
Albánia	33
Bosznia-Hercegovina	33
Bulgária	33
Csehország	33
Görögország	35
Horvátország	35
Koszovó.....	35
Macedónia	36
Moldova	39
Románia	39
Szerbia.....	43
Szlovákia	43
ROMA PÁRTOK MAGYARORSZÁGON: FŐBB JELLEMZŐK.....	48
Kell-e roma párt? Érvek pro és kontra	52
Az intézményi és politikai környezet hatása	69
Főbb adatok: a pártok alapítása és működése	69
A pártvezetők főbb jellemzői és közéleti karriere.....	70
A célcsoport meghatározása.....	70
Célok, programok, szakpolitikai javaslatok	70
Politikai-ideológiai elkötelezettség, külső kapcsolatok.....	70
A választási szereplések és a kudarcok okai	70
KÖVETKEZTETÉSEK	71
SZÓCIKKEK	73
AZ INTERJÚK TÉMAKÖREI.....	108
RÖVIDÍTÉSEK	109
BIBLIOGRÁFIA.....	110

ELŐSZÓ

A cigány/roma politikai pártok a rendszerváltástól egészen napjainkig mind a pártverseny, mind pedig a kisebbségi közélet állandó, ugyanakkor inkább marginális szereplői Magyarországon, amelyet leginkább az jelez, hogy az elmúlt hat országgyűlési választások alkalmával, amelyek mindegyikén tudott amúgy jelölteket indítani egy-egy roma párt, egyikük sem volt képes parlamenti mandátumot szerezni. A túlnyomórészt nem sokkal az országgyűlési választások előtt létrejövő és magukról leginkább akkor hallható formációk így szükségszerűen a választási kampányok idején részesültek némi közéleti és médiafigyelemben, összefüggésben egyrészt Magyarország legnépesebb kisebbségének, újabb terminológiával nemzetiségének rendkívüli politikai alulreprezentáltságával, a roma politikai részvétel és képviselet lehetséges egyéb útjainak, csatornáinak megítélésével, másrészt, és különösen a 2000-es években, a kívánt társadalmi-gazdasági integráció körüli közéleti polémiákkal. A megalakuló politikai pártok tényleges, gyakorlati jelentőségén azonban sok esetben túlmutatott az a normatív jellegű vita a kérdéssel foglalkozó közírók, kutatók, valamint többségi és kisebbségi politikusok, aktivisták részéről, amely leginkább egy hazai roma párt (illetve általánosabban, egy kifejezett romapolitika vagy egy „színvak” szociálpolitika) szükségességét, létjogosultságát feszegette főként ugyancsak a választások idején. Az írásaikban leginkább arra összpontosítottak, hogy miként lehetne a romák érdekeit a legjobban a politikai döntéshozatal folyamataiban megjeleníteni, és ebben lehet-e szerepe, mi több, kell-e, szükséges-e egyáltalán egy roma párt megalakítása. A vita természetesen nem független attól, hogy a véleményeiknek hangot adók miként tekintenek a romákra, miként értelmezik az etnikai és a szociális tényezőket. A roma párt kérdéskörének értékelésére az utóbbi években ráadásul két további igen fontos körülmény is hatással volt. Egyrészt az EU-csatlakozás és a gazdasági válság nyomán a radikális jobboldal térnyerése, a Jobbik parlamentbe kerülése, illetve a legutóbbi, 2014-es országgyűlési választásokat megelőző, új választási és kampányfinanszírozási szabályok, amelyek ösztönzésére számos új kétes, köztük roma párt alakult és indult a választásokon, kiérdemelve így a sajtó egy részétől a „kamupárt” vagy „bizniszpárt” jelzőket.

A roma politikai pártok alakítása mindazonáltal egy általánosabb jelenség a rendszerváltás utáni Közép- és Délkelet-Európában: az elmúlt bő két évtizedben a romák közel kétszáz pártot hoztak létre Csehországtól kezdve egészen Moldováig és Görögorszáig, parlamenti helyet azonban csak elvétve sikerült szerezniük, bár győztes kormánykoalícióban való részvételre, és tényleges kormányzati pozíciók betöltésére is akadnak regionális példák roma pártok részéről. Ha csupán a magyarországi roma pártok közel negyvenes számát, vagy főbb jellemzőiket, problémáikat és az őket érő kihívásokat nézzük, nemzetközi összevetésben a különbségek mellett számos hasonlóság is azonosítható ezekkel a környező országokban zajló folyamatokkal. Nyilvánvaló továbbá az is, hogy a számuk és politikai jelentőségük miatt a roma pártpolitika által leginkább országokban – ide sorolható Csehország, Szlovákia, Románia, Bulgária, Szerbia, Macedónia és Koszovó – a pártok kutatása akárcsak a nemzetközi vagy az adott országbeli tudományos közlemények számát tekintve is jóval előrehaladottabb, a jelenség tehát alaposabban feltárt Magyarországhoz képest, amelyek mellett nemzetközi összehasonlító munkák is napvilágot láttak már a témában.

A hazai választási sikertelenség, valamint az általánosságban, vagy adott esetben egy konkrét roma pártról szóló normatív vita azonban önmagukban aligha magyarázhatják a jelenség alapjait, a struktúrákat és kapcsolatokat feltáró, az összefüggéseket megismerő, és az ezzel kapcsolatban megfogalmazódó elméleteket és feltevéseket igazolni szándékozó alapkutató hiányát akár a politikatudomány, akár a kisebbségkutatás területein. A 2012 őszen meginduló, az MTA Bolyai János Kutatási Ösztöndíj által támogatott kutatás célja egyfelől tehát a hiánypótlás volt, hogy számos kutatási kérdés és aspektus mentén feldolgozza a romákhoz köthető, bár valóban korlátozott politikai mobilizációs és véleményformáló képességekkel bíró, politikai pártok jellemzőit és szerepét Magyarországon a rendszerváltástól napjainkig. Bár egy fejezetben feltétlenül szükséges kitérni a jelzett vitában egy roma párt mellett és ellene felhozott legfontosabb érvekre, különös tekintettel a roma sajtóban megfogalmazódó, valamint a kutatás keretében megkérdézett, egykori és mostani pártvezetők álláspontjára, de a kutatás határozottan nem arra a kérdésre keresi a választ, hogy kell-e, szükséges-e Magyarországon roma párt. Ehelyett vizsgálja mindenekelőtt a már létrejött pártok időbeli és térbeli elhelyezkedését, a csoport, a választói-támogatói bázis politikai/kisebbségi önmeghatározását nem kevés összefüggésben a „ki a roma”, a roma önmeghatározások és identitások körüli vitákkal és értelmezésekkel. Kitér továbbá a belső struktúrára, a pártvezetésre, a választási szereplésekre, a média-megjelenésre, a szervezettörténet főbb csomópontjaira, az egymáshoz, más kisebbségi szervezetekhez és más pártokhoz való viszonyokra, illetve a pártprogramokra, szakpolitikai célokra, politikai-ideológiai elkötelezettségekre is, vizsgálva többek között azt, hogy céljaik mennyiben fókuszálnak a szociális hátrányokat orvosolni akaró újraelosztási, illetve az antidiszkriminációs intézkedéseket és az etnokulturális jellemzők megőrzését előtérbe helyező elismerési politikákra.

A vizsgálódás másik alapvető célja arra irányult, hogy önmagában a roma politikai részvétel és képviselet összetett kérdéskörén túlmenően (Rövid 2013), elméleti szempontból, a pártirodalom felől közelítve kísérelje meg megragadni és definiálni a romákhoz köthető pártok önmagában is komoly kihívást jelentő fogalmát, és elhelyezni őket a posztkommunista pártrendszerek szélesebb palettáján. Kevés tudható ugyanis arról, hogy a pártalapítás és a szavazatokért folytatott pártverseny természete, logikája miként értelmezhető ebben a kontextusban, különös tekintettel a politikai pártok azon erőfeszítéseire, hogy maguk számára megnyerjék és mobilizálják támogatóikat, követeléseket és alternatívákat fogalmazzak meg, rendre újrarajzolva ezáltal a politikai térképet, egyszerre megvonva és lebontva határokat. A roma párt fogalma ugyanis számos lényegi kérdést vet fel rögtön azzal kezdve, hogy egyáltalán, minden esetben pártokról, és nem-e más típusú érdekképviseleti, nyomásgyakorló szervezetekről beszélhetünk-e valójában.

További kérdés, hogy lévén, hogy legkésőbb a rendszerváltást követően a romák az érintett országok többségében valamilyen hivatalos nemzeti, etnikai kisebbségi státust kaptak, a szakirodalom így a pártjaikra többnyire etnikai, etnopolitikai pártként utal, miközben az egyes eseteket tanulmányozva – ahogy arra több magyarországi példa is rávilágít – könnyen kétségek adódhatnak azt illetően, hogy a roma pártok mindig és feltétlenül tagjai lehetnének egy lehetséges szélesebb etnikai pártcsaládnak. Azaz, hogy főbb paramétereiket illetően azonos tulajdonságokkal bírnának, mint a térség sokat tanulmányozott albán, magyar, orosz, török stb. kisebbségi pártjai, hiszen a roma pártok ténylegesen különböző mobilizációs

stratégiákat alkalmazhatnak, másként vélekedhetnek a társadalmi és közösségi határokról, a jelen megoldandó problémáiról és eltérő jövőképeket is megfogalmazhatnak a közösség számára. Alapvető fontosságú annak megértése, hogy etnikai alapokon és/vagy a meghatározó társadalmi-gazdasági kérdések mentén igyekeznek-e támogatást szerezni, mennyiben szállnak síkra az újraelosztási és/vagy az elismerési politikák jobb kialakításáért, kiállnak-e a kisebbségi státus és az etnokulturális identitásörzés mellett vagy igyekeznek nem roma szavazókat is megszólítani, pártolják-e a roma nemzetépítés gondolatát vagy a társadalmi befogadást vagy éppen az asszimilációt tűzik-e ki célul. Kérdés, hogy mennyiben fókuszálnak a transznacionális, jelen esetben elsősorban európai, a nemzeti vagy alsóbb, regionális és helyi szintekre, hiszen mindegyik különböző megközelítést, üzeneteket, technikákat és célokat kíván. Több szerző szerint például az állam nélküli nemzet gondolata vagy az európaiságra, az Európai Unióra való hivatkozás ahhoz vezethet, hogy muníciót adva a kirekesztő törekvéseknek, az érintett országok kisebb felelősséggel fognak viseltetni roma polgáraik iránt, másfelől pedig csökkenhet annak intenzitása is, ahogy a roma érdekképviseletek követeléseket, mindenekelőtt az egyenlőség elérését a nemzeti szintek felé támasztják (Gheorghe 2013, Vermeersch 2012). A célkitűzések eltérései, a különböző helyzetértelmezések pedig végső soron akár alááshatják, megkérdőjelezhetik magának a roma (párt)politikának a létét és szükségességét is. Ezek a körülmények is azt indokolják, hogy a magyarországi roma pártok alaposabb vizsgálatát nem csupán a hazai politikai rendszer, pártrendszer és kisebbségi szervezetek koordinátái között, hanem – ha csak rövid nemzetközi kitekintésben is – de nemzetközi-regionális összehasonlításban, az érintett térségbeli országokkal való összevetésben is el kell helyezni.

A kutatás közvetlen előzményeül a Vida István által vezetett a „Magyarországi politikai pártok lexikona 1846-2006. Parlamenti választásokon jelöltet állító pártok” című, 2009-2012 közötti OTKA kutatás (K 79153) szolgált, amelynek keretében az 1990-2010 között, az országgyűlési választások legalább egyikén, legalább egy egyéni jelöltet állítani tudó, etnikaként meghatározható pártokról készültek rövid összefoglaló szócikkek (Vida 2011). A vizsgált időszakban hat ilyen roma pártot lehetett azonosítani, amelyek mellett külön szócikk készült a kisebbségek parlamenti képviselőinek elmaradása miatt, hazai horvát, német, és szlovák összefogással megszületett választási pártról, az 1998-as Nemzetiségi Fórumról. Ez utóbbi párt jelen elemzésnek nem lehet tárgya (erről lásd még Egry 2006), illetve kevesebb szerepet kap az a két meghatározó roma civil szervezet is, a Phralipe és a Lungo Drom, amelyek a választási együttműködési megállapodásaik révén ugyancsak helyet kaptak a pártlexikonban. A jelzett hat roma párttal kapcsolatos alaposabb kutatás számos vonatkozásban későbbre maradt, kiegészülve az időközben létrejött újabb pártok, és a soron következő, 2014-es országgyűlési választások körüli fejlemények elemzésével, valamint a parlamenti választásokon jelöltet nem állító, több mint kéttucatnyi párt vizsgálatával. A hat korábban publikált szócikk újabb, átdolgozott változata jelen dolgozat mellékletében is szerepel, teljes téve ezzel a hazai roma pártokról szóló összefoglalókat.

A kutatásnak különösen a nemzetközi kitekintő fejezetét számos, a kérdéssel foglalkozó szakértő segítette, a velük való beszélgetések, a velük készített szakértői interjúk, vagy csak tanácsaik, javaslataik nagyban segítették munkámat. Külön köszönettel tartozom ezért Antonija Petričušić-nak (Zágrábi Egyetem Jogtudományi Kar, Közép-európai Egyetem), Fosztó Lászlónak (Nemzeti Kisebbségkutató Intézet, Kolozsvár), Lisa-Marie Heimeshoff-nak

(Osnabrückeri Egyetem, Németország), Tomas Hrustic-nak (Szlovák Tudományos Akadémia, Néprajzi Kutatóintézet, Pozsony), Ljubomir Mikic-nek (Horvátország), Molnár-Sansum Juditnak (Glasgowi Egyetem), Oláh Józsefnek (Roma Diplomások Országos Szervezete), David Orlovic-nak (Roma Nemzeti Tanács, Horvátország), Pavel Pečínka-nak (Brno, Csehország), Ravasz Józsefnek (Szlovákia). A magyarországi vonatkozások kapcsán pedig Oláh Józseffel készült szakértői interjú (Kodolányi János Főiskola, Roma Diplomások Országos Szervezete).

BEVEZETŐ

Téma, szerkezet, módszertan

Európa egyik legnagyobb kisebbségének, a romák¹ a komplex társadalmi-gazdasági integrációjának, befogadásának a megteremtése, beleértve mindenekelőtt a lakás-, egészségügyi és életkörülmények, az oktatás és foglalkoztatási helyzet javítását, valamint az őket sújtó diszkriminációval és előítéletekkel szembeni küzdelmet, az egyik legfőbb kihívás, amellyel különösen az Európai Unió új tagállamainak és a délkelet-európai országoknak szembesülniük kell kiváltképp a térségbeli államszocializmusok bukása és a kapitalista piacgazdaságra való áttérés óta. Az elmúlt években az érintett országokban élő roma népesség helyzete a nemzetközi közösség, az EU és annak régi tagállamai részéről növekvő figyelemben részesült, számos vonatkozásban a politikai napirendre került, szakpolitikai dokumentumok és javaslatok foglalkoznak vele, és egyebek mellett hozzájárult az uniós és a nemzeti romaintegrációs stratégiák megszületéséhez.

Az újraelosztással és az elismeréssel összefüggő társadalmi igazságtalanságok, illetve az ilyen irányú követelések közötti (különösen az utóbbiról lásd Taylor 1994), rendkívül elterjedt különbségtételére alapozva, sok szerző rámutat, hogy a romák mindkét típusú társadalmi egyenlőtlenségnek az elszenvedői. Ez jelenti egyfelől a szociális kizárást, a kedvezőtlen társadalmi-gazdasági helyzetet, másfelől pedig a nagyfokú etnikai alapú diszkriminációt, a roma kultúra negligálását, és a közügyek intézéséből való jelentős kimaradását, amelyek együtt a térség rendszerváltás utáni időszakának nagyfokú jellemzői. A két típusú ügyre, az újraelosztásra és az elismerésre gyakorta mint egyazon érem két oldalára tekintenek, amelyek szorosan összekapcsolódnak (Fraser 2003), de mindazonáltal a romák esetében egymással rivalizáló és akár egymással ütköző értékekké is válhatnak. A kérdés nyilvánvalóan összefügg annak az ugyancsak rendkívül vitatott kérdésnek a megítélésével, hogy maguk a romák miként azonosítják magukat, hogyan lehet értelmezni a roma élethelyzetek és roma identitások összetett jelenségeit, illetve helyzetük, problémáik és szükségleteik kezelése milyen megközelítést kíván. Különös tekintettel a belső heterogenitásra, illetve azokra az egymással gyakorta versengő és akár egymással ellentétes elvekre és narratívákra, amelyek a romák meghatározása kapcsán megjelentek. Ez utóbbiak főként mint egy nemzeti vagy etnikai kisebbség, mint egy hátrányos helyzetű társadalmi csoport (lásd etnoosztály vagy underclass, társadalom alatti osztály), vagy mint egy transznacionális nemzet tagjaiként tekintenek a romákra (Gheorghe 2013: 81, Marushiakova-Popov 2005, Vermeersch 2003: 890). A nyitott vagy kizáró célok és gyakorlatok előnyben részesítése, a társadalmi-gazdasági integrációnak vagy az etnokulturális jellemzők megőrzésének nagyobb hangsúlyozása ugyanis fontos, hosszú távú kérdések és kihívások elé állít: egy szűkebb, a szegénység felszámolását valló megközelítés szükségszerűen leértékeli az etnokulturális ügyeket, míg az utóbbit képviselő, kisebbségi jogi megközelítés nem csupán etnicizálna, etnikai tartalommal

¹ A dolgozatban a 'roma' terminus nem csupán egy összetett kategóriát, egy meta-csoportot jelöl, amely számos különböző alcsoportból tevődik össze, hanem egy hasonlóan komplex, politikai és társadalmi konstrukciót, amely különböző, akár külsőleg hozzátársított jegyekkel is rendelkezik. Az elemzés érdekében azok a balkáni esetek is ebbe a kategóriák lettek besorolva, ahol az askálik és a balkáni egyiptomiak külön entitásként vannak elismerve.

telítene szociális kérdéseket, hanem végső soron képtelenné is válna azok hatékony kezelésére.

A 2000-es évek vége óta a romák helyzetének javításakor a komplex, társadalmi-gazdasági integráció vált a domináns megközelítéssé (Rövid 2012: 9). Mindeközben a kívánt integráció feltételei és kilátásai jelentős mértékben aligha javultak, és több szempontból rosszabbodtak a gazdasági válság alatt és után, amely a balti országok mellett pont a legsérülékenyebb és legfőképp érintett országokra, Magyarországra, Romániára és Bulgáriára volt leginkább hatással a térségben (Connolly 2012, Sanfey 2011). Jelentések és tanulmányok sora tárta fel, hogy a globális gazdasági válság kitörése és annak következményei milyen további kihívásokat támasztanak a térség marginalizált roma közösségei számára (lásd például Council of Europe 2013). Először is, a romák különösen ki lettek téve a válságkezelés szándékolt és nem szándékos következményeinek, így a munkanélküliség megugrásának, a kormányzati megszorító intézkedéseknek, a közsféra és a szociális kiadások megkurtításának, amelyek sokak számára még nagyobb szegénységhez és társadalmi kizáráshoz vezettek. Másrészt, míg korábban az EU csatlakozás több országban a radikális pártok bizonyos mértékű újraeledését hozta, addig támogatottságuk viszonylag mérsékelt volt (Vachudova 2008). A gazdasági visszaesés utóbb azonban nem csak széles körben szította a romaellenes érzéseket, hanem a populista és radikális jobboldali narratívák a recesszió miatt könnyen bűnbakká teheték a hagyományos kisebbségi, vallási vagy migráns csoportokat, amely csak tovább mélyítette a válságot, növelte a diszkriminációt és ellenségeskedést, és akár erőszakhoz is vezetett. Ezek a tényezők mások mellett közrejátszottak a Jobbik választási előretöréséhez Magyarországon, az Arany Hajnal sikeréhez Görögországban, vagy Marián Kotleba Mi Szlovákiánk Néppártjának a megválasztásához a 2013-as regionális önkormányzati választásokon Szlovákiában.

A fentiek tükrében, a roma politikai részvétel és képviselő ügye – különösen azokon a területeken, amelyek alapvető hatással vannak az életükre –, a hagyományos politikai alulreprezentáltság meghaladása mind nagyobb jelentőségre tesz szert. A közép- és délkelet-európai térségben az államszocialista rendszerek bukása után több olyan, gyakorta versengő intézményi megoldás is létrejött, amellyel élve a romák részt vehetnek a közügyekben és megpróbálhatják befolyásolni az őket érintő döntéshozatali folyamatokat (összefoglalóan lásd például Pajic 2012). Több szerző felhívja ugyanakkor a figyelmet, hogy némi javulás ellenére, sem a civil szervezeteknek főleg az 1990-es években gyorsan megugró száma, sem a mainstream pártokkal kötött együttműködési megállapodások, választási koalíciók (például Bulgária, Csehország, Macedónia és Magyarország), sem a fenntartott kisebbségi helyek a parlamentekben (Koszovó, Románia), sem pedig a választási rendszer bizonyos követelményei alól való felmentés (Szerbia) nem voltak mindezülig arra kellőképpen alkalmasak, hogy érdemben változtassak az általános képen, azon, hogy a romák a különböző döntéshozatali szinteken továbbra is rendkívüli mértékben alulreprezentáltak. Számos esetben a politikai jelenlét és befolyás lehetőségét politikai pártok létrehozásával és a választásokon való indulással kísérelték meg, de ezen a csatornán keresztül túlnyomórészt nem sikerült parlamenti helyet szerezniük. Ráadásul, idővel a szervezetek nagy száma és különböző típusai gyakorta felvetették a legitimitáció kérdését, és egyre nehezebbé tették annak megválaszolását, hogy ki képviselheti a romákat, ki szólhat a romák nevében (McGarry 2010, Rostas 2012: 4).

További probléma, hogy felmérések szerint a roma civil szervezeteknek csak egy kisebb része működik a helyi szinteken, és ennek következtében az országos és nemzetközi aktivitások csak korlátozott mértékben épülhetnek a helyi tapasztalatokra és lokális tudásra (Kóczé 2012). Mi több, a közelmúltbeli uniós roma keretstratégia is számos tényezőhöz kapcsolható, de a legkevésbé sem egy széles körű politikai aktivitáshoz és lobbizáshoz maguknak az érintetteknek a részéről (Ram 2010), ami arra enged következtetni, hogy a legtöbb roma szereplő láthatóan kevésbé érdekelt a nemzetközi testületek figyelmének felkeltésében, miközben a helyi és országos szinteken változatlanul csekély marad a befolyásuk (Kostadinova 2011).

Holott a közügyekben való mind több, mind nagyobb állampolgári és közösségi részvételt és azt, hogy érdekeik, igényeiket kifejezésére ki alakítani a megfelelő intézményi és politikai megoldásokat, a demokrácia-elméletek többsége határozottan kívánatosnak tartja, arra alapozva, hogy a mind több ember részvétele a politikában növeli a figyelembe vehető érdekek és preferenciák számát, és mindennek hatására jobb politikai képviselőhöz, növekvő állampolgári tudatossághoz és lojalitáshoz vezet. Az egyének számára a közügyekben való részvétel joga számos nemzetközi dokumentumban kapott helyet a 20. század második felétől kezdve: az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozatában (21. cikk) vagy a Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmányában (25. cikk). Kifejezetten a kisebbséghez tartozó személyeknek a közügyekben való, ún. „hatékony részvétele” megfogalmazódott az EBEÉ Emberi dimenzióval foglalkozó 1990. évi koppenhágai találkozásának dokumentumában (35. pont), az ENSZ 1992. évi Nyilatkozatában a nemzeti vagy etnikai, vallási és nyelvi kisebbségekhez tartozó személyek jogairól (2. cikk), valamint az Európa Tanács Nemzeti kisebbségek védelméről szóló keretegyezményében (15. cikk). A romák közügyekben való részvételének kívánalma teret nyert az EU-nak a romák befogadásáról szóló, közelmúltbeli dokumentumaiban², és a „semmit rólunk nélkülünk” elve megjelent a Roma Befogadás Évtizede kapcsán is.³

A „kisebbségek hatékony közéleti részvételének” elterjedt formulájának pontosabb tartalmáról az EBESZ Kisebbségi Főbiztosa által 1999-ben kiadott Lundi ajánlások nyújtanak alaposabb felvilágosítást, jogi kötelező erővel nem bíró eszközként (1999). A fogalom előnye, hogy egyrészt elismeri a kisebbségek politikai igényeinek jogosságát, másrészt pedig tekintettel van az etnikai csoport lehetséges belső megosztottságára is, azaz lehetővé kívánja tenni a különböző és egymással rivalizáló elképzelések párhuzamos színre lépését (Kymlicka 2006: 55-56). A szakirodalomban a hatékony közéleti részvétel terminusának minimális és kiterjedtebb olvasatai eltérnek a kérdést tanulmányozó szerzőknél. Will Kymlicka minimális értelmezése szerint a kisebbséghez tartozók számára megkülönböztetéstől mentesen garantálni kell a rendszeres időközönként megrendezésre kerülő választásokon a választás és a választhatóság, több vonatkozásban az állampolgársággal összefüggő jogát. A kiterjedtebb

² Lásd például Council of the European Union. Council Conclusions on Inclusion of the Roma (Luxembourg, 8 June 2009). http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/lisa/108377.pdf (lementve: 2015. augusztus 26.). Council of the European Union. Council recommendation on effective Roma integration measures in the member states (Brussels, 9 and 10 December 2013). http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/lisa/139979.pdf (lementve: 2015. augusztus 26.).

³ Civil Society Monitoring. <http://www.romadecade.org/decade-documents-civil-society-monitoring> (lementve: 2015. augusztus 26.).

olvasat szerint a hatékony részvétel már megkövetel bizonyos mértékű, bár nem feltétlenül számarányos kisebbségi képviseletet is a törvényhozásban, amely a választási rendszer megfelelő, leginkább arányos jellegű kialakításával, a körzethatárok és a mandátumszerzési küszöb manipulációinak tilalmával érhető el. A maximalista értelmezés mindezekon túlmenően már azt feltételezi, hogy a kisebbségben lévők hatékony részvételének *hatása* van az elfogadott politikai döntésre, amely főként valamilyen típusú hatalommegosztási technikával érhető el (Kymlicka 2006: 56-57). A fogalom ezek szerint több annál, hogy a kisebbségek a lehetséges szinteken megjelenítik az érdekeiket, hallatják a hangjukat, és próbálják befolyásolni a döntéseket (Palermo-Woelk 2003: 225), ez esetben tehát ki kell őket venni a többségi elv alkalmazása alól, és a döntésekbe be kell fogadni a kisebbségi akaratot (Wheatley 2002).

Az a cél, hogy a romák az őket alapjaiban érintő döntésekre komoly befolyást gyakoroljanak a különböző szinteken és a döntéshozatali folyamat legfontosabb szakaszaiban, így az előkészítés, a végrehajtás és az ellenőrzés során, még távol van a megvalósulástól. Anne Phillips viszont amellet érvel, hogy a politikai egyenlőség megvalósulása felé vezető úton, a hierarchikusan szervezett társadalmakban a marginalizált csoportok számára már magának a képviseletüknek a fejlesztése az első törekvések egyike (Phillips 1993), pontosabban a kapacitásaik bővítése, annak előmozdítása, hogy egyáltalán részt vegyenek a közéletben, megjelenítsék az érdekeiket, azaz nem szükségszerűen az, hogy rögvest tényleges hatásuk is legyen a döntésekre. A jelenséget ő a „jelenlét politikájának” fogalmával írta le (Phillips 1995), amely számos és akár párhuzamos, részvételi és képviseleti struktúrán keresztül ölthet testet. Iris Marion Young is ezzel kapcsolatban leszögezte, hogy meg kell teremteni a hatékony elismerés és képviselet mechanizmusait az elnyomott és hátrányos helyzetű csoportok számára (1990: 184). A jelenlét sok tekintetben az ún. deskriptív vagy tükör-jellegű képviselet felé hat, amelyben a képviselőnek főbb vonalakban ugyanolyan tulajdonságokkal kell rendelkeznie, mint az általa képviseltnek (Pitkin 1967). Ahogy a későbbiekben az látható, a meginterjúvolt roma pártvezetők magukénak vallották e deskriptív képviselet gondolatát, azaz, hogy jelen esetben a romákat csak roma származású és kötődésű személy képviselheti hatékonyan, illetve közül többen is már önmagában a politikai jelenlét megteremtésével, és nem feltétlenül a döntések befolyásolása miatt érveltek egy roma párt szükségessége mellett Magyarországon. Phillips szerint a közös érdekképviselet kialakítása egyfelől támaszkodhat a csoporttagok közös tapasztalataira, ami szükségszerűen az identitásalapú politizálás felé viszi a mozgalmat, míg a másik lehetőség a közösség egy kellően reprezentatív részének a megszervezése (1995: 55). Rogers Brubaker mutatott továbbá rá, hogy az elemzés középpontjában kevésbé a csoportnak magának, hanem jóval inkább a szereplőknek, aktivistáknak és intézményeknek kell állnia, illetve azoknak a folyamatoknak és interakcióknak, amelyek megteremtik a csoport identitását (Brubaker 2001).

Mindeddig kevesebb figyelmet kapott viszont annak vizsgálata, hogy maguk a romák miként viszonyulnak a politikai részvételi és képviseleti struktúrákhoz (Tremlett-McGarry 2013: 8), hogyan határozzák meg magukat ezekre a színterekre lépve és ezekben működve, miként azonosítják, címkézik a célcsoportot, hogyan vonnak meg határokat, miként próbálnak meg társadalmi támogatást szerezni és azt mobilizálni, illetve hogy ők maguk miként definiálják a közösségi érdekeiket és céljaikat. Ez különösen annak fényében érdekes, hogy mára

Magyarországon a cigányok fogalma leginkább egy külsőleg, a többség által megalkotott csoportra utal (Kállai 2014). Másfelől arra az ismert körülményre is feltétlenül tekintettel kell lenni, hogy a társadalmi mozgalmakban a csoportidentitások a kollektív cselekvés eredményeként termelődnek és rendre újra is fogalmazódnak. A politikai részvételhez való általánosabb viszonyulás mellett, hasonlóan kevés figyelem övezte ebből a szempontból is az egyik lehetséges intézményi mechanizmusnak, részvételi csatornának, annak a közel kétszáz roma politikai pártnak a főbb jellemzőit, amelyek a rendszerváltás óta jöttek létre és hivatalosan be is jegyezték Csehországtól kezdve egészen Görögorszáig (táblázat).

Táblázat: a roma (és askáli, balkáni egyiptomi) politikai pártok hozzávetőleges száma Közép- és Délkelet-Európában

Ország	Pártok körülbelüli száma
Albánia	1 (1992 után) ⁴
Bosznia-Hercegovina	1 (2003) ⁵
Bulgária	kb. 25 (2005 környékén) ⁶
Csehország	kb. 12 párt és mozgalom (1990 óta) ⁷
Horvátország	kb. 5 (1990 óta) ⁸
Görögország	1 (2006 óta) ⁹
Koszovó	7 (2001 óta) ¹⁰
Magyarország	36 (1989-2014) ¹¹
Macedónia	kb. 10 (1990 óta) ¹²
Moldova	1 (2010 óta) ¹³
Románia	kb. 37 párt és politikai egyesület (1990 óta) ¹⁴
Szerbia	kb. 31 párt és szövetség (1990 óta) ¹⁵
Szlovákia	kb. 24 párt és mozgalom (1990 óta) ¹⁶

⁴ Marushiakova-Popov 2001a: 473.

⁵ ACFC/SR (2004) 001. Report Submitted by Bosnia and Herzegovina Pursuant to Article 25, Paragraph 1 of the Framework Convention for the Protection of National Minorities. 36.

http://www.coe.int/t/dghl/monitoring/minorities/3_FCNMdocs/PDF_1st_SR_BiH_en.pdf (lementve: 2015. augusztus 24.).

⁶ Hajdinjak 2008: 119. Marushiakova-Popov 2001b.

⁷ Ministry of the Interior of the Czech Republic. Seznam politických stran a hnutí.

<http://aplikace.mvcr.cz/seznam-politicky-stran/Default.aspx>

⁸ Croatian Information-Documentation Referral Agency. IMENIK stranaka registriranih u RH od 1990. godine.

<http://www.digured.hr/Politicke-stranke-i-izbori>

⁹ New Roma Party (6 January 2006). <http://thisisnotmycountry.blogspot.hu/2006/01/new-roma-party.html>

(lementve: 2015. augusztus 24.).

¹⁰ Central Election Commission. Regjistri i Partive Politike. <http://www.kqz-ks.org/sq/zyra-per-rppc>

¹¹ Országos Bírósági Hivatal. Civil Szervezetek Névjegyzéke. <http://birosag.hu/allampolgaroknak/tarsadalmi-szervezetek-es-alapitvanyok-nevjegyzeke>

¹² Lásd főleg Demirova-Abdulova 2005.

¹³ Roma creating a party (Infotag, 2010. június 18.). <http://www.azi.md/en/print-story/12128> (lementve: 2015. augusztus 24.).

¹⁴ CEDIMR-SE Report: The Roma of Romania http://adatbank.transindex.ro/html/cim_pdf452.pdf (lementve: 2015. augusztus 24.). Cadastru online - Instituțiile minorităților naționale

<http://www.adatbank.ro/regio/ispmn/instituti/?oldal=orgMinlrom%C4%83> (lementve: 2015. augusztus 24.).

¹⁵ Ministry of Justice and Public Administration. Izvod iz registra političkih stranaka

<http://www.mpravde.gov.rs/register-parties.php> Perović 2009.

¹⁶ Ministry of Interior of the Slovak Republic. Register of Parties <http://www.ives.sk/registre/zoznamps.do>

A roma pártpolitizálás egy relatíve új jelenség: a történelem során elsőként erre a térség politikai rendszerváltásaival kerülhetett sor. Néhány ország kivételével, úgy mint Albánia, Bosznia-Hercegovina, Csehország, Horvátország vagy Moldova, a roma pártok elsősorban azokban az országokban találhatók, ahol a romák nagyobb számban élnek, számottevő részét teszik ki az érintett ország népességének, és ahol más kisebbségi közösségek (albánok, magyarok, törökök) már sikeresen mobilizálódtak (Vermeersch-Ram 2009: 66). Abból adódóan, hogy a politikai pártokat többnyire mint állandó, jól szervezett és hierarchikus struktúrákként írják le, amelyek különféle érdekeket integrálnak, összesítenek és kifejeznek, és céljuk a hatalom megszerzése választásokon útján, ezzel szemben a roma pártok jelöltjei rendkívül ritkán jutottak csak parlamenti mandátumhoz, ezért nem rendelkeznek az ún. koalíciós és zsarolási potenciállal, amely G. Sartori osztályozása szerint az ún. releváns pártok fő megkülönböztető jegyei (2005: 108). Első pillantásra, a roma pártok legtöbbször laza, rövidéletű, és inkább pozíció-orientált semmint program-orientált proto-pártnak tűnik, amelyek sok esetben nem sokkal a választások előtt jöttek létre és már nem is képesek releváns helyet elérni a pártversenyben. Az a néhány példa, ahol jelöltjeik parlamenti mandátumot szerzett (Bulgária, Csehszlovákia, Koszovó, Macedónia, Románia és Szerbia), ott többnyire ez választási koalíciók tagjaként sikerült, vagy a verseny a fenntartott kisebbségi helyekért folyt. Különösen a 2000-es évek elején több országban voltak arra kísérletek – Bulgáriában (Crowe 2008: 537), Szlovákiában (Klímová 2002: 116, Vermeersch 2003: 888), Romániában (Rostas 2009: 168) és Magyarországon is – hogy maguknak a roma szervezeteknek, pártoknak az összefogásával jöjjön létre egy választási együttműködés. Néhány országban ugyanakkor a jelöltállítás, a parlamenti hely megszerzése, a mainstream pártokkal és a médiával kialakított kapcsolatok lehetővé tette egyes pártok számára, hogy kiemelkedjenek a roma pártok sorából és hosszabb ideig dominálják ezt a színteret.¹⁷ Másfelől a roma pártok jelentős része nem volt képes két egymást követő választáson sem jelöltek állítani, sőt, többen egyáltalán nem is tudtak részt venni a választásokon.

A roma pártok döntő részének politikailag irreleváns jellege a magyarázat valószínűleg arra, hogy jellemzőikről, hogy miként látják el a politikai pártok alapvető funkciót, hogy milyen szerepet játszanak az érintett országok pártrendszerében, miért olyan kevés tudható. Kevés adat és kutatás áll rendelkezésre már eleve arról, hogy a vizsgált politikai szerveződések miként teljesítenek egyáltalán politikai pártokként, hogy többek között miként azonosítják, és miként kísérik meg mobilizálni a potenciális támogatói, szavazói kört, illetve hogy megfogalmazzák-e és milyen megoldásokat és alternatívákat a romák helyzetének javítása érdekében. A nagy számuk mellett tehát már önmagában komoly elméleti kihívás megragadni és meghatározni magát a roma politikai párt fogalmát. Egy következő fontos kérdés, hogy lévén, hogy a romák rendszerint legkésőbb a rendszerváltással valamilyen nemzeti-etnikai kisebbségi státust, hivatalos elismerést kaptak a régió országainak többségében, ennek következtében a szakirodalomban uralkodó álláspont a pártjaikat következetesen mint etnikai, etnopolitikai pártokat kezeli (lásd például Bugajski 1995, Schönbaum 2009), miközben egyes érintett pártok például határozottan visszautasítják, hogy ők etnikai pártok lennének. Ez

¹⁷ Ilyen volt például a Roma Polgári Kezdeményezés (ROI) Csehszlovákiában 1990-1992 között, a Roma Párt Romániában 1992 után, vagy a Romák Teljes Emancipációjáért Párt Macedóniában az 1990-es évek közepén.

utóbbival kapcsolatban, nem lett feltéve egyebek mellett az a kérdés sem, ami a többi etnikai párt esetében elterjedt, hogy a nagy számok és a köztük lévő, a csoporton belüli versengés eredményez-e például egyfajta túlcitálást, egymásra ígérést, ahogy azt ilyen esetekben sokan feltételezik.

A fentiekben előrebocsátott és a következőkben tovább bontott kutatási kérdések megválaszolását jelen dolgozat alapvetően három részben kívánja elvégezni. A bevezetést követő elméleti fejezetében a roma politikai párt jelenségét és fogalmát próbálja meg az idevágó politikatudományi szakirodalmi megállapítások alapján meghatározni. Mind Magyarországon, mind regionális összehasonlításban is rendkívül nehéz a pártok pontos számát megállapítani, ami nem csak azzal függ össze, hogy a bejegyzettek kívül léteznek nem regisztrált pártok is. A fő kérdés jóval inkább az, hogy a lehetséges szempontok közül mely kritériumok alapján tekinthető az adott párt roma pártnak (név, vezetőség, tagság, választói bázis összetétele, pártprogram stb.). A fejezet ennek nyomán arra keresi elsősorban a választ, hogy egyfelől milyen pártokról van szó, sőt, beszélhetünk-e egyáltalán és minden esetben politikai pártokról, másfelől pedig minden esetben etnikai pártokról beszélhetünk-e, azaz az etnopolitikai mobilizációról, illetve földrajzilag leszűkítve, csak az európai etnikai és etnoregionális pártokról szóló szakirodalmi állítások hogyan és mennyiben értelmezhetők a roma pártok kontextusában. A két fő elméleti kérdés áttekintése segít elhelyezni ezeket a pártokat egyúttal a rendszerváltás utáni pártrendszerek szélesebb palettáján is. Az utóbbi, a pártok etnikai jellegének vizsgálata pedig már átvezet annak a kérdésnek a rövid tárgyalásához, hogy egyáltalán miért válhatott a pártalapítás és –politizálás az esetükben alapvető, ideologizált viták tárgyává.

A magyarországi kutatás eredményeinek tárgyalását megelőzően, a nemzetközi-regionális kitekintést és összehasonlítást nyújtó fejezetben elsőként annak a vizsgálatára kerül sor, hogy a jogszabályi-intézményi keretek miként hatnak ezekre a pártokra, engedélyezik-e a működésüket, elismerik-e őket külön entitásként, ösztönzik, vagy éppen gátolják megalakításukat és a választásokon való megmérettetésüket, illetve hogy mindezek a keretek a pártok profiljára milyen hatással van. Ezt követően a rövid országtanulmányoknak az a célja, hogy legalább főbb vonalakban összefoglalja az egyes politikai rendszerek és az ott működő roma pártok fontosabb jellemzőit, kitérve a velük kapcsolatos politikatörténet főbb csomópontjaira is. Az elemzés itt alapvetően azokra a politikai szervezetekre koncentrál, amelyek az adott nemzeti szabályozás szerint, hivatalosan is pártként vannak nyilvántartva, de ilyenformán, egyes országok esetében a párttörvény hatálya alá tartozó mozgalmak és szövetségek is beletartozhatnak. Másrészt a roma pártok lehatárolása kapcsán, ebben a fejezetben alapvetően az Ishiyama-Breuning szerzőpáros etnikai párt fogalmára épít (2011: 227), akik szerint ez esetben mind a pártvezetés, mind pedig a szavazók többsége egy kisebbségi csoporthoz tartozónak vallja magát, és a párt neve is gyakran erre a kötődésre utal.¹⁸ Az osztályozásból természetesen nem hagyhatók figyelmen kívül az adott országok

¹⁸ Három esetben bizonyosan, az albániai, a bulgáriai és a romániai roma pártok nem feltétlenül felelnek meg a fenti definíciónak. Az előbbi kettő esetében, az etnikai pártok létrejöttét tiltó előírások miatt, Bulgáriában az 1990-es évek alatt (Vassilev 2004: 43-44), a roma pártok inkább semleges, az etnicitásra nem utaló neveket kezdtek felvenni. Romániában pedig a párttörvények regisztrációs követelményei miatt az etnikai pártok már az 1990-es évek második felében lényegében eltűntek, és helyettük a jogi értelemben vett civilszervezetek jutnak politikai szerephez, amelyeket a párt- és választási törvények is a pártokkal együtt említenek, beiktatva többek között számukra a kedvezményes parlamenti mandátumszerzés mechanizmusát (Rostas 2009: 167). Ezekben az

szakértőinek elemzései sem, pontosabban az általuk azonosított roma pártok listái. A fejezet elkészítéséhez az elkészített szakértői interjúk is nagyban hozzájárultak.

A magyarországi fejezet a roma párt léte és szükségessége mellett és ellen felhozott érvek szisztematikus összefoglalását és ütköztetését követően, a döntően a bíróságokon 1989 és 2014 között hivatalosan is bejegyzett, roma pártként azonosítható politikai pártok főbb jellemzőit mutatja be és elemzi a téma lehetséges oldalait körüljárva, kezdve a párt megalakításától a belső felépítésen át egészen a választási kudarc okainak feltárásáig, a külső környezet hatásáig, illetve a más szereplőkkel való kapcsolatok feltérképezéséig. A pártok létrejöttét és szerepét a nemzetközi összehasonlításnál így az elemzés a hazai politikai és pártrendszer koordinátáit, és a tágabb kisebbségpolitika keretei között, a kisebbségi civil szervezetek és kisebbségi önkormányzatok viszonyrendszerében is el kívánja helyezni. Lévén, hogy a pártok többsége meglehetősen vezető-centrikus, ezért az elemzés kiemelt figyelmet fordít a pártvezető politikai-közéleti szerepvállalására, egyéni életútjára, pontosabban a párton kívül esetlegesen más civil szervezetekben, kisebbségi önkormányzatokban betöltött egyéb pozícióira, valamint a többi roma párttal és a nem roma pártokkal fennálló kapcsolataira. Az elemzést a dolgozat tehát egy politikai párt funkciói és működése által felvetett szempontok mentén végzi el, azaz határozottan nem kronologikus, esemény- és politikatörténeti megközelítésből építkezik. Az egyes pártokra irányuló, alaposabb tájékozódás megkönnyítése érdekében a melléklet ad helyet az egyes szervezetekről készített, azonos felépítésű rövid összefoglalóknak.

Az adatgyűjtés a vonatkozó nemzetközi és hazai szakirodalom feltárásával indul, amely mellett a társadalmi szervezetek és alapítványok bírósági névjegyzéke alapján összeállításra kerül a magyarországi, illetve más forrásokból az érintett kelet-közép-, és délkelet-európai roma pártok főbb adatait tartalmazó lista. A pártok főbb szervezeti adataira, belső felépítésére vonatkozó információk a törvényszékeken (fővárosi, megyei bíróságokon) kutathatók. A források újabb csoportját az írott és elektronikus sajtó, az MTI adatbázisa, a kérdéskörrel kapcsolatban megjelent meghatározó cikkek és interjúk, valamint újabban a vonatkozó internetes honlapok teszik ki. Ezek sorában, a hazai kisebbségpolitikai rendszerváltás kapcsán különösen fontos a már 1989-1990 előtt is plurális cigány szervezetek lapjainak feltárása (Amaro Drom, Cigány Újság, Cigányfűró, Előszó, Európai Út, Élőszó, Kethano Drom, Lungo Drom, Phralipe, Világunk). Az adatgyűjtés további önálló lépéseként szükséges feltárni a roma pártok parlamenti választási szereplését. Magyarország esetében az Országos Választási Iroda adatbázisa alapján ez egészen a megyei-települési szintig visszamenően szükséges. Habár a hangsúly a parlamenti választásokra helyeződik, Magyarország vonatkozásában a választási adatok elemzése magában foglalja a helyhatósági választások elemzését is (a kisebbségi önkormányzati választásokon jogilag nem volt és jelenleg sincs lehetőség pártok indulására).

A kutatás további fázisában a magyarországi roma pártok egykori és mostani vezetői közül a következő személyekkel készült félig strukturált mélyinterjú:

- Balogh Csaba (Érd, Liberális Roma Unió Párt),
- ifj. Bogdán János (Bicske, MCF – Roma Összefogás Párt, Magyarországi Cigányok Fóruma - Összefogás Magyarorszáért Párt),

esetekben az elemzés jóval inkább a már publikált szakértői tanulmányokra és jelentésekre hagyatkozik, mint a pártnyilvántartásokra.

- Buri Ferenc (Taktaszada, Cigányok Szolidaritási Pártja),
- Dancs Mihály (Miskolc, Magyarországi Cigánypárt),
- Farkas Sándor (Mátészalka, Magyar Keresztény Roma Párt),
- Fávör József (Poroszló, Magyarországi Romák Demokratikus Pártja),
- Horváth József (Miskolc, BAZ megyei roma nemzetiségi önkormányzat, Magyarországi Cigánypárt),
- Horváth József (Miskolc, Magyarországi Cigánypárt),
- Kozák János (Kup, Összefogás Esélyegyenlőségért Párt),
- Mozsár István (Szolnok, Magyar Cigányok Demokrata Pártja),
- Ruva-Farkas Pál (Taksony, Magyarországi Cigányok Szociáldemokrata Pártja, Roma Egység Párt),
- Száva Vince (Budapest, Magyarországi Kisebbségek Pártja),
- Tóth István György (Ónod, Cigány Demokrata Unió).

Az interjúalanyok válaszait az elemzés természetesen anonim módon kezeli. Az interjúk során érintett főbb témaköröket pedig a melléklet tartalmazza.

Roma pártok és a roma politikai mobilizáció kudarca: szakirodalmi áttekintés

A közép- és délkelet-európai roma politikai mobilizáció kudarcának sokak által osztott nézete elsősorban arra a szembetűnő tényre alapoz, hogy miközben számos országban a romák akár a népszámlálási, akár a becsült létszámadatokat tekintve is, de statisztikai és demográfiai szempontból a szavazókorú népesség jelentős részét teszik ki, addig a helyi, regionális és országos döntéshozó testületekben a számarányuk jelentősen elmarad a lakosságbeli arányoktól. Éppen ezért a vonatkozó szakirodalom fókuszában elsősorban annak a vizsgálata és értékelése állt, hogy miként ragadható meg a roma politikai részvétel összetett jelensége, miért hiányzik a roma mozgalom társadalmi támogatása, illetve hogy milyen feltételek hiányoznak és milyen akadályok állnak egy szélesebb körű, átfogóbb roma politikai részvétel útjában (lásd például Barany 2002, Gay y Blasco 2002, Klímová 2002, McGarry 2009, 2010, McGarry-Agarin 2014, Miscoiu 2006, Sobotka 2001, Vermeersch 2002a, 2002b, 2003, 2005, 2006). Adódik a kérdés, hogy miként függ össze a képviselő nagyfokú hiánya és a társadalmi marginális státus: vajon a periférikus politikai lét állandósítja-e a periférikus szociális helyzetet, vagy fordítva, a kedvezőtlen szociális helyzet az akadály a megfelelő részvétel és képviselő kifejlődésének.

A szakirodalom a politikai részvétel befolyásoló tényezői között számos különböző elemet azonosított. Hosszabb távon vannak rá hatással olyan nagyobb és különösen a nyugati demokráciákra jellemző modernizációs folyamatok, mint például a növekvő életszínvonal, az oktatási lehetőségek vagy a szolgáltató szektor bővülése, amelyek többek között a történeti fejlődésből adódóan az érintett térségben és a roma népesség körében jóval kevésbé kimutathatók. A következő, intézményi elemek azokat foglalják magukban, amelyeken keresztül egy állam megteremti a politikai részvétel lehetőségeit, ideértve leginkább a vonatkozó alkotmányos előírásokat, illetve a párt- és a választási rendszert érintő szabályozást. A tényezők harmadik köre azoké a szereplőké, akik igyekeznek részvételre ösztönözni, köztük a politikai pártok és a különféle érdekszervezetek. Végezetül, negyedik faktorként említendő a részvételt ugyancsak szervesen befolyásoló civil önkéntesség

modellje, amely egyfelől az olyan erőforrásokra helyezi a hangsúlyt, mint a társadalmi-gazdasági státus vagy a képességek, a megszerzett tudás, másfelől azokra a különféle motivációkra és ösztönzőkre, amelyek az egyéneket és csoportokat a közügyekben való részvételre sarkallják (Norris 2002: 19-31). Különösen a társadalmi peremlét, a nagy modernizációs folyamatokból való jelentős mértékű kimaradás és a szükséges erőforrások nagyfokú hiánya miatt osztják sokan azt a nézetet, hogy általánosságban a közép- és délkelet-európai roma részvétel alacsony szintű, a romák kisebb arányban vesznek részt a választásokon és egyéb típusú politikai tevékenységekben, bár egyes empirikus kutatások ezt a képet jóval árnyalják.

A fentiekből mindazonáltal látható, hogy az alulreprezentáltság okai között egyaránt megtalálhatók külső és belső, illetve csak az adott országra és közösségre jellemző tényezők: egyfelől a politikai-intézményi és jogszabályi környezet, valamint a szélesebb társadalmi kontextus, másfelől maguknak a roma közösségeknek a sajátosságai, politikai mobilizációja, illetve nem utolsósorban maguknak a fő szereplőknek, a roma pártoknak a jellemzői. Az előbbieket áttekintve, többen rámutattak, hogy kétségkívül nem könnyű feladat mind a potenciális szavazók, mind a pártvezetők számára erős cigányellenes sztereotípiák légkörében meghaladni a stigmatizált identitást, és kiállni akár egy etnikai alapú roma párt támogatása mellett (Vermeersch 2002a: 86). A kisebbségek elismerését és jogait érintő rendelkezések hatása mellett, a politikai pártokra vonatkozó alapítási, regisztrációs szabályok, illetve a térségben zömében inkább arányos-listás választási rendszerek elemei is – kedvezmények híján – is akadályai lehetnek a roma pártok alakulásának és sikeres megmérettetésének (Birbir 2008). A kisebbségi jogok és részvételi mechanizmusok gyakorlása ráadásul többnyire a népszámlálásokon megmutatkozó létszámhoz és számarányhoz kötött, amelyekkel kapcsolatban ismert jelenség a roma identitás körüli „alkudozás” (Silverman 1988), az identitás nyilvános-közéleti felvállalásától való jelentős tartózkodás, és ennek következtében a népszámlálási és becslési adatok közötti, akár többszörös különbségek. Nem hagyhatók figyelmen kívül a politikai elit azon manipulációi, stratégiái és beavatkozásai sem több érintett országban, hogy mind inkább megosszák a roma mozgalmat. Némileg ugyancsak a külső körülményekhez sorolandó, hogy a pártokon kívül egyéb szervezetek, civil egyesületek, alapítványok, mozgalmak is képviselői igényekkel léphetnek fel, megteremtve ezzel a különböző képviselői struktúrák közötti versenyt (McGarry 2010: 121, Sobotka 2001: 14).¹⁹

A lehetséges csoporton belüli okokat illetően, az alulreprezentáltság és a roma politikai szereplők támogatásának jelentős hiánya mögött meghúzódhat az előrehaladott asszimiláció, a hagyományos közösségek felbomlása, és nem kevés összefüggésben a hivatalos elismerés hosszas hiányával és a társadalom alatti léttel, az öntudat hiánya. Gyakori érv a roma közösségek nyelvi-kulturális megosztottsága, heterogenitása, a kohézió, a közös identitás hiánya, amely megnehezíti a mobilizációt (Barany 2002, Fox-Brown 2000: 148). Kristín Birbir kimutatta, hogy a rendszerváltás utáni első választásokon a nyelvi törések nagyobb valószínűséggel aktivizálódtak, amely részben magyarázza a számos helyen nyelvileg asszimilálódott, illetve különböző nyelvi kötődésű roma közösségek pártjainak gyenge szereplését (2007: 608). Peter Vermeersch szerint azonban a heterogenitás nem oka, hanem következménye az etnikai alapú mobilizáció sikertelenségének (2003: 881). Érvelése szerint a

¹⁹ Aidan McGarry idesorolja például a magyarországi kisebbségi önkormányzati rendszert is (2010: 121).

roma mozgalom alapvetően a létező politikai lehetőség- és a rendelkezésre álló fogalmi struktúrákon bukik el. A nemzetközi és állami támogatásra is igényt tartó roma vezetők ugyanis aközött választhatnak, hogy maguk a romák felé fordulva, egyfelől vagy a marginalitást helyezik előtérbe, kockáztatva ezzel azt, hogy ráerősítenek arra, mintha a marginalitás a romák meghatározó etnikai jellemzője lenne. Másfelől, amennyiben az etnokulturális identitásőrzést emelik ki, akkor elvesztik azok esetleges bizalmát és bizalmát, akik éppen ellenkezőleg, a szociális kérdések kezelését várják el vezetőiktől (Vermeersch 2005). Paloma Blasco amellett érvel, hogy a roma mozgalom egyik fő sajátossága, hogy mind ideológiailag, mind gyakorlati szempontból nem-roma módozatoktól és struktúráktól függ, pontosabban a vezetőiknek a hasonlóan nem-roma szereplők és intézmények felé irányuló diskurzusa „*az etnicitás, identitás és személyiség domináns nyugati modelljeire*” épül, amely nem találkozik a szerző által vizsgált roma lokális világok valóságával (2002: 179-180). Mások mellett Michael Stewart ez utóbbiakkal kapcsolatban kiemelte, hogy a roma társadalmi hálózatok jóval inkább az erős családi kötelékekre építenek (2013: 43), míg a közügyek egész tere, magának a közéletnek és politikának az alapvető előfeltétele és jellemzője, hogy meghaladják ezeket a konkrét, személyközi viszonyokat és családi kapcsolatokat.

További tényező lehet a szavazásra nem jogosultak viszonylag nagy száma a roma népességben (Vermeersch 2005: 459), illetve a választókerületek közötti területi szétszórtság is. Romániában például egy korábbi becslés szerint a roma népesség mintegy 20%-a nem rendelkezett személyi igazolvánnyal, amely szükséges a voksoláshoz (Denton 2003: 5). Mindehhez hozzájárulhat a tömegesen jellemző társadalmi-gazdasági marginalizáció, a gazdasági szerkezetátalakításokkal járó pozícióvesztés, és ezzel összefüggésben mind az országos, többségi politikából, mind pedig a saját elitekből való kiábrándultság, a politikai részvétel alacsony szintje. A bizalmatlanság forrása egyrészt az is lehet, amikor egy kisebbségi csoportot tartósan nem az adott csoporthoz tartozó, hanem egy többségi, vagy egy másik kisebbségi csoportból jövő személy képvisel (Mansbridge 1999: 641). Másrészt, például egy, romániai zenész cigányok körében végzett kutatásban a megkérdezettek azért utasították el a közéleti szerepvállalást és politikai részvételt, mert bizalmatlanok voltak a hivatalosságokkal kapcsolatban, gyanakvással tekintettek az általuk elszigetelt, elitcsoportnak tartott roma mozgalomra, amelynek a napi életükhöz és küzdelmeikhez nem sok köze volt (Beissinger 2001: 47). Hasonló következtetésekre jutottak a roma identitásokat vizsgáló kutatások Bulgáriában (Benovska-Sabkova 2003), Macedóniában (Plaut-Memedova 2005) és Romániában is (Tarnovschi 2008). Másfelől a roma vezetők számára is állandó kihívás a csoportjuk, szervezetük egységének, bizalmának a folyamatos fenntartása. Az is probléma lehet, hogy a pártok többsége egy alapító-vezető köré szerveződik, akiknek a támogatottsága jóval inkább rokoni és klientalista hálózatokon alapul, miközben egy nyitottabb és rugalmasabb belső struktúra növelni tudná a mobilizációt (Müller-Rommel 1998: 25). Az általánosabb elidegenedéssel kapcsolatban, David Held mutatott rá, hogy a marginalizált és alulreprezentált csoportok tagjai körében könnyen meggyökeresedik az a vélekedés, hogy érdekeiket és szükségleteiket csak ritkán fogják a döntéshozók komolyan figyelembe venni, és másokkal egyenlően kezelni egy igazságos döntéshozatali folyamat során (2006: 212). A gyakorta felhozott alacsony politikai részvétel ugyanakkor időben és térben is rendkívül eltérhet, és sok esetben nem azt jelenti, hogy a romák akár kisebb arányban vennének részt a

választásokon (Ladányi 2010: 236-240), hanem csupán a roma szereplőket nem részesítik támogatásban.

Mint látható volt, a legtöbb érintett országban a szervezetek rendkívül fragmentáltak, számuk elérheti és meghaladhatja akár a 20-25-öt is, miközben egymással rivalizálnak, gyakorta belső küzdelmek által szabdalva, különböző irányultságúak, és általában rövid életűek. Gyakran említik a potenciális külső támogató, az anyaország hiányát, valamint a pártok gyenge szervezeti, mobilizációs és vezetési kapacitását, a kellő politikai tapasztalat, a professzionális pártelítők, a szakértők, a kellő erőforrások, kommunikációs eszközök és stratégiák hiányát is. A pártok többsége láthatóan a kisebbségi pártképviselőt formális elérésére, a pozíció elnyerésére törekszik, és kevesebb erőfeszítést tesz egy kidolgozott program keresztülvitele érdekében. A választások közötti időszakban jelentős részük passzivitást mutat. Mindezek fényében elmondható, hogy a lehetséges mobilizációs stratégiáik – ti. az országokon átívelő roma nemzetépítésre, a nacionalizmusra építés, az adott országbeli nemzeti-etnikai kisebbségi alapokra hagyatkozás, vagy a kedvezőtlen társadalmi-gazdasági helyzet és az etnikai jellemzők valamiféle összekapcsolása – nem jutnak el a potenciális választókhoz, és/vagy nem találkoznak a célcsoport releváns érdekeivel (McGarry 2009: 119, Vermeersch 2003: 890).

A roma politikai mozgalom széles körű társadalmi támogatottsága hiányának, a mobilizáció kudarcának külső és belső összefüggéseinek azonosítása mellett elmondható, hogy az egyik lehetséges érdekképviselői csatorna, a roma politikai pártok kutatása az érintett országok többségében előrehaladottabb mint Magyarországon. Az utóbbi időben megszorodtak a kisebbségi, vagy akár kifejezetten csak a roma politikai mobilizációt, politikai részvételt és képviseletet, így a politikai pártokat is összehasonlító keretek között vizsgáló, összefoglaló munkák, jelentések vagy egyes eset- és országtanulmányoknak helyet adó, szerkesztett kötetek (lásd például *Avoiding the Dependency Trap* 2003, Bašić 2001, Denton 2003, Jovanovic 2010, *Political Parties* 2008, Sigona-Trehan 2009, Thelen 2005, Vermeersch 2006). Csehországban és a roma pártok kutatása terén kiemelendő Pavel Pečinka politológus munkássága, aki első idevágó írásaiban a kezdeti csehszlovákiai, majd a csehországi roma pártokat vizsgálta (2003a, 2003b), utóbb pedig a közép- és délkelet-európai roma pártokról és a roma mozgalom fő transznacionális szereplőiről egy összehasonlító kötetet jelentetett meg szintén csehül (2009). A csehországi roma politikai mobilizációról és roma pártokról más szerzők tollából is születtek publikációk (lásd például Fiala-Mareš-Strmiska 2003, Mareš 2003), míg más írások gyakorta hasonlították össze a csehországi és a szlovákiai fejleményeket (Guy 2002, Sobotka 2001, Vermeersch 2003). Szlovákiában az ottani pártok kutatása napjainkban főleg Tomáš Hrustič nevéhez köthető (Hrustič 2012), de más összefoglalás is születtek (Šebesta 2003). Az egykori Csehszlovákiához hasonlóan elterjedt a poszt-jugoszláv térség, a jugoszláv utódállamok összehasonlító vizsgálata (Crowe 2000, Latham 1999), politikailag jelentősebb roma pártok ugyanakkor csak Szerbiában, Macedóniában és Koszovóban jöttek létre. Tanulmányok jelentek meg már a szerbiai (Perović 2009) és a macedóniai roma politikai fejleményekről (lásd például Barany 1995, Demirova-Abdulova 2005, Friedman 2002, Skenderi-Selmani 2014). A koszovói krízist követően egyre nagyobb figyelemben részesültek a függetlenné váló tartományban élő és parlamenti helyekkel rendelkező, nem szerb kisebbségi közösségek (lásd például Taylor 2005, Visoka-Beha 2011, Zeqiri 2014a, Zeqiri 2014b), illetve a kifejlődő askáli és balkáni egyiptomi

elismerési és politikai törekvések, a pártosodás különböző útjai (Cocozzelli 2008, Lichnofsky 2012, Marushiakova-Popov 2001a, Trubeta 2005, Visoka 2008). Romániában az 1992 óta lényegében domináns szerepet betöltő, a roma parlamenti mandátumot birtokló, illetve az eltelt idő alatt több névváltoztatáson is átesett Roma Párt következtében számos elemzés született a roma politikai színtérről (lásd például Bleahu 2005, Bleahu-Frunzaru 2007, Blignaut 2011, Crowe 1999, Filipescu 2009, McGarry 2008, Prisacariu 2013, Rostas 2009). Alaposabb összefoglaló tanulmányok érintették a bulgáriai roma pártokat is (lásd például Rechel 2007, Hajdinjak 2008, Marushiakova-Popov 2001b, Vassilev 2004).

A magyarországi roma politikai pártokat illetően mindezidáig nem zajlott átfogó kutatás, és ebből adódóan, velük kapcsolatban tudományos közlemény szinte alig látott még napvilágot (lásd Veres 2005), leginkább csak a 2006-tól a parlamenti választásokon, majd a 2009-es EP választásokon is listát állító MCF Roma Összefogás Pártot érintve (Kisgyőri 2007, 2010). Némileg elterjedtebb a pártokat különösen a választások előtt érintő, azokat számba vevő, ismertető cikk, főként a roma sajtóban.²⁰ A politikai színtérhez kapcsolódó kutatások fókuszsa elsősorban a romák politikai aktivitásának formáira és szintjére, szavazói hajlandóságuk mértékére, valamint a romák pártszimpátiáira irányult. A pártokhoz hasonlóan nem igen feldolgozott még annak a tágabb szervezeti-intézményi világnak a története sem a pártállami időktől, az 1980-as évek második felétől kezdve, amelynek viszonyai között a pártok utóbb tevékenykedtek (lásd például Kovats 1996).²¹ Köztudomású, hogy más magyarországi nemzetiségekkel ellentétben, a cigányság már eleve több, felülről létrehozott szervezettel érte el a rendszerváltást, miközben különösen a párton kívüli, demokratikus ellenzék részéről, illetve idővel a párton belül is erősödtek a cigányság számára a többiekkel azonos, nemzetiségi státust szorgalmazó hangok. Az egyesülés szabadságának törvényi garantálása lehetővé tette különböző szinteken az immár alulról szerveződő egyesületek létrejöttét, amely – kiegészülve a kisebbségi szervezetek parlamenti támogatásának beindulásával²² – meglehetősen gyorsasággal a cigány/roma szervezetek számának nem várt növekedéséhez, majd több ernyőszervezet megalakításához vezetett, mind inkább elmélyítve a szervezeti megosztottság, illetve a legitimitás és reprezentativitás körüli vitákat. A demokratikus átalakulás és stabilitás szempontjából egyfelől pozitív fejlemény másik oldala volt ugyanis, hogy a szervezetek többnyire nem csupán a tagságuk, hanem értelemszerűen az egész közösség nevében és érdekében kívántak fellépni, és így rövidesen rendkívül széttagolt, fragmentált szerveződések vetélkedtek egymással. A helyzetet súlyosbította, hogy anyagi és egyéb források tekintetében nagyban függtek az Országgyűlés Emberi jogi bizottságának említett szervezetfinanszírozásától. Mindezek hatására erősödött meg a kormányzati oldalon

²⁰ Lásd például Berkes Béla- Galyas Gyula- Kadét Ernő: Romák a ringben. Kétszázézen az urnáknál, négyen a parlamentben. *Élet és Irodalom*, 2002/17. sz. 4. Kadét Ernő- Galyas Gyula: Gettóvoksok. Érdekérvényesítés és szavazatmatematika a roma politikában. *Élet és Irodalom*, 2002/4. sz. 5. Noszkai: Cigányok és pártok. *Amaro Drom*, 1994/6. sz. 4-7. Nagy Ildikó Emese: Párttalanul. *Amaro Drom*, 2001/6. sz. Isten legközelebbi cigány ismerősei. Roma szerveződések a választások előtt. *Amaro Drom*, 2002/február.

²¹ Lásd még Blaha-F. Havas-Révész: Nyerőviszonyok. Roma politikatörténet. *Beszélő*, 1995/19. sz. 20-28. Kadét Ernő: Röppályán. Emelkedik vagy süllyed a romák rakétája? *Beszélő*, 2002/3. sz. 93-98. Osztóján Béla: Verőviszonyok. Roma politikatörténet avagy: folytassa, Phralipe! *Phralipe*, 1995/7-9. sz. 24-110.

²² „(...) az első osztáskor harminckét cigány szervezet részesült állami költségvetési támogatásban. Ekkor, ennek hatására duplázódott meg rövid három hónap leforgása alatt a cigány szervezetek száma.” „Cserébe kompromisszumkészséget tudunk ajánlani.” Wolfart János államtitkár, a Nemzeti és Etnikai Kisebbségi Hivatal elnöke. *Amaro Drom*, 1992/8-9.

az a nézet, hogy a kisebbségi törvény keretei között választások útján létrejövő, legitim testületekre van szükség²³, azonban az életre hívott kisebbségi önkormányzati rendszer legitimitását nem csupán a szaporodó választási visszaélések kezdték erodálni, hanem a romák esetében a helyi és országos struktúra szükségességéről és tényleges működéséről, hatékonyságáról is újabb viták bontakoztak ki. A választási anomáliák felszínre kerülésével, az ezredfordulótól ismét nagyobb hangsúly helyeződött a kisebbségi civil szervezetekre, sok esetben autentikusabb képviselőnek tartva őket, mint a kisebbségi önkormányzatokat – a civil élet ilyenét való „rehabilitálása” a roma önkormányzatok körüli vitákban is rendre helyet kap. Mindezek eredményeként, a független jelöltek kiiktatásával, 2006-tól kizárólag csak meghatározott kisebbségi civil szervezetek állíthatnak jelölteket a kisebbségi önkormányzati választásokon.

A politikailag is jóval relevánsabb roma civil szféra kutatása és az ezzel kapcsolatos publikációk száma értelemszerűen jóval kiterjedtebb a pártokat vizsgálóknál – ez utóbbiak jelentős mértékben a civil szervezetek finanszírozására összpontosítanak (lásd például Kerényi 1999, Lajtai 2011, 2013, Wizner-Bernáth 2002, Wizner 2005). Hasonlóan, a létrejött, az első választások óta számos helyi, regionális vagy országos kiterjedésű kutatás vizsgálta a cigány kisebbségi önkormányzati rendszer jellemzőit, működését, lehetőségeit és hiányosságait (lásd például Bindorffer 2011, Csefkó-Pálné Kovács 1999, Kállai 2005, Molnár 2002, Molnár-Schafft 2003, Schafft 1999, Schafft-Farkas 1999). Lévén, hogy a roma pártvezetők többsége a vizsgált időszakban rendkívül aktív volt mind a civil szervezetekben, mind a kisebbségi önkormányzatokban – többen a helyi cigány kisebbségi önkormányzat elnökei, és szintén többen lettek legalább egy ciklusra az Országos Cigány Önkormányzat képviselői – , ezért érdemes jelen kutatás eredményeit összevetni a korábbi kutatások megállapításaival. További fontos aspektus, hogy 2009 végén egy átfogó elitkutatás keretében kérdőíves felmérésre került sor a kisebbségi, köztük cigány önkormányzati képviselők körében (Tóth-Vékás 2011). Ugyancsak fontos szempont, hogy a pártvezetők többsége a magyarországi cigány népesség azon szűk rétegéhez tartozik, akik a rendszerváltás után sikeresen tudtak vállalkozóvá válni jellemzően főleg az építőiparban, kereskedelemben, vendéglátásban, feldolgozásban, autószerelésben stb., és a cigányság átlagához képest jóval tehetősebbek, gazdagabbak lettek. A „kiemelkedett” vagy „sikeres” cigányokkal kapcsolatban számos kutatás zajlott az elmúlt két évtizedben (lásd például Szabóné 2012, Tóth 2008), amely kategória a vállalkozókon kívül leginkább a roma értelmiségieket és művészeket foglalja magában. Az 1990-es évek végén folyt egy külön kutatás kifejezetten a roma vállalkozókról is (Kállai 2000).

²³ Wolfart János: Feljegyzés Nagy Ferenc József tárca nélküli miniszternek a nemzeti és etnikai kisebbségi törvénytervezet kormány elé terjesztéséről (Budapest, 1992. január 7.). Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára XXVII-A-1-II 3. d. N/1145/92. Lásd még: „Számos szervezetnek nincsenek helyi szervei, nincs olyan tagsága, amely kimutathatóan elevenen együtt él. Ezek állandóan alakuló folyamatok, illetve, a cigányságtól eltekintve, nem is igazán alakuló folyamatok. Nem mindenütt a valóságos pluralizmus jó értelemben vett velejárói, tehát nincsenek „ellenszervezetek”, nincsenek többféle programok, ideológiák, vagy különböző értékrendek alapján szerveződő szervezetek az egyes népcsoportoknál, amely alól (...) a cigányság kivétel. Azoknak a szervezeteknek, amelyek még az állampárt idejében jöttek létre, vagy hozták őket létre felülről, persze jórészt sikerült megújulniuk. De nem mindig sikerült kiterjeszteniük a tevékenységüket mindegyik településre, oda, ahol az adott népesség él. Nem teljes tehát a képviselőik”. Wolfart János: Cserébe kompromisszumkészséget tudunk ajánlani, i. m.

A ROMA PÁRT ÉRTELMEZÉSE

Politikai pártok?

Jelen rövid alfejezetben, a politikai pártok fogalmát és funkcióit övező fontosabb elméleti megközelítések és viták legalább főbb körvonalakban való felvázolása elsősorban arra szolgál, hogy segítsen a későbbiekben azt a kérdést megválaszolni, hogy a rendszerváltás utáni közép- és délkelet-európai, de kiváltképp a vizsgálat középpontjában álló magyarországi roma pártok mennyiben tekinthetők egyáltalán politikai pártnak, mennyiben feleltethetők meg a pártokkal szemben támasztott definíciós és funkcionális követelményeknek.

A modern társadalmakban és demokratikus politikai keretek között, számos olyan, különböző típusú érdekcsoport és -képviselő, szervezeti forma működik, amelyeknek alapvető feladata, hogy kapcsolatot létesítsenek a civil társadalom és a politikai döntéshozatal különböző szintjei és intézményei között. Almond és Powell osztályozása szerint a fejletlenebb szintet egyrészt a spontán és hirtelen módon szerveződő, jellemzően tiltakozó anómiás, másrészt az ún. természetes csoportok képviselik, amelyek esetében bár már kimutatható a közös érdek és identitás, tevékenységük mégis inkább epizodikus és távol áll a jól szervezettségtől, mert a csoporttagok számottevő része nem kíván hozzájárulni egy komolyabb szerveződés kialakításához. Mindezekhez képest a fejlettebb szintet megtestesítő intézményi csoportok, és ilyenek már a politikai pártok vagy a szakszervezetek, feladata már túlmegegy pusztán az érdekek megjelenítésén, és jól szervezett gépezetük már szakértőket és alkalmazottakat is foglalkoztat (Almond-Powell 1999: 89-94).

Nagyjából egyetértés mutatkozik a szakirodalomban, abban a tekintetben, hogy a politikai pártok léte alapvető fontosságú a demokrácia működéséhez. Pippa Norris összesítése szerint az érdemi feladatuk az, hogy politikai platform képzésével, illetve konzultációk és viták révén a támogatóik orientálják, mobilizálják, érdekeiket becsatornázzák, összekössék a pártvezetőket és az aktivistákat, kiválasszák és kiképezik adott pozíciókhoz a megfelelő jelölteket, szervezzék a törvényhozási munkát, illetőleg koordinálják a kormányalakítást és a kormány munkáját. Bár számos vonatkozásban nehéz éles határt vonni más érdekszervezetekkel, a pártokat határozottan megkülönbözteti az előzőektől, hogy különböző csoportok érdekeit képesek egyszerre becsatornázni és politikai javaslataikkal, programjaikkal képviselni, továbbá a jelöltállítással, a törvényhozási munka kontrolálásával döntéshozó pozícióba kerülhetnek és rálátásuk van a végrehajtás folyamatára is (Norris 2004). Bartolini és Mair szerint a fenti funkciók ugyanakkor leszűkíthetők öt alapvető feladatra: az állampolgárok integrációjára és mobilizálására, az érdekek kifejezésére és összegzésére, a közpolitika kialakítására, a politikai vezetők kiválasztására, illetve a parlament és a kormány megszervezésére (2001).

Magát a párt fogalmát a vizsgálódás céljai és a különböző perspektívák mentén különféleképpen lehet megközelíteni, amelyek közül a leginkább a pártok társadalmi alapját, háttérét előtérbe helyező szociológiai, a pártok szervezeti felépítését tekintő intézményi, valamint a pártokat másokkal együtt, rendszerben szemlélő verseny-megközelítés a legelterjedtebb. Ezeket igyekezett egyesíteni Alan Ware definíciója, aki szerint a pártok olyan, egy, szűk társadalmi érdeknél többet képviselni kívánó intézmények, amelyek egy államon belül, a hatalom gyakorlása érdekében egyesítenek olyan embereket, akik hasonló

hitekkel, értékekkel rendelkeznek és hasonlóan foglalnak állást bizonyos kérdésekben, és céljaik elérése érdekében legitim eszközöket vesznek igénybe (1996). Az iménti eltérő megközelítésekre példaként, Neumann 1956-os munkája leszögezte, hogy egy pártot legalább egy versengő csoport léte tesz valóssá (1956: 395). Schlesinger azt javasolta, hogy a párt fogalmát azokra a pártokra kellene leszűkíteni, amelyek indulnak a szabad választásokon és idővel képesek is megnyerni azokat (1991: 6). Schattschneider 1942-es munkája szerint a párt mindenekelőtt egy szervezett kísérlet a hatalom megszerzésére (idézi: Johari 2008: 304). A vezetők kiválasztását is előtérbe helyező Kenneth Janda szerint a pártok azok a szervezetek, amelyek célja, hogy képviselőiket kormányzati pozíciókba helyezzék (1970: 83). A közös érdekek és elvek, mint megkülönböztető jegy mellett állt ki Edmund Burke 1770-es meghatározása (idézi: White 2006). A pártok orientáló funkcióját emeli ki Epstein definíciója: ezek szerint bármely olyan csoport lehet párt, amely egy önálló címke alatt szavazatokat kíván szerezni (2000: 11). A szervezeti aspektust emelte ki Duverger, aki szerint napjaink pártjait sokkal kevésbé a programjaik vagy tagjaik társadalmi hovatartozása alapján, hanem a szervezetük jellege szerint lehet elkülöníteni. Amellett érvelt, hogy a párt nem pusztán egy közösség, hanem közösségek összessége, az ország különböző pontjain létező, kisebb csoportok egysége, amelyeket egy koordináló intézmény köt össze (idézi: Johari 2008: 310). Sartori hasonló, szervezeti megközelítése szerint a párt különböző, rivális csoportokat alkotó egyének összessége (2005: 64). A pártok szervezete az időben jelentős átalakuláson ment át a hivatásos politikusok parlamenti pártjaitól a mai gyűjtő- és rétegpártokig, de a történeti perspektíva mellett alternatív megközelítésül szolgálhat az ügy- (szakpolitika-), a szavazat-, és a hivatalorientált politikai pártok, és mindezekhez igazodóan a szervezeti jellegzetességeiknek az elkülönítése (Strom 1990, Wolinetz 2002).

Egy adott ország pártjaira, összességében pártrendszerére számos különböző tényező van hatással a történeti, kulturális elemektől az egyéb politikai intézményekig, ugyanakkor a politikatudományi szakirodalom klasszikus vitát folytatott arról, hogy a politikai rendszerben megjelenő pártok számára és típusára nézve vajon az intézmények (kormányzati és választási rendszer, decentralizáció mértéke stb.) vagy a bizonyos politikai választóvonalakat megalapozó nagy társadalmi, makro-szociológiai törésvonalak-e a meghatározóbbak (Ferrara 2011: 3). A pártrendszert egyaránt vizsgálják kvantitatív és kvalitatív megközelítésben, vagy a kettő kombinációjában, de minden esetben az egyik fő kérdés, hogy miként azonosíthatók a releváns pártok és miként zárhatók ki a magukat pártoknak nevező, de érdemi politikai szerepet nem játszó kis pártok. A már említett Sartori a maga kvalitatív módszerével egyfelől a pártok választási erősségét vette szemügyre, a parlamenti mandátumokból való részesedésüket, másfelől pedig azt, hogy az adott párt képes-e egyedül vagy koalícióban kormányozni. E két szempont alapján nem tekintette politikailag relevánsnak azokat a pártokat, amelyek nem rendelkeznek vagy kormányzási, vagy zsarolási potenciállal, tehát vagy a politikai versenyben nem meghatározó tényezők, vagy pedig egyáltalán nem jöhetnek szóba a koalícióalkotáskor (Sartori 2005).

Sokak számára a legkisebb közös nevező a párt meghatározásánál LaPalombara és Weiner 1967-es meghatározása, amely szerint a párt egy olyan, helyhez kötött szervezet, amely választóival kölcsönhatásban áll, igyekszik megszerezni azok támogatását, továbbá fontos szerepe van a politikai kiválasztásban, és célja a hatalom megszerzése vagy megtartása, egyedül vagy egy koalíció részeként (idézi: Faniel-Soare 2004: 290). A definíciójuk szerint a

szerezőpáros a pártok négy alapvető karakterisztikus jegyét emelték ki. Elsőként, a szervezet időbeli tartósságát, a vezetőik által, hosszabb időtartamon keresztül a pozíciók betöltését, illetve második elemként, a szervezet láthatóságát és valószínűleg állandó jellegét a helyi szinteken. Harmadszor, a vezetőinek azon határozott szándékát, hogy ne csak befolyásolni kívánják a döntéseket, hanem gyakorolják a döntéshozás jogát helyi és országos szinten egyaránt, egyedül vagy egy koalíció tagjaként. Negyedszer, a párt megszervezése annak érdekében történik, hogy támogatókat szerezzen legalább a választásokon (Uo.).

Amennyiben elfogadjuk azt a széles körben osztott nézetet, hogy a roma politikai pártok elsősorban mint etnikai pártok határozhatók meg, akkor ez utóbbiakkal kapcsolatban – miként az a következő, az etnikai-etnoregionális pártokra összpontosító alfejezetben látható – rögtön felvetődik a kérdés, hogy egy adott etnokulturális kisebbségi közösség érdekeinek a képviselésével ezek a pártok nem-e inkább speciális érdekszervezetek, szemben az általában több társadalmi csoport preferenciáit felkarolni és begyűjteni igyekvő politikai pártokkal. Többen rámutattak velük kapcsolatban arra is, ami szintén feszegeti a pártfogalom határait, hogy az etnoregionális pártok az országos szintű, parlamenti választások helyett jóval inkább a helyi és regionális voksolásokra összpontosítanak (Miodownik-Carrite 2006), ami ugyanúgy elmondható a roma politikai pártokra is.

Azon túl, hogy az esetleges etnikai jelleg elfogadásával már önmagában kikerülnének több pártfogalomból, csupán a fentiekből, a sokak által elfogadott LaPalombara-Weiner meghatározásból következően előrebocsátható, hogy a rendszerváltás utáni magyarországi roma pártok csak korlátozottan felelnek meg a politikai pártok ismérveinek, a velük szemben támasztott követelményeknek. A magyarországi fejezetben részletesen vizsgált tulajdonságok közül elmondható, hogy a pártok többsége a parlamenti választásokat közvetlenül megelőzően jön létre, a választások közötti időszakban passzivitást mutatnak vagy elhalnak, tehát az időbeliségük inkább csak epizodikus. Bár rendre elhangzanak többnyire jelentősen túlbecsült állítások a helyi alapszervezetek és a támogatók számáról, az időbeli és anyagi korlátok, a választási kudarcok miatt kétségek támadhatnak egy-egy szervezet kiterjedt regionális vagy országos hálózataról, a helyi szervezetek és aktivisták sokaságáról. További fontos tényező, hogy a párt létrehozását többen már pusztán a politikai jelenlét kialakításával, a döntések befolyásolásának a szándékával indokolták, de ami jelen keretek között fontosabb, hogy többségük nem tudott vagy nem akart jelöltek állítani az országgyűlési választásokon, sőt, nem igen tettek így kísérleteket támogatók szerzésére, és az erőfeszítéseiket jobbra csak a helyi pozíciók javítására kívánták koncentrálni. Ez a körülmény az fenti definíciók felől közelítve, felveti azt a kérdést, hogy ez esetekben egyáltalán szükség volt-e pártok létrehozására és bejegyzésére. Ugyancsak korlátozottan működött a pártok rekrutációs funkciója: nem csupán a képviselőjelöltek kiválasztása terén, hanem azért is, mert többségük megalapítását általában egy korlátozottabb személyi kör, akár egy személy kezdeményezte, aki az utóbb a párt vezetőjévé is vált. A pártok élén a fennállása során csak kevés esetben következett be változás, és a párton belüli kiválasztási és karrierépítési mechanizmusok nagyfokú hiányát jelzi valamiképpen az is, hogy egy személy idővel több pártot is létrehozott.

Etnikai pártok?

Egyes vélekedések szerint már önmagában a heterogenitás, pusztán a kisebbségek jelenléte is kihívást jelent a modern politikai rendszerek számára, nem csupán annak konfliktusos

természete, hanem a modern nemzetállamok etnokulturális elköteleződése miatt is, amelynek során különböző politikai, adminisztratív és szimbolikus eszközökkel rendre egy bizonyos csoportot vagy csoportokat részesítenek előnyben másokkal szemben. A politikai törésvonalakat tanulmányozó Lipset-Rokkan szerzőpáros szerint a társadalmi szinten, a különböző tartalmú és intenzitású, jelen esetben nemzeti-etnikai jellegű csoportképző erők hatása, az ilyen típusú társadalmi csoportok kialakulása viszont nem feltétlenül vonja maga után az ugyanezen dimenzió mentén kibontakozó politikai konfliktusok létrejöttét – szemben például a marxi vélekedéssel. Állításuk szerint tehát a társadalmi diverzifikáció nem biztos, hogy széles körű, általános politikai megosztó és mobilizáló erőként is fel fog lépni, ehhez még szükséges a társadalmi és gazdasági pozíciók hatásai, azok érzékelése, valamint a politikai pártok szervezése és működése. Sartori még ezen is továbbment, amikor kijelentette, hogy a társadalmi különbségek se nem szükségesek, se nem elegendő feltételei annak, hogy a politikai törésvonalak létrejussanak a pártokban testet öltve. A pártok szerinte tehát nem lehetnek egyenes következményei, nem világos leképezései a különböző társadalmi csoportoknak.

A kisebbségi kérdés többnyire akkor válik politikailag relevánssá, ha a kisebbség valamely lehetséges okból mobilizálódik, megszerveződik, és relatíve állandó csoporttényező lesz (Koenis-Saukkonen 2006). A primordialista elméletek szerint az etnicitás ez esetben egy alapvető lojalitásként, míg ezzel szemben, az instrumentalista elgondolások szerint csak egy lehetséges forrásként értelmezhető (Brown 1994). Milton J. Esman szerint egy etnikai közösség akkor válik politikai tényezővé, amennyiben vagy egy másik etnikai ellenféllel kénytelen szembeszállni, vagy pedig etnikai jellegű érdekeket kezd kifejezni. A politikai mobilizáció folyamata kétségkívül valamilyen szintű, a kisebbségi politikusok és aktivisták által pártolt, etnikai öntudatosságot feltételez, és okaiként egyaránt említhetők negatív (sérelmek, fenyegetések, nélkülözések) és pozitív tényezők (kezdeményezések és elvárások), bizonyos események hatása, vagy éppen mindezek sajátos kombinációja (Esman 1994: 27-30). Ezekon túlmenően még számos különböző tényező lehet befolyással az etnopolitikai mozgalomra és környezetére, így a meghatározó szociológiai, demográfiai vagy szervezeti jellemzők, a történeti tradíciók, az intézményi-jogszabályi keretek, illetve a nemzetközi szereplők hatása, amelyek összességében Herbert Kitschelt szerint az ún. „politikai lehetőség-struktúrát” alkotják.

A folyamatban kulcsszerepe van az etnopolitikai mobilizációnak, egy olyan politikai folyamatnak, amelynek alapvető célja bizonyos közösségi célok elérése különböző lépések, többnyire etnikai pártok létrehozása által (Gherghina-Jigla 2011: 52). Olzaknak az etnikai mobilizáció szülő tanulmánya szerint a fogalom egy olyan folyamatot takar, amely során a csoport az etnikai identitás egyes vonásai mentén megszerveződik (például bőrszín, nyelv, szokások) közös célok megvalósítása érdekében (1983: 355). Az etnikai pártokban testet öltő etnopolitikai mobilizáció gyakorta maga után vonja az ún. etnikai szavazás magas arányát, azt a jelenséget, hogy ugyanazon csoporthoz tartozók rendre egyazon pártra szavaznak. Ez egyéni, mikro-szinten arra az elgondolásra épül, hogy az egyén ugyanúgy gondolkozik politikailag, mint társadalmilag, nagyobb, makro-szinten pedig a társadalmi törésvonalak koncepciójával függ össze. A politikának tehát alapvető az alulról jövő meghatározottságára alapoz, és úgy véli, hogy a különböző társadalmi csoportok egymástól jórészt függetlenek és

magukba zártak, illetve a különböző társadalmi-strukturális kategóriák – akár egymást erősítve is – különítik el és ágyazzák be őket bizonyos kognitív és érzelmi szerkezetekbe.

Sokan rámutatnak azonban, hogy konkrét politikai szereplők, politikai vállalkozók kellene ahhoz, hogy adott intézményi környezetben kialakulhassanak a politikai törésvonalak azáltal, hogy ezek az aktivisták hangot adnak bizonyos pre-politikai preferenciáknak, és kiemelik egyes identitások fontosságát. Ezért fontos annak vizsgálata, hogy a politikusok miért és hogyan közelítik meg az érintett közösségeket. Racionális szereplőkként ugyanis feltételezhető, hogy az áll érdekükben, hogy a választható komponensek közül azokat az aspektusokat és közös tulajdonságokat hangsúlyozzák, amelyeken nem csak, hogy sokan osztoznak a potenciális csoporttagok közül, és sokan értelmezni tudják, hanem összekapcsolhatók olyan jövőbeli célokkal, irányokkal is, amelyek végső soron lehetővé teszik számukra a politikai pozíciók, parlamenti mandátumok megszerzését. Ezek a közösségi vezetők, etnopolitikai vállalkozók ráadásul nem csupán támogatást kívánnak szerezni és mobilizálni, hanem bizonyos közös vonások kiemelésével és a különbségek degradálásával szervesen hozzájárulnak a csoportidentitások és a társadalmi határok konstruálásához is (Andriescu-Gherghina 2013). Az interetnikus kapcsolatok szempontjából komoly mértékben számít és következményei vannak tehát annak, hogy milyen opciókat részesítenek előnyben, pozitívan szemlélik a közösség múltját és jelenét, ezért az elismerést és a védelmet helyezik előtérbe a követeléseik sorában, vagy a sérelmeket emelik ki a kompenzáció igényével együtt, vagy pedig a más csoportokkal való kapcsolatokat hangsúlyozzák, például a lehetséges fenyegetéseket (Gadjanova 2013: 308-311). Két fontos előfeltétele vannak annak, hogy a különbségek, törésvonalak a társadalmi szintről a politikai kontextusba helyeződjenek át, emelkedjenek fel: egyrészt a kisebbségi csoport tagjainak tudatában kell lenniük a társadalomban jelenlévő etnikai megosztottságoknak, másrészt meg kell fogalmazniuk annak szükségességét, hogy ezt a politikában is meg akarják jeleníteni (Miodownik-Cartrite 2010: 733).

A nacionalizmuselméletek, a demokratizálódás és a rendszerváltás szakértői számos olyan tényezőket és okot tártak fel mindezülig a munkáikban, amelyek arra adhatnak magyarázatot, hogy miért volt különösen fontos kihívás az állam- és nemzetépítési törekvések összeegyeztetése, miért válhatott a kisebbségi kérdés egyfajta biztonságpolitikai szemlélet részévé, továbbá mi tette lehetővé a jelentős mértékben mobilizált közösségek részéről a nacionalizmusok és etnikai konfliktusok gyors felszínre törését, az etnikai bűnbakképzést a demokratikus átmenetek alatt és után az érintett térségben. Számos magyarázó elem és elmélet közülük közvetlenül elmondható a kisebbségi státust elnyerő romáknál is, miközben nyilvánvalóan egyéb kihívásokkal is szembe kellett és kell nézniük. Többségük a gazdasági rendszerváltás egyértelmű vesztesei közé került, és maguk a csoportközi egyenlőtlenségek és a csoportstátusok összehasonlítása is olyan tényezőkké válhatnak, amelyek ösztönzik a mobilizációt és az etnikai alapú követelések megfogalmazását (Kitschelt et al. 1999: 68). Ráadásul több országban, mint például Bulgáriában, Csehországban, Magyarországon, Romániában, vagy Szlovákiában a romák gyakorta váltak a radikális jobboldali erők céltáblájává, amelyek túlhangsúlyozták vagy félreinterpretálták az etnicitás szerepét, és többé-kevésbé sikeresek voltak a létező cigányellenes érzületek ráerősítésében és mobilizálásában, miközben nem találkoztak bármiféle ellen-mobilizációval, komoly ellenhatással a romák részéről. Összességében tehát a markáns romaellenes kampányok sem voltak elegendők arra,

hogy ugyanazon dimenzió mentén kiváltsanak szélesebb körű roma politikai mobilizációt, és ahogy arra a szakirodalmi áttekintés is utalt, továbbra is alulreprezentált népességről van szó, etnikai és szociális értelemben egyaránt.

A roma etnopolitikai mobilizáció ilyen értelemben vett „kudarca” mögött az a további tényező is meghúzódhat, hogy az etnopolitikai vállalkozók, aktivisták, jelen esetben roma vezetők számára egyrészt az a feladat, hogy megpróbáljanak egy olyan támogatói bázist megszervezni, amely rendelkezik bizonyos közös vonásokkal, másrészt pedig az legyen legalább akkora, hogy választási sikerrel kecsegtethessen számukra. Mindez nagyban függ az identitások sikeres konstruálásán és megerősítésén, majd ezek hatékony mobilizációján (Alonso 2007: 86). Az alapvető kihívás tehát, amellyel szembesülniük kell az, hogy már eleve az etnikai jellegű, ilyen orientációjú politikai aktivitásuk feltételez bizonyos értelemben egy olyan csoportszintű egységességet, amelyet ők maguk is végső soron el szeretnének érni. A csoport heterogenitása így nem csak azt nehezíti meg, hogy egyidejűleg több közösséget is sikeresen meg tudjanak szólítani, de nem lebecsülendő már bizonyos közös vonások megtalálása sem, amelyek köré a pártok hatékonyan fel tudnák építeni a mobilizációs stratégiáikat. Feltéve, ha a romák esetében léteznek egyáltalán ilyen objektív karakterek amellet a tény mellett, hogy a többségük társadalmilag-gazdaságilag marginális státusban él (lásd erről Kállai 2014, Kovats 2013: 106-113).

Azonban nem csupán a potenciális célcsoport sokszínűsége magyarázhatja ebből a szempontból a roma politikai szereplők ez irányú kudarcait, hanem részben azok a gyakorta egymással is versengő nézetek arról, hogy miként kellene a roma identitásokat értelmezni, miként határozzák meg a romák saját magukat, valamint, hogy az etnopolitikai vállalkozók számára a létező kínálatból melyek azok az elemek, amelyek a leghatékonyabbnak tűnnek a támogatás megszerzésére és egyúttal összhangban is vannak a domináns identitásformákkal. Ez esetben tehát fontos, hogy a roma pártvezetők a pozitív elemekre, például a gazdag történelmi és kulturális hagyományokra helyezik-e a hangsúlyt, így erősítve az etnokulturális kisebbségi státust és akár a roma nemzetépítési folyamatokat, vagy a kedvezőtlen társadalmi helyzet orvoslására, hangot adva a sérelmeknek, vagy éppen a szélsőjobboldali fenyegetést állítják-e a középpontba. Szükséges feltenni továbbá azt a kérdést is, hogy jelen esetben megvannak-e azok a feltételei egy sikeres etnikai mobilizációnak, amelyek a Miodownik-Cartrite szerzőpáros ezzel kapcsolatban kiemelt. Figyelembe véve azt az ismert körülményt, hogy az érintett népesség jelentős része nem vallja magát romának, a statisztikák és a becslések között rendszerint többszörös különbségek mutatkoznak, arra a következtetésre lehet jutni, hogy több tekintetben, valójában mindkét előfeltétel hiányzik. Egyrészt az etnikai értelemben vett, esetleges roma és nem-roma törésvonal széles körű elismerése és tudatosítása a társadalmi szinten, másrészt pedig annak a tömeges igénynek a hiánya, hogy ugyancsak szélesebb körben az etnikai ügyeket és igényeket a társadalmi szférából a politika szintjére emeljék. Ez utóbbit erősíti Michael Stewartnak a roma hálózati kapcsolatokról, a családi kötelékek fontosságáról szóló iménti megállapítása.

Miközben Közép- és Délkelet-Európában kétségtelenül számos olyan etnokulturális és regionális kisebbségi csoport él, amelyek identitásait és csoporthatárait, az asszimilációjuk vagy integrációjuk fokát komoly politikai és tudományos viták övezik, nem beszélve az etnobiznisz változatos térségbeli formáiról, az etnopolitikai mobilizáció legfontosabb előfeltételeinek a nagyfokú hiánya, illetve a gyakorta versengő megközelítések a romákkal

kapcsolatban mind a köz-, mind az akadémiai életben, kiegészülve azzal az elgondolással, hogy a roma pártok etnikai pártok lennének, a vizsgált jelenséget meglehetősen egyedivé teszik.

Szintén a fentiekben vázolt politikai törésvonalakhoz kapcsolódó politikatudományi és szociológiai kutatásokkal vannak összefüggésben azok az erőfeszítések különösen az 1980-as évektől kezdve, hogy a politikai pártokat szélesebb csoportokba és kategóriákba sorolják, és napjainkra ezek leírására a „pártcsalád” kifejezés meg is honosodott a szakirodalomban. Az osztályozást olyan különböző kritériumok vagy azok kombinációja mentén végzik el a kérdéssel foglalkozó szerzők, mint például a párt eredete, nemzetközi kapcsolatai, politikai és ideológiai irányultsága, vagy maga a párt elnevezése (Mair-Mudde 1998). Az európai politikai térben az a csoport – amelyet leggyakrabban a központ-periféria törésvonalához kapcsolnak Lipset-Rokkan munkája nyomán, és amely potenciálisan azokat a pártokat foglalja magában, amelyek meghatározott nemzeti, etnikai vagy etnoregionális közösségek érdekeinek képviselőit jöttek létre –, jelentős mértékben kiegészülhetett a rendszerváltások eredményeként Közép- és Délkelet-Európa kisebbségi pártjaival. Számos kutató érvelt amellett, hogy szükséges a pártok sorában egy ilyen jellegű pártcsaládot is elkülöníteni. Kitschelt „partikuláris szociokulturális pártokként” utal rájuk, Gunther és Diamond megkülönbözteti az úgynevezett tisztán etnikai pártokat azok koalíciójától, az ún. „kongresszusi párttól” (2003: 183-185), von Beyme pedig az „etnikai és regionális pártok” címke alá vonja őket. Mások ezzel szemben kétségeiket fejezik ki, hogy vajon egy csoportba sorolhatók-e az etnikai és a regionális politikai alakulatok arra hivatkozva, hogy nem mindegyik regionális párt mutat etnikai jegyeket (Hloušek-Kopeček 2010: 204). Mivel komoly ideológiai és programbeli heterogenitásról tanúskodnak, szinte lehetetlen őket hozzávetőlegesen is elhelyezni a bal-jobb skálán, ezért többen azt is megkérdőjelezzik, hogy lehet-e egyáltalán egy ilyen pártcsaládot elméletben felállítani (Franzmann-Kaiser 2006: 172, Lublin 2012: 1080).

Kétségtelen, hogy a törésvonalak és meghatározó társadalmi erők természetének nyugat-európai modellje legalábbis nagy óvatossággal ültethető át, feleltethető meg a közép- és kelet-európai realitásoknak, miként az is, hogy meglehetősen ritka az olyan összehasonlítás, amely egyaránt foglalkozna a nyugati etnoregionális (katalán, skót stb.), keleti nemzeti kisebbségi (albán, magyar, török stb.) és roma politikai pártokkal. A munkák többsége vagy kizárólag nyugati (lásd például de Winter-Türsan 1998) vagy keleti fókuszú (lásd például Stein 2000). Bár a pártok előző két csoportja bizonyosan kívül esik jelen elemzés keretein, a kisebbségi integráció mértékében mutatkozó különbségek és az anyaországokhoz való viszony mellett nyilvánvaló variánsok vannak a lehetséges pártcsaládon belül, és a területiség, a régióhoz való szoros kötődés egy kulcselem a nyugati etnoregionális pártok meghatározásakor. A pártok ezen csoportja a földrajzilag viszonylag jól körülhatárolt csoportok azon erőfeszítéseit és tiltakozását jeleníti meg, amelynek célja, hogy az adott régió és az állam viszonyát átalakítsa, új alapokra helyezze, valamint, hogy megőrizze a regionális sajátosságokat (de Winter-Türsan 1998, Miodownik-Cartrite 2006). Ezzel szemben, a keleti nemzeti kisebbségi pártok életre hívását sokkal inkább a posztkommunista államok párhuzamos állam- és nemzetépítési projektjei váltották ki, amelyek elsődlegesen csak a többségi nyelv és kultúra intézményes pozícióit kívánták biztosítani (Kymlicka 2004). Ennek eredményeként az etnicitás a kontinensnek ezen a felén központi szerepet játszik, és sok esetben a szétszórt, szórványokkal

tarkított földrajzi elhelyezkedés a területiségnek, a régióknak csak másodlagos fontosságot tulajdonít.

Az etnikai párt fogalmának legtöbbször hivatkozott definíciói szociológiai és ideológiai szempontokat egyaránt figyelembe vesznek, azaz vagy a párt eredetére és társadalmi támogatottságára helyezik a hangsúlyt alulról közelítve, vagy pedig felülről azokat az érdekeket vizsgálják, amelyeket a párt képviselni szándékozik. Donald Horowitz elterjedt meghatározása, amely szerint az etnikai pártok azok, amelyek a támogatásuk nagy részét attól az egy etnikai csoporttól kapják, amelynek az érdekeik képviselni kívánják, az első megközelítésbe tartozik (1985: 291). Más értelmezések arra összpontosítanak, hogy az ilyen pártok egy adott közösséget akarnak képviselni és mobilizálni azáltal, hogy megjelenítik a szükségleteit és követeléseit (Caramani 2012: 819, Bugajski 1995, Chandra 2011, Gunther-Diamond 2003: 183, Lane-Ersson 2005: 114). Ezeknek a definícióknak a roma pártokra való alkalmazhatóságát illetően, elsőre az állapítható meg, hogy a kínálati oldalon – leginkább Bulgáriát kivéve – a legtöbb párt elnevezésében kifejezett utalás történik a csoport képviseletére, habár nem szükségszerűen csak és kizárólag roma érdekeket kívánnak képviselni. Számos esetben megfogalmazták ugyanis azt az elképzelést, hogy nyitottak elsősorban a társadalom szélesebb, alsóbb rétegei előtt is. A fogyasztói oldalon, amelyet egyebek mellett adatvédelmi okokból is nehezebb megragadni, a romák és nem-romák között társadalmi távolságot és a romák elutasítottságát figyelembe véve, feltételezhető, hogy túlnyomórészt szintén romák azok, akik támogatják ezeket a pártokat. Többen felhívják arra a figyelmet, hogy ezeknek a szervezeteknek nem is feltétlenül szükséges, hogy jogi értelemben vett pártok legyenek, hiszen többen nem a párttörvények keretei között működnek, de részt vesznek a választásokon, ahogy ez Romániában történik. Egy újabb, szakpolitikai és diszkurzív szemszögből, Müller-Rommel amellett érvel, hogy bár a párt eredete és orientációja kétségtelenül gyakran megjelenik a pártnevekben, ezek sokkal jobb kifejezést nyernek a pártprogramokban (1998: 18).

Az etnikai pártok főbb jellemzőinek meghatározásakor a szakirodalom rendszerint kiemeli, hogy miközben ténylegesen politikai pártokként jöttek létre és kerültek nyilvántartásba, működésük során sokkal inkább, mint egyfajta különleges érdekcsoportok tűnnek fel (Bugajski 1995: xxi, Horowitz 1985: 297, Ishiyama-Breuning 1998: 4). Ennek oka nagyrészt a csoport relatíve kisebb létszámában keresendő, amelynek következtében a szorosabb belső kapcsolatok, a lokális és családi kötelékek, akárcsak a klientelista hálózatok számos esetben megkönnyítik és költséghatékonyabbá teszik a csoporttagok elérését és mobilizálását. Ráadásul egy olyan szervezet fenntartása és működtetése, amely általában egy karizmatikus vezető köré szerveződik és szorosan kapcsolódik az etnicitáshoz, az már önmagában is nagyban kedvez a klientelista stratégiáknak (Kitschelt et al. 1999). A már meglévő klientelista kapcsolatokra való hagyatkozás pedig kevésbé teszi azt szükségessé, hogy egy jól fejlett, differenciált pártstruktúrát alakítsanak ki, olyat, amely inkább jellemzi a mainstream gyűjtőpártokat. Annak következtében, hogy egy adott közösséget akarnak mobilizálni és annak érdekeit kívánják képviselni, céljaik és stratégiáik fókusza jóval szűkebb, kevésbé a különböző érdekeket, preferenciákat összesítő, és így rendszerint nem kínálnak programot a szélesebb társadalomnak, más csoportoknak és rétegeknek. Sokkal kevésbé elkötelezettek ideológiák vagy programok mentén, ideológiai tekintetben is jóval kevésbé koherensek, és mindezek helyett hajlamosabbak inkább szimbolikus ügyekre koncentrálni (Gunther-Diamond

2003: 183-184), és etnicizálni első látásra semleges ügyeket (Gadjanova 2013). Ezeknek a jellemzőknek a roma pártok esetében való tesztelését illetően a legfőbb probléma a kellő adatok nagyfokú hiánya, lévén, hogy többségüknek nincs honlapja, és törekvéseikkel, megnyilatkozásaikkal gyakorta a mainstream média csatornáiba sem tudnak bekerülni. Az a feltételezés viszont egyes közlemények szerint megerősítést nyert, hogy ezeket a pártokat elsősorban a hagyományos roma elitek hozzák létre és ezek az alakulatok szorosan kötődnek ezekhez a hagyományos roma vezetőkhez (lásd például Miscoiu 2006). Viszont amennyiben jelentős részük a romákat inkább szociális ügyekkel közelíti meg, ahol a legfőbb cél a szegénység leküzdése, akkor szinte szükségszerűen a szavazóknak egy nagyobb körét kell megszólítaniuk, azaz a nem-roma szegényeket is.

A „klasszikus” etnopolitikai pártokat többféle szempont alapján szokás csoportosítani. A céljaik az állami politikák különböző szinteken való befolyásolásától a létező államhatárok megkérdőjelezéséig terjedhet, illetve eszközeiket illetően aszerint kategorizálhatók, hogy az alkalmazott stratégiáik csökkentik vagy növelik-e egy erőszakos konfliktus esélyeit (Ishiyama-Breuning 1998: 5-6). A célok sorában Bugajski elkülöníti az ún. kulturális újjáéledés perspektíváját, amelyet érdekes módon a romák példájával támaszt alá (1995: xxii), holott azt lehetne inkább feltételezni, hogy esetükben, szemben a térség nemzeti kisebbségi pártjaival, a tisztán materiális ügyek, a komplex társadalmi-gazdasági integráció megteremtése, az életszínvonal növelése legalább annyira, ha nem fontosabb, mint a szimbolikus, nyelvi és kulturális ügyek.²⁴ Az újraelosztás iránt mutatkozó nagyobb igény miatt adódik az a feltételezés is, hogy a roma pártok a bal-jobb skálán gazdasági és szociális kérdésekben inkább a középtől balra helyezhetők el.

Racionális szereplőkként, akiknek az az érdekük, hogy maximalizálják a támogatottságukat és szavazataikat, az etnikai pártok előtt álló egyik legnagyobb dilemma, hogy miként, milyen koordináták mentén határozzák meg a csoporttagságot, állítsanak-e és milyen kritériumokat azzal kapcsolatban, hogy ki tartozhat az adott közösséghez, azaz hogyan vonják meg a potenciális célcsoport, lehetséges szavazóik és támogatóik körének határait, akiket meg kívánnak szólítani. Alapvető fontosságú dilemma, hogy mennyire legyenek e tekintetben kizáróak, előnyben részesítsék-e az előíró kategóriákon alapuló identitásokat, vagy e helyett inkább semlegesebb és önkéntes elveket fogalmazzanak-e meg a tagság meghatározásakor (Alonso 2011: 175). Más kisebbségi csoportokkal összevetve, abban a tágabb közép- és kelet-európai kontextusban, amelyben komoly hagyományai vannak a csoportok határait etnikai, nyelvi és kulturális vonások mentén kijelölni, és még ez esetekben is számos példa van a vitatott identitásokra és csoporthatárokat, az egyik fő kihívás ezen kisebbségi szervezetek számára, hogy egyrészt miként integrálják, miként kössék magukhoz a kevésbé elkötelezett, az asszimiláció előrehaladottabb fokán lévő tagokat. Másrészt az is, hogy miként kezeljék a csoporton belüli diverzitást, hogyan egyeztessék össze a különböző alcsoportok érdekeit. A vizsgált esetben a probléma, ahogy arra korábban már történt utalás, nem csupán abban áll, hogy meg kell találni azokat a közös szociális és/vagy etnikai jellemzőket, amelyekkel az érintett romák többsége, jelentős része könnyen azonosulni tud, függetlenül a környezet, a külvilág megítélésétől és besorolásától. A kulcskérdés jóval inkább az, hogy amint a roma ügyek a társadalmi közegből a politika szintjére kerülnek, az a rendkívül összetett és vitatott

²⁴ Szlovákiával kapcsolatban, ebben a tekintetben lásd: Vermeersch 2003: 891.

kérdés, hogy ki is a roma (összefoglalóan lásd erről: Babusik 2004), már többé nem lehet egy elvont, absztrakt kategória. Az ügyet képviselő roma vezetőknek és aktivistáknak ugyanis legalább elviekben fel kell mutatniuk, vagy akár meg kell konstruálniuk egy többé-kevésbé állandó csoportot, fel kell lépniük egy létező vagy elképzelt közösség nevében, de a gyakorlatban inkább az látható, hogy nem törekednek precízebb határok megvonására. Valószínűleg ezt azért nem teszik, mert tartanak attól, hogy a lehetséges célcsoport, a potenciális támogatók egy jelentős részét így elveszthetik (lásd például Vermeersch 2002: 94). De nem csupán az érdekképviselő és a politikai mobilizáció kívánja meg az adott célcsoportról a legalább hozzávetőleges nagyságot: a döntéshozói szinteken, különböző intézkedések bevezetésekor és a források elosztásakor a szakpolitikák hatékonysága és eredményessége érdekében is elkerülhetetlen, hogy valamilyen szintű információk rendelkezésre álljanak a célcsoportok főbb vonásairól. Azonban mindezek következtében, a romákról szóló, a romákkal kapcsolatos politikai diskurzusok gyakorta elszakadnak a hétköznapi társadalmi valóságoktól (Kovats 2013), ami részben magyarázhatja mind a roma politikai mobilizáció, a roma pártok kudarcát, mind pedig bizonyos integrációs erőfeszítések, projektek sikertelenségét is.

A csoporttagság körüli bizonytalanság elvezet egy másik különbséghez, ha összehasonlítjuk a roma pártokat a térség más kisebbségi pártjaival. Az etnopolitikai mobilizációval és etnikai konfliktusokkal foglalkozó szakirodalom középpontjában ugyanis gyakorta a csoporton belüli folyamatok értékelése, és az a zéró-összegű játszma áll, amely relatíve nagy, kellően öntudatos, világos etnikai határokkal és homogén preferenciákkal bíró, erőteljesen mobilizált közösségek között zajlik, és amely alapvetően a közös etnikai kötődés köré szerveződik. Egy ilyenformán teljesen szegmentált politikai piacon, ahol az egyes közösségek egyáltalán nem célozzák, nem szólítják meg a másikat (Zuber 2012), a csoportok hajlamosabbak az erőszak igénybevételére az egymással (szinte) összeegyeztetetlen érdekeik érvényesítésére, amely elgondolás a romák esetében aligha lehet igaz. Ennek a megközelítésnek alapeleme az a feltevés is, hogy a mélyen megosztott társadalmakban a különböző etnikai csoportokhoz tartozók elkerülhetetlenül, szükségszerűen a saját etnikai pártjukra fognak szavazni (Chandra 2009: 21), amely figyelembe véve a roma többnyire gyenge választási szereplését, ez esetben szintén aligha mondható el. Az etnikai szavazás nagy arányához hozzátevé ráadásul azt, hogy a primordialiszt elméletek, amelyek az identitásokat jobbra állandóként írják le, azt képviselik, hogy az etnikai pártok ennek következtében kevésbé vannak kitéve a választók büntetésének, és többé-kevésbé stabil választói támogatást élveznek, hosszabb távon kiegyensúlyozottabban is szerepelnek a választásokon, mint a mainstream pártok (Alonso 2007: 83). Ez a tétel viszont kevés kivételtől eltekintve – mint például a Roma Párt Romániában, amely csökkenő támogatottsággal, de számos választáson indult – a roma pártok esetében aligha igazolható, mert jelentős részük nem is tudott jelölteket állítani a választásokon, vagy csak egyetlen alkalommal, így több választás adatait az esetükben nem lehet összehasonlítani.

A csoporttagság és egyben a politikai célcsoport körüli bizonytalanságok, valamint az etnikai szavazás nagyfokú hiánya mellett a roma politikai pártok további sajátossága más kisebbségi pártokkal összehasonlítva, az önmagában is már rendkívül vitatott jellegük, amely egyenesen következik a fentiekből. A magyarországi kontextusban, a párt mellett és ellene szóló érveket egy későbbi alfejezet vizsgálja részletesebben. E tekintetben viszont elsőként elmondható,

hogy minden etnopolitikai pártnak meg kell birkóznia azzal a dilemmával, hogy miként kezelje a szervezeten belül felmerülő vélemény- és nézetkülönbségeket, kiváltképp akkor, ha csak az etnicitás az az egyedüli tényező, amely a tagokat összeköti, miközben azok megosztották a párt stratégiáját, ideológiai vonalvezetését, a szakpolitikai preferenciákat vagy a célokat illetően, ami egyesek számára meg is kérdőjelezi már az etnikai pártok értelmét és szükségességét. A vizsgált térségben a kisebbségi pártoknak hagyományosan a radikális jobboldali erők az egyik legfőbb bírálói, azzal vádolva őket rendszerint, hogy szeparatista és irredenta célokat követnek, és már önmagukban is fenyegetést jelentenek az adott állam integritása vagy függetlensége számára. Ezzel szemben a roma pártok ilyen vádakkal aligha illethetők, a történelem során időnként felbukkanó roma állam, „Romanesztán” gondolata nem volt általában több mint fikció (Marushiakova-Popov 2005), ami egyes balkáni roma pártoknál azért megjelent. Az esetükben olyan más tényezőkkel kell számolni, amelyek végső soron vitát generáltak ezen pártok létrejöttéről és működéséről.

A vita fő magyarázata azok a különböző nézetek, megközelítések és ideológiai alapállások, amelyek a romákkal, valamint a társadalmi-gazdasági és politikai integrációjukkal kapcsolatban tetten érhetők. A modernista értelmezések az esélyegyenlőség és az emberi jogok fontosságát húzzák alá, míg a kulturalizmus hívei több hangsúlyt helyeznek a kultúra és a hagyományok megőrzésére (Bíró 2013: 33-34). Az előbbi a romákat inkább szociális kategóriaként kezeli, egy olyan csoportként, amelyben a tagok többségének csak korlátozott a hozzáférése a szociális szolgáltatásokhoz, illetőleg a szegénység és a társadalmi marginalitás következtében akár az alapvető jogokat sem képesek gyakorolni. Éppen ezért a feladat nem abban rejlik, hogy valamiféle elképzelt roma közösségi egységet alakítsanak ki, és ugyanúgy várják el tőlük az aktív közéleti részvételt, hanem e nézet képviselői szerint az már alapvetően a döntéshozók felelőssége, hogy a rendelkezésükre álló forrásokat felhasználva olyan intézkedéseket hozzanak, amelyek segítenek a romákat jobban integrálni a társadalomba. A megközelítés különböző variánsai nem szükségszerűen zárják ki az etnokulturális identitások megőrzését, hanem a prioritást az alapvető emberi jogoknak adnak a kisebbségi ügyek helyett. Így mutatnak rá arra, hogy egy roma etnikai párt szükségszerűen azt a kockázatot hordozza magában, hogy bármely szociális és társadalmi kérdést etnicizálna, hogy megerősítené a romaellenes radikális jobboldalt, és végső soron ráerősítené arra a képzetre, hogy ezek a problémák jelentős mértékben egymást fedik, miközben a nem-roma többségnek megvan ahhoz a lehetősége, hogy javítson a helyzeten, de ezt egyáltalán nem teszi.

Ezzel szemben, e megközelítés bírálói úgy vélik, hogy az iménti nézet túlságosan is az államra épít, rendkívüli mértékben függ az államtól, amely már-már felidézi az egykori államszocialista rendszerek omnipotens és paternalista természetét, amelyet a rendszerváltással igyekeztek az érintett államok sok szempontból meghaladni. Nem értenek egyet azzal sem, hogy e szerint a romákat többségében, mint egy kollektíve passzív és akár áldozati csoportot szemlélik. Éppen ezért a fenti megközelítés ellenzői a roma aktivitás, a roma civil társadalom fontosságára helyezik a hangsúlyt, a mind nagyobb személyi kör bevonására a közügyek intézésébe. Kockázatosnak tartják, hogy a roma integráció komplex ügyei és kérdései széttagolódjanak a különböző szakpolitikák, területek között. Felhívják arra is a figyelmet, hogy több mint két évtizeddel a rendszerváltás után és nem sokkal a globális gazdasági válságot követően, valószínűleg illuzórikus azt remélni, hogy kizárólag csak a kormányok fognak felülről kezdeményezve és irányítva megoldani ilyen típusú problémákat.

Végül, vannak, akik a vitát úgy írják le, mint azon erőfeszítések versenyét vagy küzdelmét, amelyek vagy a roma „démoszt” teremtenék meg az emberi és polgári jogok kivívásával, vagy pedig a roma „etnoszt”, prioritást adva az etnokulturális jegyek megőrzésének, a hivatalos kisebbségi státus erősítésének vagy támogatva a transznacionális nemzetépítés gondolatát.

A fenti elméleti felvetések konkrét empirikus, és mindenekelőtt magyarországi vizsgálatára a következőkben kerül sor, arra keresve elsősorban a választ, hogy mennyiben tekinthetők a roma pártok egyáltalán politikai pártnak és hogy az iménti kétségeket figyelembe véve, mennyiben definiálhatók etnikai pártokként.

KITEKINTÉS: ROMA PÁRTOK KÖZÉP- ÉS DÉLKELET-EURÓPÁBAN

Főbb regionális jellemzők

A szabályozás és az intézményrendszer hatása nemzetközi összehasonlításban

Sajátosságok: roma pártok a térség országaiban

Albánia

Bosznia-Hercegovina

Bulgária

Csehország

Táblázat: roma pártok Csehországban, 1990-2014²⁵

Pártnev, rövidítés	Párt neve angolul	Vezető	Székhely	Működési idő	Választásokon való indulások és eredmények
Romská občanská iniciativa (ROI)	Roma Civic Initiative	Emil Ščuka	Prága	1990. 03. 02. - 2009	1990: Cseh Nemzeti Tanács (5 hely); Szlovák Nemzeti Tanács (1 hely); Szövetségi Gyűlés Népi Kamara (1 hely), Szövetségi Gyűlés Nemzetek Kamarája (1 hely) 1992: Cseh Nemzeti Tanács, Szövetségi

²⁵ Forrás: Ministerstvo vnitra České republiky, Rejstřík politických stran a politických hnutí: <http://aplikace.mvcr.cz/seznam-politickych-stran/>

					Gyűlés Népi Kamara és Nemzetek Kamarája 1994: önkormányzati (1 hely) 1998: önkormányzati (2 hely) 2002: Képviselőház 2006: önkormányzati
Demokratický svaz Romů	Democratic Alliance of Roma				
Romský národní kongres (RNK)	Romani National Congress	Vladimír Oláh	Prága	1991-1995?	1994: önkormányzati
Romská demokratická sociální strana (RDSS)	Roma Democratic Social Party	Miroslav Tancoš	Nový Bor, Prága	2005. 03. 22. – 2011. 03. 28.	
Romská demokratická strana (RDS)	Roma Democratic Party	Miroslav Tancoš	Česká Lípa	2013. 08. 14. -	2013: parlamentní
Strana rovných příležitostí (SRP)	Equal Opportunities Party	Štefan Tišer		2011. 12. 19. -	2013: parlamentní (Zöldek Pártja listáján)
Organizace nezávislých Rumunů	Independent Organization of Roma		Ostrava	1990. 03. 07. - 1996. 01. 22.	
Hnutí angažovaných Romů (HAR)	Movement of Engaged Roma	Milan Torák	České Budějovice	1991. 01. 30. – 2005. 08. 23.	Baloldali Blokk 1992
Strana občanů romské národnosti Severočeského kraje	Party of citizens of Romani		Litoměřice	1992. 10. 01. - 1998. 05.	1994: önkormányzati

	nationality of the North-bohemian Region			31. ?	
České národnostní a romské politické hnutí České republiky →Východoevropské národnostní politické hnutí (VENPH)	Czech National and Roma Movement in the Czech Republic		Sokolov	1994. 02. 24.? - 1997. 12. 30.- 2006	1994: önkormányzati
Křesťanská a demokratická strana Romů	Christian and Democratic Party of Roma			-1995	1994: önkormányzati

Görögország

Horvátország

Táblázat: roma pártok Horvátországban, 1990-2014²⁶

Pártnév, rövidítés	Párt neve angolul	Vezető	Székhely	Működési idő	Választásokon való indulás
Stranka Roma Hrvatske (SRH)	Romani Party of Croatia	Stevo Đurđević	Bjelovar	1990 (?)/ 1991-2012	1997: önkormányzati
Hrvatska romska demokratska stranka (HRDS)	Democratic Party of the Croatian Roma	Ivan Jelenić	Belišće, Bistrinci	2006-?	
Sabor hrvatskih Roma	Convention of the Croatian Roma	Sead Braco Hasanović	Zagreb	2011-	
Snaga Roma Hrvatske (SRH)	Strength/Power of the Roma of Croatia	Surija Mehmeti	Rijeka	2013-	
Stranka Roma Bjelovar					

Koszovó

Táblázat: roma, askáli és balkáni egyiptomi pártok Koszovóban, 2001-2014²⁷

²⁶ Forrás: Digitalni informacijsko-dokumentacijski ured Vlade RH: <http://www.digured.hr/Politicke-stranke-i-izbori>

Pártnev, rövidítés	Párt neve angolul	Vezető	Székhely	Működési idő	Választásokon való indulások és parlamenti mandátumok
Partia Rome e Bashkuar e Kosovës (PREBK)	United Roma Party of Kosovo	Haxhi Zylfi Merxha	Prizren	2001. 07. 19.-	2001: 1 hely 2004: 1 hely 2007: 1 hely 2010: 1 hely 2014
Partia Demokratike e Ashkanlive të Kosovës (PDAK)	Democratic Party of Ashkali of Kosovo	Danush Ademi, Berat Qerimi, Sabit Hamiti	Ferizaj	2002. 07. 19. -	2001: 2 hely 2004: 1 hely 2007: 2 hely 2010: 1 hely 2014: 1 hely
Partia Ashkalinjëve për Integrim (PAI) http://paiks.webs.com/	Ashkali Party for Integration	Etem Arifi	Pristina	2010. 11. 05. -	2010: 1 hely 2014: 1 hely
Lidhja e Egjiptianëve të Kosovës (LEK)	League of Egyptians of Kosovo	Bislim Hoti	Gjakova	2010. 11. 05. -	2010
Iniciativa e re Demokratike e Kosovës (IRDK) http://www.irdk-kosova.org/	New Democratic Initiative of Kosovo	Xhevdet Neziraj	Peje	2001. 07. 19. -	2001: 2 hely 2004: 2 hely 2007: 1 hely 2010: 1 hely 2014
Kosovaki Nevi Romani Partia (KNRP)	Kosovar New Roma Party	Jollxhi Shala	Prizren	2014. 04. 08. -	2014: 1 hely
Partia Liberale E Egjiptiane (PLE)	Egyptian Liberal Party	Veton Berisha	Peje	2014. 04. 29. -	2014: 1 hely

Macedónia

Táblázat: roma és balkáni egyiptomi pártok Macedóniában, 1990-2014²⁸

Pártnev, rövidítés	Párt neve angolul	Vezető	Székhely	Működési idő	Választásokon való indulások és

²⁷ Forrás: Republic of Kosovo, Central Election Commission: Regjistri i Partive Politike: http://www.kqz-ks.org/Uploads/Documents/Regjistri%20i%20PP-ve%201%2009%202015_brsrlqxmui.pdf (lementve: 2015. szeptember 26.).

²⁸ Forrás: Republic of Macedonia, State Election Commission: <http://www.sec.mk/index.php?lang=en>

					parlamenti mandátumok
Партија за целосна еманципација на Ромите Partija za Celosna Emancipacija na Romite (PCER)	Party for Full Emancipation of Roma	Abdi Faik, Neždet Mustafa, Šaban Saliu		1990. 08. 29. -	1991: koalícióban hely 1994: koalícióban hely 2002 2011: koalícióban 2014: koalícióban
Демократска прогресивна партија на Ромите во Македонија Demokratska Progresivna Partija na Romite vo Makedonija (DPPRM) → Обединета партија на Ромите во Македонија; Obedineta partija na Romite vo Makedonija (OPRM) →Обединета партија за еманципација (ОПЕ) 1999	Democratic Progressive Party of Roma in Macedonia →United Party of Roma in Macedonia →United Party for Emancipation	Bekir Arif/ Neždet Mustafa		1991-	1994 1998: koalícióban 2002: koalícióban hely 2011: koalícióban 2014: koalícióban
Сојуз на Ромите од Македонија Sojuz na	Union of Roma in Macedonia	Amdi Bajram		1998-	1998: hely 2002 2006: koalícióban

Romite na Makedonija (SRM)					2011: koalícióban 2014: koalícióban
Демократска унија на Ромите (DUR)	Democratic Union of Roma	Adem Arifovski		2006-	2008: koalícióban 2009
Демократски сили на Ромите (DSR)	Democratic Forces of Roma	Šaban Saliu		2003/2004 ?-	2009: koalícióban 2011: koalícióban 2014: koalícióban
Партија за интеграција на Ромите Partija za Integracija na Romite (PIR) http://www.pir.mk.blogspot.hu/	Party for Integration of Roma	Bajram Berat		2006-	2011: koalícióban 2014: koalícióban
Партија за единство на Ромите во Македонија (PER)	Party for Roma Unity in Macedonia	Alil Mevail		2002- (?)	2002
Обединети демократски сили на Ромите (ODSR)	Обединета партија за еманципација (ОПЕ) ОПЕ и Демократски сили на Роми (ДСР) egyesülése United Democratic Forces of Roma www.odsrpartia.com.mk	Šaban Saliu	Skopje	2012-	
Партија за демократско движење на Египќаните	Party for Democratic Movement of Egyptians in Macedonia	Sinan Naser	Struga		2002: koalícióban

BO Македонија Partija za demokratsko dviženje na Egipćanite vo MakedoniJa (PDDEM)					
D-PCER ???	Democratic Party for the Total Emancipation of Roma in Macedonia	Sevdzan Suleimanovs ki	Kumano vo	1995-	

Moldova

România

Táblázat: roma pártok Romániában, 1990-2014²⁹

Pártnév, rövidítés	Párt neve angolul	Vezető	Székhely	Választások on való indulások és parlamenti mandátum ok
Alianța Civică Democrată a Romilor http://aliantacivicedemocrataaromilor.blogspot.hu/				2012: önkormányzati
Alianța pentru Unitatea Romilor http://www.aurromania.ro/eng/index_en.html	Alliance for the Unity of the Roma	Tabă Marius	Bukarest	2000: parlamenti 2004: parlamenti 2008: önkormányzati?
Alianța pentru Unitatea Romilor		Toader Săndel	Iveni	
Alianța pentru Unitatea Romilor		Corneliu	Karánsebe	

²⁹ Forrás: Centrul de Documentare și Informare despre Minoritățile din Europa de Sud-Est (CEDIMR-SE): Romii din România. http://adatbank.transindex.ro/html/cim_pdf452.pdf (lémentve: 2015. szeptember 26.).
Cadastru online - Instituțiile minorităților naționale: <http://www.adatbank.ro/regio/ispmn/institutii/?oldal=orgMinrom%C4%83> (lémentve: 2015. szeptember 26.).
Autoritatea Electorală Permanentă: <http://www.roaep.ro/istoric/> Spirova 2014.

		Stănculescu	s	
Alianța pentru Unitatea Romilor		Ioan Petrișor	Buciumeni	
Alianța pentru Unitatea Romilor		Sandu Constantin	Slobozia	
Alianța pentru Unitatea Romilor		Cârlan Viorel	Tecuci	
Alianța pentru Unitatea Romilor		Bălan Paustin, Bălan Diana	Bacău	
Alianța pentru Unitatea Romilor		Dorot Dezideriu	Arad	
Alianța pentru Unitatea Romilor		Dincă Vasile	Pitești	
Asociația Partida Romilor „Pro - Europa” http://www.partidaromilor.ro/				2012: parlamenti (1 hely), önkormányzatok
Asociația Partida Boro-Roma Bihor		Attila Patkany	Nagyvárad	
Centrul Crestin al Romilor din Romania	Christian Centre of the Rroma in Romania			2000: parlamenti
Comunitatea Etniei Rromilor din Romania	Community of the Roma Ethnicity in Romania			1996: parlamenti? 2000: parlamenti?
Federația Etnică a Romilor		Pantalon Gheorghie	Bukarest	
Federația Etnică a Romilor din România		Cobzaru Vasile	Mangalia	
Partida Rromilor Social Democrata din Romania		Ivan Gheorgh	Bukarest	1992: parlamenti

Partida Romilor		e		(1 hely), 1996: parlamenti (1 hely), 2000: parlamenti (1 hely), 2004: parlamenti (1 hely), önkormányz ati, 2007: EP, 2008: parlamenti (1 hely), önkormányz ati, 2012: önkormányz ati
Partida Romilor – Bistrița		Racoti Stefan	Lechința/ Szászleken ce	
Partidul Alianța Democratică a Romilor	Party Democrati c Alliance of Roma in Romania	Stoica Octavian	Râmnicu- Vâlcea	1992: parlamenti?
Partidul Democrat Creștin al Romilor – Cluj		Varga Rudolf	Gyalu	
Partidul Libertății și Unității Sociale		Madalin Voicu	Bukarest	
Partidul Romilor Nomazi și Căldărari		Florin Cioaba	Nagyszebe n	
Partidul Romilor Nomazi și Căldărari – Gorj		Mihai Ilie	Târgu-Jiu	
Partidul Tiganilor din Romania	Party of the Gypsies of Romania			1990: parlamenti 1992: parlamenti
Partidul Unirea Romilor		Bumbu Ioan	Gyulafehér vár	

		Gruia		
Partidul Unit Democrat al Romilor, Rudarilor, si Lautarilor din Romania	United Democratic Party of the Roma Woodworkers and Fiddlers in Romania			1990: parlamenti
Sindicatul Liber al Romilor		Dan Fotescu	Craiova	
Uniunea Democrată a Romilor		Burtea Toader	Petrozsény	
Uniunea Democrată a Romilor din Romania	Democratic Union of the Roma of Romania			1990: parlamenti (1 hely)
Uniunea Democrată a Romilor din Județul Galați		Goțu Viorica	Galați	
Uniunea Democrată Liberă a Romilor – Dolj	Liberal Democratic Union of Roma from Dolj	Valcu Vasile	Craiova	
Uniunea Democratică a Romilor și Lăutarilor Armeniș		Sandu Simion	Armeniș	
Uniunea Generala a Romilor din Romania	General Union of Roma in Romania		Târgu Jiu	1992: parlamenti?
Uniunea Liberă Democrată a Romilor din Județul Bihor		Baloy Gyongyi	Nagyvárad	
Uniunea Libera Democratica a Romilor din Romania	Free Democratic Union of the Rroma in Romania		Temesvár	1990: parlamenti 1992: parlamenti
Uniunea Nationala a Comunitatilor de Romi http://www.uncr.ro/index.php			Bukarest	2012: önkormányzati
Uniunea Romilor	Roma			1996:

	Union			parlamentari
Uniunea Rromilor Judetul Constanta	Union of the Roma, Constanta County			1996: parlamentari

Szerbia

Táblázat: főbb roma pártok Szerbiában a 2000-es években³⁰

Pártnev, rövidítés	Párt neve angolul	Vezető	Székhely	Működési idő	Választásokon való indulás
Romska demokratska stranka (RDS)		Tomislav Bokan	Újvidék	2004. 03. 15. -	
Demokratska levica Roma – Demokratikani levica e Rromendji (DLR)		Jovan Damjanović	Belgrád	2009. 04. 30. -	
Romska partija (RP)		Srdan Šajn	Kovačica/ Antalfalva	2003. 11. 15. -	
Ujedinjena partija Roma – Jekutni Partija Romani (UPR)		Ramadan Demirović	Bujanovac	2005. 07. 01. -	
Romska stranka Jedinstvo (RSJ)		Ferhad Saiti	Niš	2007. 06. 04. -	
Unija Roma Srbije (URS)		Marko Stevanović	Belgrád	2011. 11. 27. -	
Demokratska Unija Roma (DUR)		Salih Saitović	Niš	2012. 04. 17. -	

Szlovákia

Táblázat: roma pártok Szlovákiában, 1990-2014³¹

Pártnev, rövidítés	Párt neve angolul	Vezető	Székhely	Működési idő	Választásokon való indulás
Demokratická	Democratic	Ladislav	Zatín/Zétény	1995. 10.	2001:

³⁰ Forrás: Republic of Serbia, Ministry of Justice: <http://www.mpravde.gov.rs/register-parties.php>

³¹ Forrás: Ministry of Interior of the Slovak Republic. Register of Parties <http://www.ives.sk/registre/zoznamps.do> Štatistický úrad Slovenskej republiky: <http://volby.statistics.sk/>

aliancia Rómov v SR (DAR)	Alliance of Roma in the Slovak Republic	Pongo (2000-2006)		02. – 2006. 05. 29.	regionális 2002: önkormányzat i
Demokratické hnutie Rómov v SR (DHR SR)	Democratic Movement of Roma in the Slovak Republic	Ladislav Šaňa	Kassa	1994. 04. 23. – 2006. 10. 15.	2002: önkormányzat i
Hnutie olaských Rómov Slovenska (HORS)	Movement of Vlach Roma of Slovakia	Jozef Konti	Párkány	2000. 04. 28. – 2007. 09. 07.	2002: önkormányzat i
Liga rómskej jednoty (LRJ)	League of Roma Unity	Alojz Pompa	Pozsony	1991. 01. 10. – 1998. 11. 20.	
Rómske kresťanské demokratické hnutie v Slovenskej republike (RKDH) →Maďarské demokratické hnutie Rómov v SR (MDHR)	Roma Christian Democratic Movement in the Slovak Republic →Hungarian Democratic Movement of Roma in the Slovak Republic	Jozef Balogh	Királyhelmece	1998. 06. 10. – 1999. 07. 09. – 2006. 10. 15.	2002: önkormányzat i
Politické hnutie Rómov na Slovensku - ROMA	Political Movement of Roma in Slovakia	Ladislav Fízik	Zólyom	2002. 07. 12. – 2006. 10. 15.	2002: önkormányzat i, parlamenti
Rómovia	Romanies <i>(Allience of Roma's Democratic Union and Party for Integration of Roma in</i>				1990: Szlovák Nemzeti Tanács

	<i>Slovakia)</i>				
Rómska inteligencia za spolunažívanie v Slovenskej republike →Rómska iniciatíva Slovenska (RIS)	Roma Intelligentia for Coexistence in the Slovak Republic →Roma Initiative of Slovakia	Alexander Patkoló (1999-2013), Václav Kappel (2013-)	Pozsony-Verecknye	1996. 10. 25. – 2000. 03. 07. 2000-	2002: önkormányzati 2005: regionális 2006: önkormányzati 2009: regionális 2010: önkormányzati 2013: regionális
Rómska inteligencia za spolunažívanie v Slovenskej republike →Strana rómskej koalície v SR →Jednotné Slovensko (JS)	Roma Intelligentia for Coexistence in the Slovak Republic →Party of the Roma Coalition in the Slovak Republic	Ladislav Fízik (2001-2006), Vojtech Kökeny (2001-2005), Herman Arvay (2006-2008), Štefan Gavorník (2008-)	Pozsony - Pozsonypüspöki	2000. 08. 16. – 2001. 10. 11. - 2006. 03. 16.	2001: regionális 2002: önkormányzati 2005: regionális
Rómska občianska iniciatíva SR (ROISR)	Roma Civic Initiative of the Slovak Republic	Milan Mižič	Kassa	1990. 12. 06. – 2006. 10. 15.	1992: Szlovák Nemzeti Tanács 1994: parlamenti 2001: regionális 2002: önkormányzati, parlamenti
Rómska občianska jednota	Roma Civic Unity of the	Jozef Berki	Rimaszombat	2001. 07. 24. –	2002: önkormányzati

Slovenskej republiky (ROJ SR)	Slovak Republic			2006. 11. 13.	i
Rómska národnostná strana (RNS)	Roma National Party	Emil Šarközi	Garamszentkereszt	1994. 08. 15. – 2006. 10. 15.	2002: önkormányzati
Rómske kresťanské demokratické hnutie v Slovenskej republike (RKDH)	Roma Christian Democratic Movement in the Slovak Republic	Viktor Nagy	Drahňov/ Deregnyő	2000. 03. 08. – 2006. 10. 15.	2002: önkormányzati 2004: EP
Rómsky kongres Slovenskej republiky (RKSR)	Roma Congress of the Slovak Republic	Zoltán Berko	Bôľ/ Boly	1992. 08. 20. – 2006. 05. 29.	2002: önkormányzati
Strana demokratickej jednoty Rómov (SDJR)	Party of Democratic Unity of Roma	Ján Čonka	Varannó	1999. 02. 17. – 2006. 10. 15.	2002: önkormányzati
Strana integrácie Rómov na Slovensku (SIR)	Party for Integration of Roma in Slovakia	Koloman Gunár	Homonna	1990. 02. 06. – 2006. 10. 15.	2002: önkormányzati
Strana menšín	Party of Minorities	Herman Arvay	Pozsony - Pozsonypüspöki	2005. 02. 24. – 2006. 10. 15.	
Strana demokratickej únie Rómov na Slovensku →Strana ochrany práv Rómov na Slovensku (SOPR)	Party of Democratic Union of Roma in Slovakia →Party for the Protection of Rights of Roma in Slovakia	Karol Čorba	Jóka	1990. 02. 15. – 1997. 11. 24. – 2006. 10. 15.	2002: önkormányzati
Strana Rómov Slovenska (SRÓS)	Party of Roma of	Rudolf Čonka	Hôrka/ Özörény	1994. 07. 28. –	2002: önkormányzati

	Slovakia			2006. 10. 15.	i
Strana rómskej koalície v SR (SRK)	Party of the Roma Coalition	Gejza Adam	Kassa- Dargói Hősök lakótelep	2009. 06. 19. -	2010: önkormányzati, parlamenti 2012: parlamenti 2013: regionális
Strana Rómskej únie na Slovensku (SRÚS)	Party of the Roma Union in Slovakia	František Tanko (2011-)	Pozsony - Pozsonyligetfalu	2010. 11. 30. -	2012: parlamenti, 2013: regionális
Strana rómskych demokratov v SR (SRD)	Party of Roma Democrats in the Slovak Republic	František Guláš	Kassa	1994. 09. 06. – 2006. 10. 15.	2002: önkormányzati
Strana sociálnej demokracie Rómov na Slovensku (SSDR)	Party of Social Democracy of Roma in Slovakia	Dezider Oláh	Zólyom	1991. 04. 19. -	2002: önkormányzati
Únia Rómskej občianskej iniciatívy v SR (ÚROI)	Union of Roma Civic Initiative in the Slovak Republic	Mikuláš Horváth	Kassa	1992. 01. 13. – 2006. 05. 29.	

ROMA PÁRTOK MAGYARORSZÁGON: FŐBB JELLEMZŐK

Az empirikus vizsgálat során, nagyban támaszkodva az Ishiyama–Breuning szerzőpáros meghatározására (2011: 227), roma pártként azonosítottunk minden olyan, hivatalosan nyilvántartásba vett pártot, amelynek a) a kulcsfontosságú névválasztása a kisebbségi jellegre, konkrét közösségre vagy a kisebbségi léthelyzettel szorosan összefüggő fogalomra utal, b) a kisebbségi érdekképviselő szándéka megjelenik az alapszabályzatában, illetve c) vélhetően a vezetőik és támogatóik többsége is nem domináns etnikai csoportból kerül ki. Hozzátevé mindehhez azt, hogy az elemzésbe bekerültek olyan pártok is, amelyeknek például a névválasztása nem utal kifejezetten a romákra vagy kapcsolódó más fogalomra (például esélyegyenlőség, integráció, szolidaritás), hanem a média, a választási szervek, és más roma szereplők részéről is roma pártként vannak számon tartva. Ezt erősíti az, hogy ők maguk is például roma honlapokon keresztül romákat igyekeznek megszólítani – ilyen például a Magyar Cselekvő Párt (lásd táblázat).

Táblázat: roma pártok Magyarországon, 1989-2014.³²

Pártnév, rövidítés	Székhely	Bíróági nyilvántartási szám	Vezető(k)	Működési idő
<i>Baranya Megyei Romák Demokratikus Szövetsége</i>	<i>Pécs</i>	<i>Pécsi Törvényszék 60.035/2006.</i>	<i>Lakatos János</i>	2006-2014
<i>Cigány Demokrata Unió (CDU)</i>	<i>Miskolc</i>	<i>Miskolci Törvényszék 63.558/2004.</i>	<i>Tóth István György</i>	2003-2010
Cigányok Kereszténydemokrata Pártja (CKDP)	Miskolc	Miskolci Törvényszék 60.190/2008.	Lakatos Attila	2008-
<i>Cigányok Igazság és Élet Pártja (CIÉP)</i>	<i>Hejőkeresztúr</i>	<i>Miskolci Törvényszék 61.707/1994.</i>	<i>Hankó Vidor</i>	1994-2003
<i>Cigányok Szolidaritási Pártja (CSZP)</i>	<i>Budapest</i>	<i>Fővárosi Törvényszék 60.257/1994.</i>	<i>Buri Ferenc</i>	1994-2003
Demokratikus Roma Párt (DRP)	Dunakeszi	Budapest Környéki Törvényszék	Kertész Lóránt	2000-

³² A táblázatban dőlt betűvel szerepelnek azok a pártok, amelyek pártként való működésének a megszűnését 2015. augusztusra a bíróság jogerősen megállapította. Vastag betű jelzi azokat a pártokat, amelyek legalább egy egyéni képviselőjelöltet állítottak az 1990-2014 közötti országgyűlési választások legalább egyikén. Az utolsó oszlop, a működési idő az (első) alakuló ülés, míg a befejező időpont a párt működésének végét kimondó bírósági végzés jogerőre emelkedését jelzi, ami az esetek többségében korántsem azonos a párt által ténylegesen kifejtett érdemi tevékenység időtartamával.

		60.060/2000.		
<i>Egység a Jövőért Integrációs Párt (EJIP)</i>	<i>Kállósemjén</i>	<i>Nyíregyházi Törvényszék 60.019/2004.</i>	<i>Bogdán Béla</i>	<i>2004- 2010</i>
<i>Együtt a Magyarországi Romákért Párt</i>	<i>Budapest</i>	<i>Fővárosi Törvényszék 60.017/2009.</i>	<i>Almási János</i>	<i>2008- 2015</i>
Európai Roma Keresztények Jobblétéért Demokratikus Párt (EUROM)	Feldebrő	Egri Törvényszék 60.040/2012.	Szőcsi Lajos	2012-
<i>Hódmezővásárhelyi Etnikai Kisebbségek és Szimpatizánsaik Pártja (HEKSZ)</i>	<i>Hódmezővásárhely</i>	<i>Szegedi Törvényszék 60.041/2001.</i>	<i>Sztojka László</i>	<i>2001- 2007</i>
<i>Kelet-Magyarországi Romák Szövetségi Párt</i>	<i>Hajdúszovát</i>	<i>Debreceni Törvényszék 61.408/1995.</i>	<i>Nagy Szilárd</i>	<i>1995- 2003</i>
Liberális Roma Unió Párt (LRUP)	Érd	Budapest Környéki Törvényszék 60.189/2002.	Balogh Csaba	2002-
MCF Roma Összefogás Párt (MCFRÖP)	Kiskunmajsa	Kecskeméti Törvényszék 60.123/2002.	Kolompár Orbán, Balog József	2006-
Magyar Cigány Néppárt (MCNP)	Kaposvár	Kaposvári Törvényszék 60.071/2013.	Lakatos Jenő Róbert	2013-
<i>Magyar Cigányok Béke Pártja (MCBP)</i>	<i>Budapest</i>	<i>Fővárosi Törvényszék 62.038/1993.</i>	<i>Horváth Albert</i>	<i>1993- 2003</i>
Magyar Cigányok Demokrata Pártja (MCDP)	Szolnok	Szolnoki Törvényszék 62.115/1997.	Mozsár István	1997- 2006
<i>Magyar Cigányok Pártjának Egyesülete → Magyarországi Cigányok Pártja</i>	<i>Budapest</i>	<i>Fővárosi Törvényszék 60.572/1990.</i>	<i>Horváth Albert</i>	<i>1989 1990- 1994</i>
Magyar Cselekvő Párt (MACSEP)	Zsombó	Szegedi Törvényszék 60.113/ 2008.	Hamza János, Balogh	2008-

			János	
<i>Magyar Keresztény Roma Párt (MKRP)</i>	<i>Mátészalka</i>	<i>Nyíregyházi Törvényszék 60236/2001.</i>	<i>Farkas Sándor</i>	<i>2001-2011</i>
Magyarországi Cigányok Fóruma - Összefogás Magyarországért Párt (MCF-ÖMP)	Bicske	Székesfehérvári Törvényszék 60.001/2014.	Bogdán János	2014-
Magyarországi Cigányok Pártja	Nagybörzsöny	Budapest Környéki Törvényszék 60.069/2013.	Lakatos Gyula	2013-
Magyarországi Cigányok Szociáldemokrata Pártja (MCSZDP)	Budapest	Fővárosi Törvényszék 60.669/1989.	Ruva-Farkas Pál	1989-1992
<i>Magyarországi Cigánypárt</i>	<i>Túrkeve</i>	<i>Szolnoki Törvényszék 61.112/1992.</i>	<i>Horváth Aladár, Gáli Mihály</i>	<i>1992-1993</i>
Magyarországi Cigánypárt (MCP)	Miskolc	Miskolci Törvényszék 60.083/2013.	Horváth József	2012-
<i>Magyarországi Kisebbségek Pártja (MKP)</i>	<i>Budapest</i>	<i>Fővárosi Törvényszék 60.754/2005.</i>	<i>Száva Vince</i>	<i>2005-2015</i>
<i>Magyarországi Roma Összefogás Párt (MRÖP)</i>	<i>Budapest</i>	<i>Fővárosi Törvényszék 60.285/2001.</i>	<i>Szajkó Béla</i>	<i>2001-2007</i>
Magyarországi Roma Párt (MROP)	Bátaszék	Szekszárdi Törvényszék 60096/1997.	Bihari Endre	1997-2006
<i>Magyarországi Roma Unió Néppárt Egyesült Vidékfejlesztő, Város és Faluszépítő Hagyományőrző Párt</i>	<i>Gádos</i>	<i>Gyulai Törvényszék 60.058/2003.</i>	Tóth Antal	2003-2009
<i>Magyarországi Romák Demokratikus Pártja (MRDP)</i>	<i>Poroszló</i>	<i>Egri Törvényszék 60.052/2001.</i>	<i>Fávor József</i>	<i>2001-2007</i>
Magyarországi Szolidaritás Párt	Budapest	Fővárosi Törvényszék 60.207/2007.	Hankó Vidor	2007-
<i>Megújult Magyarországi</i>	<i>Budapest</i>	<i>Fővárosi</i>	<i>Szajkó</i>	<i>2007-</i>

<i>Roma Összefogás Párt (MMRÖP)</i>		<i>Törvényszék 60.945/2007.</i>	<i>Béla, Sztojka János</i>	<i>2015</i>
<i>Opre Roma – Cigány Demokrata Néppárt</i>	<i>Albertirsa</i>	<i>Budapest Környéki Törvényszék 60.286/2014.</i>	<i>Kamarás István</i>	<i>2014-</i>
<i>Összefogás Esélyegyenlőségért Párt (ÖEP)</i>	<i>Pápa</i>	<i>Veszprémi Törvényszék 60.109/2005.</i>	<i>Kozák János</i>	<i>2005-2011</i>
<i>Roma Egység Párt (REP)³³</i>	<i>Budapest</i>	<i>Fővárosi Törvényszék 60.544/1998. 60.307/1999. 60.377/2001.</i>	<i>Ruva-Farkas Pál</i>	<i>1998-2007</i>
<i>Roma Egység Párt</i>	<i>Taksony</i>	<i>Budapest Környéki Törvényszék 60.045/2006.</i>	<i>Ruva-Farkas Pál</i>	<i>2006-2011</i>
<i>Újmagyarok Igazság Pártja (UMIP) → Magyar Cigányok Igazság Pártja</i>	<i>Budapest</i>	<i>Fővárosi Törvényszék 60.836/1989.</i>	<i>Horváth Albert</i>	<i>1989-1990</i>

Miként az a táblázatból látható, a Magyarországon 1989–2014 között a bíróságokon bejegyzett roma pártként azonosítható politikai pártok száma nemzetközi viszonylatban is magasnak tekinthető: a vizsgálat összesen 36 politikai pártra terjed ki az alábbi megjegyzésekkel.³⁴ Az elemzésbe bekerült a végül be nem jegyzett, budapesti székhelyű Roma Egység Párt, amely az elhúzódó bejegyzése alatt folytatott politikai tevékenységet, de végül nem került nyilvántartásba. A bírósági regiszterben szereplés mint előfeltétel viszont a jelzendő következménnyel jár, hogy a táblázatban feltűnik az érdemi tevékenységet nem végző álpárt, az 1992-es Magyarországi Cigánypárt, amelynek rövid története a vezetőkkel szembeni közokirat-hamisítás miatti büntetőeljárással és a szervezetnek a nyilvántartásból való törlésével végződött. Az olyan példák viszont kimaradnak, amelyek pártok létrehozását bár kezdeményezték, de különféle okokból, hiányosságok miatt a bíróságok nem tudták őket bejegyezni a vizsgált időszakban.³⁵ Továbbá, egyes sajtóhírek alapján arra lehet következtetni, hogy léteztek nem bejegyzett, vagy legalábbis a bírósági

³³ A párt hivatalosan végül nem lett bejegyezve.

³⁴ Amennyiben ezeket a roma pártokat mind nemzeti-etnikai kisebbségi pártokat határozzuk meg, akkor azok magyarországi számához hozzá kell még adni a horvát, német és szlovák összefogásból született Nemzetiségi Fórumot, így ez esetben a pártok eggyel több.

³⁵ Ilyenek voltak például a Kisebbségi Polgári Párt (Kemece, 1998), a Magyarországi Roma Mozgalom Pártja (Rakamaz, 2009), és a Magyar Cigányok Országos Pártja (Győr, 2012).

iratanyagokban mind ez idáig nem fellelhető politikai szervezetek is.³⁶ A vizsgált kör pontos számához hozzátartozik, hogy a Magyar Cigányok Pártjának Egyesülete, valamint az Újmagyarok Igazság Pártja esetében csupán a pártok számát ténylegesen nem növelő név- és szervezeti változtatás történt, míg a Magyarországi Roma Összefogás Pártnál és az említett Roma Egység Pártnál a korábbi előzmények alapján új párt bejegyzésére került sor. Az egymáshoz több esetben rendkívül hasonló elnevezések miatt kiváltképp a tudósításokban olykor keverednek, pontatlanul is szerepelnek ezek a különböző roma etnikai pártok, és ráadásul nem egy esetben előfordult az is, hogy az eredetileg elgondolt nevet a bejegyzéskor módosítaniuk kellett azért, hogy az különbözzön egy már korábban bejegyzett szervezetétől.

Kell-e roma párt? Érvek pro és kontra

Egy „erős szervezettséggel és közös akarattal” bíró, etnikai alapú roma szerveződés, legyen az egy politikai párt vagy egy mozgalom gondolatának talán legismertebb hazai képviselője az alternatív Nobel-díjas Bíró András aktivista, aki számos írásában és interjújában szállt síkra amellet, hogy a romáknak az áldozati szerep meghaladása, a polgárosodás érdekében „*valódi politikai súllyal rendelkező, megkerülhetetlen és kijátszhatatlan*” partnerekké kell válniuk a közéletben.³⁷ Álláspontja szerint „*ez azonban csak akkor sikerülhet, ha ezek a testületek alulról jövő kezdeményezésekre támaszkodnak, politikájuk átlátható és konszenzuson alapul, a választókerületek elszámoltathatják vezetőiket, és a bizalom – a pakiv – lesz a siker útja.*”³⁸ A párt mellett szóló, és az alábbiakban részletekbe menően rendszerezett, főként a roma sajtóra és a pártvezetők megnyilatkozásaira hagyatkozó indokok többsége szerves részét képezi Bíró érvelésének, ideértve egyebek mellett a többségi elzárkózás vagy a lehetséges mérleg nyelve szerep kiemelését. Szerinte összességében „*amikor ilyen méreteket ölt a diszkrimináció, és amikor az etnikai hovatartozás ennyire meghatározza egy csoport létét, akkor nincs mese, saját érdekképviselőt kell létrehozni. (...) A demokrácia lehetővé teszi etnikai párt létrehozását, és szerintem ezzel a lehetőséggel nem csupán a határon túli magyaroknak, a magyarországi romáknak is élniük lehet. Nincs más út, ha a cigányok érvényre akarják juttatni az érdekeiket. Az eddigi kormányok politikái megmutatták, hogy felülről, kívülről senkitől sem várhatják el. Más kérdés, hogy egy független, alulról szervezett roma politikai mozgalom képes-e versenyképes párttá válni. Azonban, ha nem a bukott választási párt modellje, hanem egy mélyen beágyazott politikai erő jön létre, akkor pár parlamenti képviselőn túl polgármesterek, iskolaszéki elnökök, regionális fejlesztési bizottságok tagjai is egyengethetik a polgárrá válás útját.*”³⁹

Magában roma írott és elektronikus sajtóban viszont a képviselőlet mibenlétének értelmezése mellett szintén csak elszórtan található meg a pártok létrehozása kapcsán a pro és kontra érvek, és az írásokban ugyancsak alig lelhető fel a választási kudarcok okainak feltárása,

³⁶ Ilyen például a Roma Parlamenti Választási Szövetség (1994-es híradások), valamint a Roma Vállalkozók Pártja (2004–2005).

³⁷ „Nem magyarázható minden a körülményekkel...” Bíró András polgárjogi aktivistával Rádai Eszter készített interjút. *Élet és Irodalom*, 2005. március 11.

³⁸ Bíró András: *Hogyan tovább?* (Dinamó Műhely, 2014. augusztus 14.).

http://dinamo.blog.hu/2014/08/14/hogyan_tovabb_764 (lementve: 2015. augusztus 22.).

³⁹ Magyar, cigány és zsidó áldozatok vetélkedője. Bíró András szerint a romák polgárrá válásához szükség van az etnikai tudat erősítésére. *Népszabadság*, 2014. június 27. <http://nol.hu/belfold/aldozatok-vetelkedoje-1470877> (lomentve: 2015. augusztus 22.).

sikertelenségük háttérének alaposabb elemzése. A lapok többsége szorosan kötődött ugyanis egy-egy szervezethez vagy az országos önkormányzathoz, és a roma pártalapítás megítélése többnyire mindig az adott szervezet céljainak, törekvéseinek volt a függvénye, és ezek az időkben is változtak. Roma párt létrehozását határozottan elvetették viszont a lapokban idézett vagy meginterjúvolt parlamenti pártok politikusai: „nem tartanám jónak azt az országot, ahol a Fidesz, az MSZP, az SZDSZ, az MDF, a MIÉP mellett egy elkülönülő, etnikai alapon szervezett cigány párt működne, ami semmi másban nem látja a maga erejét, küldetését, mint abban, hogy még jobban elkülönüljön.”⁴⁰ A rendszerváltás óta meghatározó politikai stratégiának így a civil szervezeti alapokon, külső szövetséggel való érdekérvényesítés bizonyult. Emellett érvelt határozottan Csalog Zsolt az Amaro Drom hasábjain, amikor kijelentette, hogy a roma választóknak nem az egyetlen, és talán nem is a legfőbb szempont, hogy a képviselőjük roma legyen, így álláspontja szerint roma párttal, pártokkal egyszerűen nem is érdemes kísérletezni.⁴¹ E folyamat fontos mérföldkövei a Phralipe és az SZDSZ 1990. évi, majd a Lungo Drom, illetve a Fidesz-MPP és az MDF közötti 2001. évi megállapodások voltak. Az utóbbi szervezet, a Lungo Drom párttá alakulása korábban egyébként többször, legelőször a kisebbségek parlamenti képviselőinek az 1998-as választások előtti meghírusulását követően, majd 2001 folyamán vetődött ismét fel.⁴²

A demokratikus átmenet során, a cigányság nemzetiségi státusa kapcsán érett meg a felismerés, hogy tulajdonképpen a cigányok is alapíthatnak politikai pártokat⁴³, de az etnikai alapon való pártpolitizálás a későbbiekben inkább kételyeket és ellenérzéseket szült a roma sajtóban. Az 1989-1990-ben elsőként létrehozott formációkat, különösen az Újmagyarok Igazság Pártját az MCKSZ vetélytársnak, a pártversenyben való részvételt az akkoriban országos listán tervezett nemzetiségi parlamenti képviselő veszélyeztetőjének tartotta, a párt névválasztását pedig határozottan elutasította.⁴⁴ Az alulreprezentáltság, a kisebbségi parlamenti képviselő több mint két évtizedes hiánya viszont utóbb megjelent a párt létrehozása melletti érvként is, amellett, hogy voltak, akik a lehetséges utak közül épp a kedvezményes képviselőt, akár a kétkamarás parlament bevezetését szorgalmazták.⁴⁵ Az 1994-es országgyűlési választásoknak az Osztóján Béla által vezetett Phralipe már egy választási párttal, a Cigányok Szolidaritási Pártjával vágott neki, amely bemutatásának a

⁴⁰ Pokorni Zoltán, a Fidesz elnöke a Fidesz-MDF-Lungo választási együttműködési megállapodásról. *Világunk*, 2002/január. 10. Lásd még Kellene egy lobb. Interjú Tamás Gáspár Miklóssal, a Szabad Demokraták Szövetségének országgyűlési képviselőjével. *Phralipe*, 1990/1. sz. 13-15.

⁴¹ Csalog Zsolt: Visszatekintő. *Amaro Drom*, 1994/6. sz. 28-29.

⁴² „A gondolat tőlem származik, de a jelenlegi helyzetben nem tartom szerencsésnek a párttá alakulást. Annál, hogy a cigányság politikai szívet alkosson a választásokon, fontosabb lesz, hogy egy politikai erőt támogasson. Ez komoly színvállás, de nekünk most ez a fontosabb. Azt segítjük, aki valóban elkötelezetten felvállalja a cigányság őszinte, tartós társadalmi integrációjának programját.” Lásd „A cigánytársadalom jelenlegi helyzetében a Miniszterelnök úr nem zárkozhat el a találkozó elől.” Beszélgetés Farkas Flóriánnal, az OCÖ elnökével. *Lungo Drom*, 2001/április. 6-7.

⁴³ Hernádi Gyula: „Akár cigány pártot is lehetne alapítani.” *Cigány Újság*, 1989. június 6. 7.

⁴⁴ Szepesi József: Nocsak: „Újmagyarok” (?) pártja avagy uccu, vissza Rákosihoz? *Cigány Újság*, 1989. május 23. 3. Kárpáthy Gyula: Veszélyben a jövő: a cigányság országgyűlési képviselő (Nyílt levél a „Cigány Párt” alapítóihoz). *Cigány Újság*, 1989. július 4. 3. A lap szerkesztőjéhez, Farkas Pálhoz volt köthető az 1989-ben létrehozott Magyarországi Cigányok Szociáldemokrata Pártja, amely megjelentette a rövid életű *Élőszó* c. lapot is.

⁴⁵ Lásd például Rostás-Farkas György: Választások előtt (A kisebbségek érdekében). *Kethano Drom*, 1994/1. sz. 4-5.

szervezet lapja adott teret.⁴⁶ Hasonlóan, az Országos Cigány Önkormányzat magazinja, a Világunk 2001 végétől nagy teret szentelt a testület valamennyi mandátumát birtokló Lungo Drom választási megállapodásának, a Fidesz-MDF közös listán szereplő jelöltjeinek bemutatásának.⁴⁷ A 2001-2002-ben átmenetileg létrejött, négy roma pártot is tömörítő választási összefogásról viszont csak kisebb hírek jelentek meg a roma lapokban.

Miután 2003-ban, a megismételt elektori gyűlésen a Lungo Drom választási koalíciója alulmaradt riválisaival szemben, az OCÖ egyik vezető erejét adó Magyarországi Cigány Szervezetek Fóruma 2005 októberében döntött úgy, hogy nem hosszabbítja meg az MSZP-vel korábban, 2002-ben kötött együttműködési megállapodást, és MCF Roma Összefogás Párt néven saját pártot alapítanak. Innentől az OCÖ lapja részletesen foglalkozott a magát a következő országgyűlési, és az Európai parlamenti választásokon megmérettető párt céljaival, programjával és jelöltjeivel.⁴⁸ A kritikai reakciók azt bírálták, hogy nem azért választották meg az OCÖ-t, hogy annak infrastruktúráján azt párttá alakítsák.⁴⁹

A roma pártok létrehozása és a választásokon való indulása mellett összességében a következő típusú érvek jelentek meg a roma sajtóban és a pártvezetőkkel készített interjúkban. Elsőként említendő az a többek által megfogalmazott nézet, hogy egy hatékony roma pártot valójában már sokkal korábban, a rendszerváltás idején, az első parlamenti választások idején meg kell volna szervezni és indítani, és így az azóta eltelt időben nem politikai erőként, hanem jóval inkább csak problémaként számolnak a romákkal. „A magyarországi cigányság ott tévedett az elmúlt tíz évben, hogy egyszer sem jelentette meg magát” mint politikai erő, szavazóbázis, megmutatva, hogy jelentős részük tudna egy irányba szavazni.⁵⁰

„A Roma Parlament alakulásánál már ott voltunk (egy civil szervezettel – D. B.), és akkor, a rendszerváltás hajnala volt ez, mikor arról volt a legnagyobb vita, hogy induljon-e akkor egy roma párt. A Roma Parlament, mint egy gyűjtőszervezet, ami a gombamód létrejött roma civil szervezeteket próbálta egyben tartani mint egy ernyőszervezet, az indítsa-e a jelöltjeit a parlamenti választásokon vagy a pártok mögé sorakozva, és akkor divat volt a rendszer új pártjai mögé sorakozva, felállva jelenítse meg a roma érdekeket. (...) Sajnos a Roma Parlament akkori vezetése óriási mértékben felelős volt, hogy ez nem úgy alakult, hogy akkor a roma közösség önállóan megmérettesse magát. Akkor még volt annyi lendület, annyi erő, annyi újszerű a történetben, hogy akkor nagyon komoly esély lett volna bekerülni a Parlamentbe. És valóban létrehozni egy olyan frakciót, ami (...) az előkészítés, meghozás és végrehajtás ellenőrzésében részt vesz. Mert ez a parlamenti munka gyűrűződött volna a megyei közgyűlések munkájára, és a települési önkormányzatok munkájára. Nem egy báb lett volna, felül egy vízfejű valami, hanem az alapokról tudott volna építkezni úgy, hogy valódi érdekképviselőt ellát. Az akkori vezetés

⁴⁶ A Cigányok Szolidaritási Pártjának nyílt levele valamennyi roma közösséghez. *Phralipe*, 1994/3. sz. 2.

⁴⁷ Lásd Fidesz – MDF – „Lungo Drom” választási együttműködési megállapodás. *Világunk*, 2002/január. 4-10.

⁴⁸ Például Összefogás a jövőnkért! Az MCF Roma Összefogás választási programpontjai. *Világunk*, 2006/2. sz. 16-25.

⁴⁹ Zsigó Jenő: Zsibvásár. *Amaro Drom*, 2006/február. 3. Uő: Választás után, választás előtt. *Amaro Drom*, 2009/július. 3. 11-12.

⁵⁰ „Át kellene vinni egy réteget”. Interjú Varga Józseffel, a Magyarországi Cigányokért Közalapítvány kuratóriumi elnökével. *Amaro Drom*, 2001/január. 15.

máshogy döntött (...) az SZDSZ mögé sorakozott. Az SZDSZ volt az a liberális vonal, aki azt mondja, hogy ő a melegektől a romákon át a vidékiekig mindenkit felvállal, mindenki keresse őket, mindenki számíthat rájuk, mindenkit átölel, és visz Parlamentbe, önkormányzatba, EU-ba, NATO-ba, mindenhová. Sajnos nem így történt, de azt is el kell mondani, hogy bármelyik pártot választottuk volna, nem lett volna jobb a helyzet, vagy rosszabb, nem lett volna akkora különbség. Én saját magunkat hibáztatom azért, hogy akkor nem indultunk el.” (2000-es évekbeli pártvezető)

„Azt gondoljuk, hogy nagyon is időszerű volt Magyarországon, tehát sokkal korábban kellett volna. Egyébként alapvetően azt fogalmaztuk meg korábban is, hogy a rendszerváltásnál kellett volna egy rendszerváltó roma pártnak is létrejönnie (...) akkor most már bele lenne ágyazódva a nagypolitikai életbe, és valószínűleg kiírhatatlan lenne a magyarországi Parlamentből, és valószínűleg sokkal előrébb lenne a roma integráció is. Vagy lehet, hogy már nem is kéne erről beszélnünk.” (2010-es évekbeli pártvezető)

A megkérdezett pártvezetők számára értelemszerűen nem is kérdés egy roma párt szükségessége és létjogosultsága. Érveik sorában kiemelik a politikai egyenlőséget, azaz, hogy a romáknak állampolgárként és kisebbségi csoportként ugyanolyan alapvető joguk van a politikai részvételhez és képviselethez, beleértve a politikai pártok létrehozását, és miért ne gyakorolnák ezt a jogot. A párt a maga eszközeivel, főként a választásokon való indulással pedig, ez esetben hozzájárulna az állampolgári jogok és kötelességek szélesebb körű tudatosításához is. Bíró András szerint *„senki sem kérdőjelezi meg a szomszédos Romániában és Szlovákiában a nemzetiségi pártok politikai szerepének fontosságát, de ha arról van szó, hogy Magyarországon szükség lenne egy roma pártra, különböző félelmek fogalmazódnak meg. Ezen félelmek közül a legfontosabb, hogy ezzel felszínre kerülne a többség mélyen eltemetett cigányellenessége. Ugyanakkor a kormányok magától értetődő természetességgel valósítanak meg roma programokat, stratégiákat és politikákat, és napirendre került az Európai Roma Stratégia. Ám nehezen érthető okokból illegitimnek számít és elutasításba ütközik az a gondolat, hogy szükség van roma etnikai pártokra.”*⁵¹ A pártvezetők számára hivatkozási alapként szintén megjelennek a határon túli magyarok kisebbségi pártjai is, mondván, hogyha neki szabad, akkor az anyaországban ez miért ne lehetne, utalva egyúttal arra is, hogy Magyarországon mintha már túlon túl ideologizált kérdéssé is vált volna a roma párt ügye.

„Ez az elv, ez az egyenlő jogok célkitűzése, hogy mi is részt vegyünk, mi is kivegyünk a részünket abból, hogy döntéseink legyenek, mi is azt akarjuk, hogy képviseletünk legyen a Parlamentben, a megyei (önkormányzatokban – D. B.), településeken, a városokban és a kisebb településeken.” (2010-es évekbeli pártvezető)

⁵¹ Bíró András: Hogyan tovább? i. m.

„Teljesen ésszerű, ha ennek az országnak tíz százaléka cigány, legyen akkor egy ötszázalékos párt ebben az országban. (...) Nem is baj ez igazából, mert egy normális demokráciában az lenne a normális, ha minden pártban ott ülnének a cigány emberek, és nem kéne külön párt, de sajnos a magyar demokrácia, ha lehet demokráciáról beszélni, az nem nőtt fel még idáig.” (2010-es évekbeli pártvezető)

„Amíg természetesnek tűnik a határon túli magyarokkal kapcsolatos nemzetpolitika, addig ezt nálunk nem veszik természetesnek sem a politikusok, sem a többségi társadalomhoz tartozók. (...) Mi pedig ideológiai kérdést csinálunk belőle, jobboldal, baloldal, mi különbség, ha megkérdezzük a nyomortelepen élő embereket?! (...) (Határon túli magyar politikusok – D. B.) azt mondták, hogy miért működik nálunk, és miért nem működik nálatok? Mi az, hogy a magyar kormányok, teljesen mindegy, hogy milyen színűek, elvárja a román, a szlovák, a vajdasági (pártoktól – D. B.) (...) hogy együttműködés, hogy kormányzati pozíció legyen, és mi az, hogy nálatok mindent megtesz azért, hogy ne legyetek? Mi ez a kettősség?!” (2000-es évekbeli pártvezető)

A pártvezetők szerint maguk az életkörülmények is önmagukban olyan tényezők, amelyek indokolhatják egy roma párt életre hívását: egy külföldi roma vezetőt idézve „ha Európa népeit gazdaságilag összehasonlítjuk, akkor a romák helyzete szomorú képet mutat. A színvonal a harmadik világ színvonala alatt marad. A romák a koldusok és az alamizsnából élők népe. Az erőszak egyik legszörnyűbb formája a szegénység. Arra kényszeríti az embert, hogy olyasmit tegyen, ami megalázza és elemberteleníti. Számptalan emberünk él a civilizáltságára oly büszke Európánkban, szemétdombokon, és barlangokban vegetálnak, mint az állatok”.⁵² Ide sorolandó továbbá, hogy az etnikai alapú hátrányos megkülönböztetés, valamint a szociális kirekesztés is olyan tényezők, amelyek alátámasztják egy roma párt létjogosultságát.⁵³

„Rosszabb a nyomor, mint Afrikában, mert Afrikában télen nem kell tüzelni. Európa és a világ szívében, Magyarországon egy egymilliós közösség, és hozzátevé azt az egy-másfélmilliós nem roma közösséget is, (...) olyan szolidárisan, ahogy azt Móricz Zsigmond leírta a Hét krajcárban, ezért kell az egy-másfélmillió nem roma emberről is beszélni. A legnagyobb baj akkor van, ha a hatalmon lévők a közösség tagjait egymásnak uszítják.” (2000-es évekbeli pártvezető)

További magától értetődő érvként hozzák fel, hogy értelemszerűen a törvényhozásban hoznak fontos döntéseket, ott lehet a döntéseket alapvetően befolyásolni.

⁵² Osztoján Béla: Miért kell ilyen párt? *Világunk*, 2006/2. sz. 4.

⁵³ Báder Csaba: Kell a romapolitika! (Romnet, 2013. október 30.).

http://www.romnet.hu/jegyzetek/2013/10/30/bader_csaba_kell_a_romapolitika (lementve: 2015. augusztus 22.).

Horváth Aladár: „Rendezni végre közös dolgainkat” (Galamus Csoport, 2013. november 4.).

http://www.galamus.hu/index.php?option=com_content&view=article&id=337309_rendezni_vegre_kozos_dolgainkat (lementve: 2015. augusztus 22.).

„mivel tudom azt, hogy a pártok kerülnek a kormányba, bíztam abban, hogy a cigányságnak van esze ahhoz, hogy milyen létszámmal van és saját magát be tudja juttatni a Parlamentbe, és ha a Parlamentben van, akkor tudja az igazát kiharcolni, kivívni.” (1990-es évekbeli pártvezető)

„Úgy van létjogosultsága, ha a települési önkormányzatot, a megyei közgyűléseket és a Parlamentet együtt kezeljük. Úgy van, ha a törvényekkel három dolgot tudunk tenni: a jó törvényeket használni, a rosszakat megszüntetni, a hiányzó törvényeket meghozni.” (2000-es évekbeli pártvezető)

Ha pedig nem kerül be egy roma párt az Országgyűlésbe, már az egy százalék listás szavazat elérése is olyan eredményeket hozhat, hogy a párt stabilizálódásával, a költségvetési támogatás birtokában, parlamenten kívüli pártként, de állandó politikai és médiaszereplővé válhat, ezzel segítve az érdekek képviseletét és a vélemények formálását.

„Mi abban bíztunk, hogy legalább az egy százalékot teljesíteni fogjuk. Nem csak azért, mert irodát kaptunk volna, országos pártközpont-irodát, meg állami költségvetést – az sem lett volna rossz –, hanem azért, mert az egy százalékot teljesítő pártokat általában megkérdezik az ország működéséről, kifejthetik a véleményüket, sokkal jobban, mint egy civil szervezet, vagy bármi.” (2000-es évekbeli pártvezető)

„Ha egy százalékot elért volna, akkor is sikeres lett volna. (...) ez nagyot jelentett volna a politikai palettán, mert már valahol jegyezték volna, hogy igenis, ott vannak a roma pártok is.” (2010-es évekbeli pártvezető)

A roma pártok esetében is jelen van a más etnikai pártokra jellemző, a „csak magunkra számíthatunk” indoka, amelyet lehet egyrészt belülről, a kisebbségi sajátosságok felől értelmezni, másrészt kívülről pedig alátámaszthatja a romákkal szembeni többségi elzárkózás. Az előbbi a Cigányok Szolidaritási Pártjánál például olyan formában jelent meg, hogy végre „magunk közül” választhatjuk a jelöltjeinket, „magunknak gyűjtjük” a kopogtatócédulát, és sok cigány ember végre „saját kisebbségi pártjára szavazhat”.⁵⁴ Ez az egyik oldalról nézve tehát szorosan összekapcsolódott a kisebbségi identitás felvállalásával, a szükséges önbecsülés megteremtésével. A kérdés erről az oldalról az elismerés igényéhez is kötődött.

„Azt mondtuk, hogy nem attól függ, hogy hány szavazatot kapunk, nem abban lesz eredmény, hogy öt százalékot teljesítünk és bekerülünk a Parlamentbe, hanem ha van tíz büszke család, aki a választás napján ünneplőbe öltözik, és elmegy szavazni büszke cigány emberként, ugyanúgy büszke magyar identitású cigány emberként, akkor már megérte. Nem az volt a fokmérő, hogy most parlamenti képviselők legyünk, hogy frakciónk legyen, ez egy álmom volt, de mertünk nagyot álmodni. (...) És nagyon sok büszke cigány ember volt, aki elment, felvette a szép fehér öltönyét, és büszkén elment vasárnap, és szavaztak, és azt mondták, hogy igen, itt vagyunk, és

⁵⁴ Horváth Margit: Ötéves a Phralipe. *Phralipe*, 1994/4. sz. 3-4.

becsüljük azt, amit erről gondolunk. Nem vagyunk kevesebbek, nem vagyunk rosszabbak, emberek vagyunk, cigány emberek, akik büszkék cigányságukra és magyarságukra is.” (2000-es évekbeli pártvezető)

„Én még mindig abban bízom, hogy nem lehet ezt a népréteget nem tudomásul venni, nem lehet az, hogy nem fog egyszer létrejönni egy olyan, alulról jövő kezdeményezés, amely a cigányság akaratából, szándékából és saját erejéből fog igazából a csúcsra jutni. Na, akkor lesz igazi, valódi érdekképviselő a cigányságnak!” (2000-es évekbeli pártvezető)

„Sok csalódás érte már őket, ők már teljesen elfásultak, ez volt, ami a cigány pártnál egy kis kapaszkodó lehetőséget adott. (...) A romaság most visszafejlődött vagy 25 évet, mert mikor volt a kommunizmus, mindenkinek munkája volt, az nem dolgozott, aki nem akart.” (2010-es évekbeli pártvezető)

„Azt tudja mindenki, hogy most a romák többsége az utcán lesütött fejjel jár, mindegy, hogy hol van.” (2010-es évekbeli pártvezető)

A másik oldalról közelítve, például a Horváth Aladárhoz köthető, végül be nem jegyzett Roma Parlamenti Választási Szövetség 1994-es életre hívása kapcsán fogalmazódott meg hangsúlyosan, hogy a cigányság leginkább csak azért támaszkodhat a saját erejére, mert a nem roma szavazatokra is számító politikai pártoknak jórészt a szavazatvesztéstől való félelmükben valójában kevésbé érdekük a cigányság érdekeinek képviselője, egyre kevésbé lehet tehát külső szövetségesekre szert tenni és közvetve érdekeket érvényesíteni.⁵⁵

„Az elmúlt huszonöt év azt igazolta be, hogy senkire nem számíthatunk, mindenki volt kormánypárton, mindenki volt ellenzékben. (...) és úgy döntöttünk (a párttal), hogy megpróbáljuk önállóan. Nagyon nehéz fába vágtuk a fejszénket, mert addigra a romákat, közösséget mindenki becsapta, bizalmatlanok voltak, lecsúsztak a társadalmi ranglétrán, eltelt a rendszerváltástól akkor X év.” (2000-es évekbeli pártvezető)

„Ezek olyan hiányosságok, amiket véleményünk szerint soha egyetlen párt sem fog a zászlajára tűzni, mert nem népszerű. Abban a pillanatban, hogy valaki a cigányokat barátjaként tekinti, abban a pillanatban veszít a népszerűségéből. Sokkal népszerűbbé válik az a párt, aki cigányellenes (...) most a pártok arra licitálnak, hogy ki tud jobban, ki tud nagyobbat cigányozni.” (2010-es évekbeli pártvezető)

„A pártok nehezebben vesznek be roma embereket, egy-kettőt, ami csepp a tengerben, de evvel, ha mi meg tudnánk magunkat erősíteni, pártokkal koalíciót tudnánk kötni, mert azt mondanák, hogy szükségünk van rátok. Be tudnánk

⁵⁵ Hell István: Megalakult a Roma Parlamenti Választási Szövetség. Interjú Horváth Aladárral, az új párt elnökével. *Amaro Drom*, 1994/4. sz. 4-5. Roma Parlamenti Választási Szövetség – sajtótájékoztató (MTI, 1994. február 23.).

integrálódni (...) és magas szinten tudnánk elérni eredményeket.” (2010-es évekbeli pártvezető)

A többségi elzárkózás mellett, a roma párt szükségessége kapcsán említik a deskriptív vagy tükörcépviseletet, azt a gondolatot, hogy jelen esetben a romákat igazából csak romák képesek hatékonyan képviselni, mert ők ismerik a közösséget, a felmerülő problémákat és szükségleteket, ugyanakkor róluk, de nélkülük döntenek.

„Valójában mi tudjuk azt, akik roma közösségben élünk, hogy mik a valódi problémák és mi látjuk, hogy mennyire maradunk ki a történetből.” (2000-es évekbeli pártvezető)

„Aki az elmúlt húsz évben, aki belenyúlt a cigány ügybe, az mindenki megbukott, (...) ha megnézzük az államtitkárokat, a minisztereket, az éppen a kormánynál felelős embereket (...) azért, mert mindig a cigányokról a cigányok nélkül kívántak dönteni. Ez nem lehet, mert kiépült, kinevelkedett, és nem a társadalom, nem a nagypolitika jóvoltából, hanem a saját erejéből a cigányoknál egy nagyon komoly szakmai és politikai réteg, akik nagyon nagy tudással bírnak. (...) Ezeknek az embereknek a tudását vétek nem használni, de nem akarja használni a politika.” (2010-es évekbeli pártvezető)

A roma érdekek felvállalásának és képviseletének hiányán túlmenően azonban hangot adtak annak, hogy a pártok számára a romák valójában csak a választások idején fontosak, eszközként használják csupán őket, csak a szavazataik kellenek, amiket üres ígéretekkel vagy akár konkrét anyagi juttatásokkal, vagy éppen megfélemlítéssel vesznek meg.

„(A nem roma pártok – D. B.) ahhoz szoktak hozzá, hogy három fröccsért vesznek meg szavazatot, vagy libacsontokért, meg lejárt konzervekért. És ahogy ők ezt megközelítették, az nem csak a választásra, hanem egy életre elegendő tanulságul szolgált, mert normális esetben ezt támogatni kellett volna, segíteni kellett volna. (...)) A választás napján még fontosak is vagyunk néhány, autóval szállított szavazatért, de a következő hét mindig a hideg valóság, amivel szembesülnek az emberek.” (2000-es évekbeli pártvezető)

„Azt gondoltunk néhányan, hogy eszközként használják, használták az elmúlt időszakban a romákat a politikai pártok saját kényük-kedvük szerint. Tehát éppen a jobboldal, éppen a baloldal, a romák pedig meg mindig csapódtak valahova, ahol éppen az erő – jellemző egyébként, maga a cigány emberek mindig az erősebbhez, mindig a biztosabb ponthoz igyekeznek, ez a helyi politikai életben is észlelhető, tehát ott is mindig a polgármester az, akit támogatnak, vagy aki politikailag vagy gazdaságilag erős. (...) Tehát ez történt az elmúlt húsz évben, hogy a romák folyamatosan csapódtak hol jobbra, hol balra. (...) Sokszor elmondtuk a gyűléseiken, a rendezvényeinken, hogy annyi esélyt adtak az elmúlt húsz évben jobboldalnak,

baloldalnak, de soha nem adtak még maguknak, a cigányok a cigányoknak esélyt.”
(2010-es évekbeli pártvezető)

„A választás alatt csak addig volt ránk szükség, amíg megválasztottuk a többséget, és utána már nem kellettek a romák. És mindig a választásra kell a roma. De már gondolkozzon el a roma, és ezért mondom, hogy hetven százalékban nem gondolkoznak, ebbe bele van betegegve az ember. Ne akkor beszéljete, a választásokon beszéljete, akkor tudjátok odatenni azt, hogy kit fogtok megválasztani. Válasszátok meg a saját embereteket, a saját véreteket, aki majd kiáll mellettetek, és akkor másképp gondolkozna a többség is.” (2010-es évekbeli pártvezető)

„És elmagyaráztam nekik, hogy gyerekek, (...) és nem tudták felfogni, hogyha a cigányok összefognak, nincs olyan párt, amely őket legyőzze. Nem tudták felfogni azt, hogy önmagukon soha nem fognak tudni segíteni, ha mindig másnak a szekerét fogják tolni. Miért? Osztogatták a szalámit, osztogatták a kólát, osztogattak kinek pénzeket, minden, tehát megvették a vezetőket. Így saját maguk alatt vágták el a fát, és hol vannak? Még rosszabb helyzetben vannak. És ezt már igazán nem tudtam megemészteni. (...) Tisztességes keretek között az öt százalékot elérnék a parlamenti bejutáshoz, tán az 12 ember bent volna. Teljesen más volna a leányzónak a fekvése. De ha azt mondom, hogy Békésben is vannak, voltak vezetők, Pesten voltak vezetők, Debrecen, mindenhol, tehát azok azt mondták, hogy ó, hát, hogy van, a Fidesz már felkért, hogy segítek, az MSZP-nek kell, hogy segítsünk, és elkezdtem gondolkozni. (...) A cigányok a mai napon se látják be, hogyha összefognának, nagyon nehéz volna ennek az országnak abból a szempontból, hogy olyan rendszert tudnának létrehozni, hogy a cigányok önmaguktól fejlődhessenek. Mert nem lesz így soha, ők mindig így kiszolgáltatottak lesznek. Mert azért kiszolgáltatottak, mert nem tudják azt, hogyha ők össze tudnak úgy fogni és keményen nem kérni belőle. (...) Persze sok pártpolitikus cigányok mellett harcol, de csak addig, amíg tud valami megoldást, de miért? Igyekszik majd a választásokon, na, én kiálltam mellettetek, de nem sok vizet zavar. Mert a cigányokat meg lehet venni egy zsák krumpliért, sajnos. Ez felbőszít engemet.” (2000-es évekbeli pártvezető)

Az interjúalanyok rávilágítottak, hogy a pártok, illetve akár a velük szövetséges roma szervezetek többnyire a választások idején igyekeztek felderíteni és maguknak különféle eszközökkel megnyerni azokat helyi befolyásos roma személyiségeket, helyi erős embereket, aki meg tudnák szervezni, hogy a helyi közösség melyik irányban szavazzon.

„A nem cigány pártok mindig igyekeznek megtalálni a helyi, erős cigányokat, (...) teljesen mindegy, hogy uzsorás éppen, nem finnyásak a magyar pártok és a helyi vezetők ebben a tekintetben. Tehát mindig a legerősebbet megtalálják, és ő mondja majd meg ott, hogy kire, vagy hogyan, vagy mint kell ott szavazniuk. Azt gondoltuk, hogy ezt a fajta beidegződést kell megszüntetnünk. (...) Hibás vagy nem hibás, tehát mi nem mentünk bele abba a játékba, amibe a többi pártnál ilyenkor a cigányoknál

belemennek, hogy elkezdiünk osztogatni. Tehát a jobbikos mosóportól a lejárt szavatosságú konzervekig mindennel találkozunk minden pártnál. (...) Annyira speciális a roma közösség, a roma rétegek, hogy akkor lennének sikeresek, mikor is bevetnék ezt az osztok-kapok dolgot, de mit ezt soha nem fogjuk tenni.” (2010-es évekbeli pártvezető)

Több roma pártvezető is korábban meghatározó szereplője volt a helyi és megyei roma politikának, és idővel szoros kapcsolatot ápolott parlamenti pártokkal, részt vett választási kampányokban, akár testközelből tapasztalta a szavazatvásárlást, és utóbb mindezek, illetve a konkrét lehetőségek, hatékony érdekképviselet hiánya miatt ábrándult ki a velük való együttműködésből.

„Nagyon szépen működünk, de ugye közénk álltak a pártok. Megalakult az MSZP, az MSZP-nél nagyon jók voltunk, próbáltunk az asztalra lerakni bizonyítékokat. (...) Mégsem úgy ment a dolog. (...) (Egy pártpolitikus – D. B.) nem engedett közel menni, mert mindig kifogást keresett. Tehát, nekünk az fáj, azért is hagytam abba, hogy kiadták a Parlamentben, hogy nem ez kell, a roma társaság kap kétmilliárdot felzárkóztatásra, infrastruktúrára (...), de ez nem valósult meg soha. Ekkor már eldöntöttük (...), unszoltak bennünket, hogy alakítsuk át a szervezetet párttá. (...) Nagyon, de nagyon csalódtam azokban, hogy hittünk a pártvezetőkben. Ígéretet kaptunk, eljártunk továbbképzésektől kezdve mindenfajta Balatonszárszótól kezdve, Balatonföldvár, Budapesten a Munkásotthonban, akkor a minisztériumokba jártam, énnekem volt belépőm is a Parlamentbe. (...) És akkor én láttam, hogy mi itt nem rúgunk labdába.” (2000-es évekbeli pártvezető)

„Mikor engemet megválasztottak '94-ben, '95-től olyan párt nem volt, amely ne próbálkozott volna engemet bevenni. (...) Hívnak engemet, hogy jöjjek fel, mert már itt van egy ember, keres engemet. Parancsoljon. Jól megtelt kocsival jöttek ide. (...) És akkor mondja nekem, hogy üljünk le már, beszéljessünk. Azt mondja nekem, hogy utánanézzek a közéleti dolgaimnak, és úgy döntöttek, hogy felkérnének engemet országgyűlési képviselőnek. Hú, mondom, hát, mondom, én nem tudom vállalni, ne haragudjon. Elmondtam neki az érveimet, hogy miért. Az érveim mindig azok voltak, hogyha önállóan nem tudok elindulni, nem akarok senkinek a vállán se bejutni sehová sem. Tehát ez volt az érvem. Nem sértettem meg, és azt mondta, rendben van. Azt mondta, hogy túl korrekt vagyok. (...) Eltelt egy kis idő (...) csináltam is már a pártot. (...) volt a tökfesztivál, oda kellett menjek. (...) Bemegyek, (egy országos pártpolitikus – D. B.) fogad engemet, testőrök, minden nyavalya, (...) a polgármesteri hivatal tárgyalójában. (...) A lényeg az, hogy azt akarta, hogy adjon tyúkokat, disznókat, lovakat, de ebből semmi nem lett. Hogy gondolkozzak, hogy kinek adok, hogyan adok. Adhatok a faluban is, minden, cigányoknak, hogy legyen, hogy tudjanak mivel. Meg gyümölcsfákat, tízezer darabot. A gyümölcsfák eljöttek X településig, és ott megakadtak, de az én nevem volt aláírva (...) harmincat kaptam. Odaadtam egyik-másiknak, ne is lássam. És utána akkor kezdtem járkalni, hogy hol van gyümölcsfa, meg ilyesmi-olyasmi, mindig falba akadtam. És azt mondtam, hogy

gyerekek, volt egy nagygyűlés, én ezeket elmondtam, nem lehet ezt csinálni.” (2000-es évekbeli pártvezető)

Amennyiben pedig az adott roma párt vezetői leültek más pártok képviselőivel választási együttműködésről tárgyalni, úgy érzékelték, hogy nem kezelik őket partnerként, egyenrangú félként.

„Voltak ilyenfajta tárgyalásaink, nem volt ez biztos, hogy mi elindulunk az elején, (...) ahol semmit nem kértünk tőlük. Azt kértük tőlük, hogy vegyenek egyenrangú partnerként minket. Tehát ha van egy koalíció, akkor a párt ugyanazt a szerepet játssza, mint a többi párt. De hát nyilván ezt nem akarták, partnerként senki nem akar romákat.” (2010-es évekbeli pártvezető)

További motívum a szakpolitikai programokkal való elégedetlenség: ígérek helyett konkrét tetteket, a legkisebb településeken is érezhető eredményeket sürgetnek. Felhívják tehát arra is a figyelmet, hogy a pártok ígéretei és sok megkezdett program nem valósult meg, nem volt érezhető hatása: *„megbonthatatlan és egységes roma párt kell, ez az út vezetheti ki a cigányságot a nyomorból, mert a közép- és hosszú távú kormányzati programok nem valósultak meg.”*⁵⁶ Kolompár Orbán, az MCFRÖP elnöke szerint *„mondjuk nemet a libacsontra, a megalázó lecsókolbászra, mert húsz éve megtéveszt minket a politika, (...) becsaptuk önmagunkat, hazudtunk gyermekeinknek”*, és egy öntudatos roma képződményt kell építeni, ki kell vetni a *„lízingelt cigányokat”*, akik csak a nagypolitika, a pártok érdekeit szolgálják, miközben *„eladják saját népüket”*.⁵⁷

„Sodor bennünket az ár, megyünk, amerre visz bennünket. (...) Mert ha egyszer is egy kormány kiállna mellénk, és azt mondaná, hogy ezt a tervet nem csak ígérjük, hanem létrehozuk, akkor azt mondanám, hogy benne vagyok. Na, de ilyet még nem találtam.” (2000-es évekbeli pártvezető)

A parlamenti pártok listáin mandátumot szerző roma politikusokkal kapcsolatban széles körben elfogadottá vált, hogy ők inkább az őket a parlamentbe bejuttató politikai erők képviselői, és esetükben könnyen fennállhat a „díszcigány”-szindróma.⁵⁸ A pártvezetők erős fenntartásaikat hangoztatták azzal kapcsolatban, hogy a parlamenti pártok roma országgyűlési képviselői tudnak-e egyáltalán és mennyiben javítani a romák helyzetén.

„Mindig volt egy-két olyan ember, akit a politika az ügyeletes cigányként kikiáltott, és nem volt kérdés, hogy milyen politikai vénája, vagy, hogy milyen elfogadottsága van, az egyetlen kérdés a bőre színe volt, hogy barna legyen és látszódjon rajta, hogy cigány. Tehát a politikának ez volt az elvárása a cigány politikusoktól. És mi azt gondoltuk, hogy ezen változtatni kell. (...) Tehát a díszcigányaik kiállításán kívül nem

⁵⁶ Cigány Kisebbségi Önkormányzatok I. Országos Kongresszusa. *Világunk*, 2009/március. 8-9.

⁵⁷ Uo.

⁵⁸ László Zoltán: Nagy összefogások, kis esélyek. *Amaro Drom*, 2006/február. 4-6.

igazán van senkinek se stratégiája, se pedig szakember-gárdája arra, hogy a cigány ügyet kezelje.” (2010-es évekbeli pártvezető)

„Nagyon fontos, hogy tényleg legyen a Parlamentben képviselőnk. Már régen érzem azt, hogy a mostani pártok nem nagyon fogadják el a romákat. Egy-két ilyen díszképviselőt betesznek, azok nem fogják megoldani a romaság (helyzetét – D. B.), tehát nem a romák hangját fogják mondani a Parlamentben, hogy figyeljünk már oda, hogy igenis van 800 ezer, már egymillió romaság itt Magyarországon. És el tudja a mi panaszainkat mondani és el tudja fogadtatni ezen a hangon. Ha nincs képviselő, ezért vannak ezek a leszakadások, eszméletlen nagy igazságtalanságok.” (2010-es évekbeli pártvezető)

„Nem haragszunk mi rá, mert tudjuk, hogy kényszerhelyzetben volt, azt kell mondani, amit leírnak neki, vagy amit mondanak, de ezt valahogy éreztetni kellett volna a cigánysággal. (...) Ahogy mi tettük, mi kimentünk az országba, Ózdtól kezdve, Dunaföldvár, Kecel, Zalaegerszeg, megjelentünk. (...) Mi nem azért harcoltunk, hogy most akkor nekünk nevünk legyen, mi össze akartuk fogni a cigányságot, elég sokan. (...) Együtt próbáltunk kihozni olyan dolgokat is, hogy a cigánytelepeket próbáljuk kiemelni, próbáljunk segíteni, de nem tudtunk célhoz érni, mert azok az emberek, akik hallgattak (...), azok bekerültek oda, azok boldogultak.” (2000-es évekbeli pártvezető)

Megfogalmazódott olyan vélemény is, hogy egyes roma politikusok vagy szervezetek felkarolása, majd a nem-cselekvés politikája, az eredmények hiánya a parlamenti roma politikusok esetében tudatos folyamat következménye, amelynek fő célja, hogy megakadályozza a romák széles körű összefogását:

„Olyan is van, hogy ezek a pártok, különféle pártok lássák, hogy a romák összefogást nem akarnak, akkor megpróbálják széjjelforgácsolni. A roma értelmiségi embert meg megpróbálják elcsalogatni. (...) és akkor ott vannak három-négy évig, és semmire se viszik.” (1990-es évekbeli pártvezető)

„Olyan helyzetet teremtenek a kisebbségi önkormányzatoknak, meg a szervezeteknek, meg a megalakuló, nemzetiségi alapon megalakuló pártoknak, hogy nem áll érdekében egyetlen hatalomnak sem, de még a helyinek sem, hogy eredményt érjenek el. Ott, ahol simulékony tud lenni egy képviselő, ahol nem tud produkálni eredményeket, azt megfizetik. Ahol eredményeket tud produkálni, az már veszélyforrás, azt már nem tudja támogatni egyetlen kormány sem. (...) és nehogy véletlenül egységet teremtsen a magyarországi cigányság, mert az megint nem jó volna. Nem kell, hogy sokan legyenek, nem kell, hogy tömegeket kovácsoljon össze (...), nem kell veszélyforrás. (...) Csak addig segítik, csak addig támogatják – látszólag – a cigányság önszerveződését, amíg a veszélyt nem látják benne.” (2000-es évekbeli pártvezető)

Több megnyilatkozás szerint a rendszerváltás után tartóssá vált szervezeti pluralizmus és széthúzás felszámolásának egyedüli útja egy egységes roma párt kialakítása lehet. A romák egységének megteremtése, a szétagoltság és megosztottság felszámolása tehát ugyancsak állandó eleme a pártok megnyilatkozásainak és dokumentumainak.

„A rendszerváltás után mi történt? Alakultak a szervezetek, és a szervezetre a nagyobb pártoknak szüksége volt, mert az szavazatot hozott, és így kilószámra meg is lehetett őket venni. (...) Ezt csak úgy lehetett volna, hogy párttá alakulnak mind, egy pártot támogatnak, és nem adja el magától.” (1990-es évekbeli pártvezető)

Több alkalommal jelent meg annak kiemelése, hogy a cigányságnak erős, szervezett és alkuképes politikai erőként kellene magát megjelenítenie, mert addig csupán problémával számol vele a szélesebb közvélemény. Az olykor az egymillió főt is meghaladó, becsült létszámadatok ráadásul akár vonzóvá is válhattak egyes roma politikusok számára, akik reményei szerint többszázezer potenciális szavazó összefogásával a romák komoly belpolitikai tényezőt jelenthetnek, mi több, a pártversenyben akár a mérleg nyelve szerepét is betölthetik.⁵⁹

„Ez egy akkora tömeget jelentene bármelyik párt számára, aminek szerintem látják a veszélyét, hogy el tudná dönteni azt, hogy melyik párt nyerjen. Mert amelyik párt oldalára állna ez a tömeg, és egységesen, akkor az meghatározná, hogy ki legyen a kormányzópárt.” (2000-es évekbeli pártvezető)

„Ha Magyarországon, legalább az az 500-600 ezer romaság összefogna, és valójában nem állna se jobbra, se balra, hanem igen, ott marad ezen a közúton teljesen, akkor a mérleg nyelve lenne, iszonyatos erővel rendelkezne, bele tudna szólni az országnak a dolgaiba.” (2010-es évekbeli pártvezető)

Amennyiben pedig a parlamentbe jutva a pártból ne válna egy koalíció részeként kormánypárt, akkor kiemelik, hogy önmagában a parlamenti jelenlét is rendkívüli fontosságú.

„Valamelyik párt úgyis megkeres minket, mert úgy tud többségben lenni. De jelen vagyunk, olyan, mint a szín a palettán.” (2010-es évekbeli pártvezető)

„Hát, ott van az LMP. Szinte alig valami, de a szava megvan, és óriási hatalom van mellettük, hát, bent vannak a Parlamentben, és az jelenti a vezető szerepet, aki bent van a Parlamentben.” (2000-es évekbeli pártvezető)

A pártoló érvek sorában idővel feltűnt, hogy a kisebbségi önkormányzati rendszer összességében csak a kulturális autonómia kialakítására hivatott, a civil egyesületek pedig

⁵⁹ A roma politika új alapokra helyezését sürgeti az MCF. *Világunk*, 2005/4. sz. 27. „Hogy itt gyilkosságoknak leszünk tanúi, az nem kétséges”. Bíró András polgárjogi aktivistával Rádai Eszter készített interjút. *Élet és Irodalom*, 2008. július 18.

egyre inkább kiszolgáltatottá váltak.⁶⁰ Bíró András szerint a kisebbségi önkormányzatokkal csupán „egy fiktív, helyi és országos szintig emelkedő álképviselési gyakorlat alakult ki, ami e rendszert – valóságosan reprezentatív parlamenti képviselő, valamint hitelesség hiányában – a pártpolitikai játszmák mellékes szereplőjévé degradálta.”⁶¹ Egy más területen, az „államosított” kisebbségi önkormányzatok mellett pedig „az egyes pártokhoz lecsapódott, illetve általuk kizárólagosan választási célokból gyarmatosított roma civil szervezetek inkább alkalmazkodnak, mintsem önálló stratégiát, víziót fogalmaztak volna meg.”⁶² Van, aki szerint a roma nemzetiségi önkormányzati rendszer hanyatlásával és a parlamenti képviselő, a szószólói rendszer felemás megteremtésével is törvényszerű, hogy a jövőben felerősödjenek a pártalakítási törekvések.

„Magyar állampolgár vagyok, ne regisztráljanak engem cigánynak. Ezért van az, hogy később ezek az önkormányzatok meg fognak szűnni, a cigány önkormányzatok, és majd párttá fog alakulni, és mennyire fogják magukat megerősíteni ezek a pártok.” (2010-es évekbéli pártvezető)

Az utóbbi időben, a 2000-es évek pártjainál játszik hangsúlyos szerepet a radikális jobboldallal, mindenekelőtt a Jobbikkal és a Magyar Gárdával szembeni összefogás szükségessége.

„Ha elég szélsőjobbra megy a politika 2018-ban, akkor lenne csak igazán értelme, és alapja annak, hogy egy roma párt odakerüljön a Parlamentbe.” (2010-es évekbéli pártvezető)

A jövőre nézve sokan osztják azt a nézetet, hogy a fenti szempontok és érvek miatt továbbra is napirenden kell tartani egy roma párt ügyét.

„Igazából a vergődés szintjén van a szervezet és a pártosodás is, de annak érdekében, hogy ez melegen legyen tartva, és előbb-utóbb termelődjön ki a cigányságból egy olyan értelmiség réteg, aki nem letagadja a cigányságát miután diplomához jutott, hanem felvállalja azt. És előbb-utóbb el kell jönnie annak az időnek, amikor a cigányság hatékony érdekvédelmi képviselőt, illetve pártot fog tudni létrehozni (...) és el tud akár odáig jutni, hogy cigány miniszterelnöke is legyen Magyarországnak.” (2000-es évekbéli pártvezető)

A roma pártok létrehozását és választási megmérettetését kételyekkel szemlélők vagy elvetők érvei között elsősorban olyan pragmatikus indokok jelennek meg, mint a rendelkezésre álló pénz és erőforrások hiánya, vagy a választási rendszer jellegzetességei, amelyek aligha teszik lehetővé a sikeres választási szereplést.⁶³ Kállai Ernő ezek mellett „a roma középosztály és a széles cigány értelmiségi réteg” hiányát emelte ki, amelyekre alapoznia kellene egy ilyen

⁶⁰ Rostás-Farkas György: Kis nép is lehet naggyá. *Kethano Drom*, 2001/3-4. sz. 4-6.

⁶¹ Bíró András: Az integráció ára. *Élet és Irodalom*, 2010. március 5.

⁶² Uő: Roma integráció. *Élet és Irodalom*, 2009. május 8.

⁶³ Osztóján Béla: Ötszázalékos illúzió! *Világunk*, 2001/augusztus-szeptember. 3-5.

szerveződésnek.⁶⁴ Megfogalmazódik ugyanakkor az etnikai pártok klasszikus dilemmája, hogy a közös kötődésen túl nem-e fontosabbak az elválasztó politikai-ideológiai különbségek⁶⁵, és az a kétség, hogy mennyiben beszélhetünk magyarok és cigányok között egyáltalán etnikai határokról, és hogy az elszigetelődés, az etnikai határvonalak hangsúlyozása és erősítése helyett jóval inkább értékekre és szociális ügyekre kellene építeni. Horváth Aladár úgy nyilatkozott még egy 2005-ös rádióinterjújában, hogy „*én már azon túl vagyok, hogy etnikai alapon szervezzünk pártot, mert nem akarom elhinni, hogy etnikai alapon állunk szembe egymással. És azt sem hiszem el, hogy azért, mert cigányok vagyunk, minden egyes cigánnyal egyet kell értenünk, éreznünk. Nem kell. Azzal kell egyetérteni, akivel hasonló a gondolkodásunk, és hasonlóan érzünk. Tehát ilyen szempontból inkább egyetértek mondjuk Iványi Gáborral, mint ezekkel a cigány pártokat szervező emberekkel. (...) Ha csinálnánk pártot egyszer, akkor egy olyan polgárjogi pártot csinálnék, ami az alkotmányosság alapértékeire építve a társadalmi összetartozást és a szegénységellenes küzdelmet emelné a zászlajára oly módon, hogy nem etnikai határvonalat szabna a társadalomban, hanem ellenkezőleg.*”⁶⁶ Mi több, „*a cigányok politikai tevékenységének etnikai pályára terelése intézményesíti politikai elszigeteltségüket, konzerválja nyomásgyakorló képességük gyengeségét.*”⁶⁷ Hasonló véleményen volt utóbb Niedermüller Péter, aki szerint az etnikai alapon szerveződő politikai pártoknak rendkívül korlátozott az érdekérvényesítő képességük⁶⁸, mindenekelőtt a cigányellenesség és a mélyszegénység felszámolása terén, és mivel céljaikat etnikai alapon fogalmazzák meg, ezáltal önmagukat különítik el a többségi társadalomtól. Álláspontja szerint a feladat jóval inkább az, hogy a politikai közösségen belül teremtsenek meg mindenki számára megfelelő kereteket.⁶⁹ Zolnay János szerint is elhibázott a romák társadalmi problémáit etnikai alapokon megközelíteni, a társadalmi törésvonalakat nem lehet etnikaiként szemlélni, és ezzel a 2014-ben induló Magyarországi Cigánypárt véleménye szerint a kirekesztő társadalompolitika oldalára állt, mi több, a rá leadott szavazatok az Orbán-kormány hatalmon maradását segítik elő.⁷⁰ Voltak, akik arra hívták fel a figyelmet, hogy bár vannak ún. „összcigány” érdekek, de azokról korántsem alakult ki szélesebb társadalmi egyetértés.⁷¹ A roma lapokban publikált szakértői cikkek mutattak rá egyrészt arra, hogy kisebbségi pártként szükségszerűen és állandóan alulmaradnának a pártversenyben, viszont lehetőséget kínálnának az ellenérdekelt,

⁶⁴ A cigányság nem politikai tényező. Interjú Kállai Ernővel (Zoom, 2008. december 14.). <http://www.zoom.hu/belfold/a-ciganysag-nem-politikai-tenyezo-34271.html?fejzet=0> (lementve: 2008. december 16.).

⁶⁵ Van kisebbségi törvény? *Világunk*, 2005/3. sz. 10-12.

⁶⁶ Hidvégi-B. Attila: Romák, egy zászló alá! *Világunk*, 2005/7. sz. 4-6.

⁶⁷ Idézi: Vajda Imre: Asszimiláció, integráció, szegregáció, egységesítés. *Világunk*, 2003/január. 12.

⁶⁸ Lásd még erről: Krémer Balázs: Bíró Andrásnak igaza van. Bíró Andrásnak nincs igaza (Dinamó Műhely, 2014. szeptember 4.). http://dinamo.blog.hu/2014/09/04/hiro_andrasnak_igaza_van_biro_andrasnak_nincs_igaza (lementve: 2015. augusztus 22.).

⁶⁹ Niedermüller Péter: Kell-e „romapolitika”? (Galamus Csoport, 2013. október 29.).

http://www.galamus.hu/index.php?option=com_content&view=article&id=336263_kell_e_romapolitika (lementve: 2015. augusztus 22.).

⁷⁰ Zolnay János: Politikai kalandorság – a Magyarországi Cigány Pártról (Beszélő Roma Blog, 2013. december 5.). <http://beszelo.c3.hu/blog/zolnay-janos/politikai-kalandorsag-%E2%80%93-a-magyarorszag-i-cigany-partrol> (lementve: 2015. augusztus 22.).

⁷¹ Hell István: Választások előtt. A cigányok politikai pártjai. *Amaro Drom*, 1994/3. sz. 4-5.

romaellenes erők mobilizációjára.⁷² Másfelől felhívták a figyelmet azokra a körülményekre, köztük a politikai hagyományok, a kollektív cselekvés mintáinak nagyfokú hiányára, a közösségek közötti különbségekre, amelyeket a szakirodalom is a roma mobilizáció kudarcának alapvető okai között tart számon. Ezek mellett említethető még a roma pártok súlytalansága, családi összefonódásai, komolyabb társadalmi beágyazottságának hiánya.⁷³ Kérdésként merül fel, hogy a magyarországi romák mennyiben alkotnak-e egy sikeres mobilizációt lehetővé tevő közösséget, továbbá, hogy a magukat romáknak vallók többsége kívánja-e magát romaként képviseltetni a döntéshozó fórumokon.⁷⁴ Eröss Gábor és Kovács Éva az írásukban ugyancsak a roma mobilizáció kudarcra mögötti tényezőket számba véve jutottak arra a következtetésre, hogy „*ha tehát a cigányság ennyire differenciált, s ha roma politikai közösségnek nincs elég gazdasági erőforrása, nincs támogató, az „anyaország” szerepét magára vállaló entitás mögötte, és nincs fogadókészség a politikai és a szellemi elitben, valamint a médiában a romákkal való proaktív együttműködésre, továbbá nincs egy etnikai pártokat támogató választási, és tágabban: demokratikus politikai rendszer akkor, bármennyire is kezd formára lelni egy roma politikai identitás, nem lesz belőle politikai közösség és e közösség érdekeit artikuláló politikai párt.*”⁷⁵

Végül, de nem utolsó sorban több szerző is hangot adott annak a nézetének, hogy a roma közéletben a különféle, fajsúlyosabb vagy kevésbé befolyásos vezetők tartós együttműködésre való képtelensége közepette, a választások időszakában, amikor a pártok érzékenyebbé válnak a roma ügyek iránt, keresik az együttműködési lehetőségeket, több, bizonytalan támogatottságú vezető akár a saját politikai túlélése érdekében, többszázszázres vélt támogatói bázissal kezd úgymond „hangoskodni” és a pártokat „ijesztgetni”. Teszi mindezt annak érdekében, hogy végső soron csak a már ismert „díszcigányként” helyet kapjon valamelyik induló párt listáján.⁷⁶ Látszólag a romák felemelkedése mellett állnak ki, elhítetik, hogy pártérdekek felett állnak, de többek szerint valójában egyéni-családi érdekeket követnek, és végső soron a kívánt pozíció válik számukra fontosabbá.⁷⁷ Ez a körülmény kétségtelül megjelenhet egyaránt a párt mellett és ellene szóló érveként, amelyre egyfelől több roma pártvezető is rámutatott, másfelől pedig, mint ahogy az néhány létrejött roma párt esetében ténylegesen látható is volt, vezetőik végül más, nem roma párt egyéni jelöltjeként, területi vagy országos listáján indultak.

„Ők, azt kell, mondjam, hogy életművészek. Azt látjuk, hogy mindig vannak nagy hangok, aztán gyorsan tüntetek, nem tüntetek, visszavonulok, mindezt ismerjük. Sokan ugranak rá, mindegyik kormány megette ezt, a lehangosabb cigányok beugratását eddig egyébként, (...) tényleg elhitte, hogy van mögötte sok ezer cigány, de nincs.” (2010-es évekbéli pártvezető)

⁷² Martin Kovats: Sorskérdés kulcskérdései. *Világunk*, 2003/9. sz. 11-13.

⁷³ Kerégyártó István: A roma politizálás esélytelensége. *Lungo Drom*, 1993/október. 17.

⁷⁴ Ravasz Ábel: A romák politikai képviseletéről (Dinamó Műhely, 2014. augusztus 21.).

http://dinamo.blog.hu/2014/08/21/a_romak_politikai_kepviseletero (lementve: 2015. augusztus 22.).

⁷⁵ Eröss Gábor, Kovács Éva: Milyen politikai képviseletre van szüksége a romáknak? (Dinamó Műhely, 2014. augusztus 31.). http://dinamo.blog.hu/2014/08/31/milyen_politikai_kepviseletere_van_szuksege_a_romaknak (lementve: 2015. augusztus 22.).

⁷⁶ Fodor Ferenc: A kulcsok őrzői. *Világunk*, 2005/7. sz. 3.

⁷⁷ Kerégyártó István: Az ijesztgetés lélektana. *Lungo Drom*, 1994/április. 16-17.

A vitában, amely a roma párt létjogosultságával és szükségességével kapcsolatos normatív jellegű kérdés kapcsán, Magyarországon kibontakozott, mint ahogy az az összefoglalásból kitűnt, számos, különböző politikai-ideológiai, illetőleg teljesen gyakorlati és pragmatikus érv ütközik össze (lásd táblázat). A roma párt mellett és ellene felhozott indokok sokszor homlokegyenest más szemléletről, más világnézeti alapállásról tanúskodnak, amelyek ráadásul gyakorta akár a napi politikai érdekektől, választási és parlamenti matematikai megfontolásoktól sem mentesek. Ilyen természetű, ideologizált vitában úgymond „igazságot tenni” nem, legfeljebb beállítottságtól függően állást foglalni lehet. Azt viszont le lehet szögezni, hogy a vita korántsem egyszerűsíthető, redukálható le arra, hogy mindössze azok vitatkoznának ez ügyben, akik az egyik oldalról a romák etnokulturális sajátosságait emelik ki, és ezért építkeznének etnikai kisebbségi alapokon, míg másik oldalról azok, akik a társadalmi-gazdasági integráció, a kedvezőtlen szociális körülmények orvoslását helyezik inkább előtérbe. A vita ennél jóval összetettebb, hiszen több roma párt is határozottan elvetette a cigányság kisebbségi státusát, és többször hangsúlyozták – mint a 2014-es választások induló MCP is⁷⁸ –, hogy nem etnikai pártok, és igényt tartottak más hátrányos helyzetű rétegek támogatására, nem romák szavazataira is.

Táblázat: a roma párt mellett és ellene felhozott főbb érvek összefoglalása

Pro	Kontra
Már jóval korábban, a rendszerváltás idején létre kellett volna hozni.	
Politikai erőként és ne politikai problémaként tartsák számon a romákat.	
Politikai egyenlőség, a politikai párt alapításához való jog gyakorlása, nem ideológiai kérdés.	
Határon túli magyar pártok léte és működése.	
Létét maguk a romák életkörülményei indokolják.	
Döntéshozatalban való részvétel, akár a mérleg nyelve szerep. Politikai jelenlét és befolyás már 1% elérése esetén is. A romákat már amúgy is elkülönítették a társadalomban.	Az etnikai politika csak intézményesíti az elszigeteltséget, konzerválja a nyomásgyakorló képesség gyengeségét. A politikai-választási szabályok nem teszik lehetővé a parlamentbe kerülést. Egy érdekvédelmi szervezet nem lehet ellenzékben. A párt súlytalan, ismeretlen, és csak fenyeget annak érdekében, hogy vezetői más párt listáján kapjanak helyet.
A kisebbségi identitás felvállalása, önbecsülés, illetve elismerés igénye.	A pártversenyben ne etnikai csoportok, hanem értékek és érdekek ütközzenek.

⁷⁸ Horváth Aladár: Válasz: mi leszünk sorsunk alakítói (Beszélő Roma Blog, 2013. december 13.). <http://beszelo.c3.hu/onlinecikk/valasz-mi-leszunk-sorsunk-alakitoi> (lomentve: 2015. augusztus 22.).

Tükör-képviselés: a „saját” pártra való szavazás, amely valóban ismeri a romák szükségleteit.	Roma választóknak nem ez a szempont, pártszimpátia alapján szavaznak, a tükör-képviselés elvetése. Fontosabbak a belső elválasztó politikai-ideológiai különbségek. A pártversenyben ne etnikai csoportok, hanem értékek és érdekek ütközzenek.
Többségi elzárkózás: romák csak a választások idején fontosok (vö. szavazatvásárlás), szavazatvesztéstől való félelem, díszcigány-szindróma, roma érdekképviselés tudatos megosztása, nem egyenrangú félként való kezelés.	Többségi pártokkal szövetség, integrálódás, hasonló helyzetű társadalmi csoportokkal szövetségkötés, közös érdekek keresése.
Alulreprezentáltság, kisebbségi parlamenti képviselés hiánya.	A kisebbségi parlamenti képviselés megteremtését veszélyezteti.
Kisebbségi önkormányzati rendszer és civil szervezetek széthúzása, gyengesége, kiszolgáltatottsága. Roma egység megteremtése, összefogás.	Megosztottság nem kedvez a párt sikerének.
Ígéretekkel, szakpolitikákkal, kapcsolatos elégedetlenség, romáknak megfelelő program kidolgozása.	Nincs széles körű egyetértés a roma érdekekről.
Radikális jobboldallal szembeni összefogás.	Etnikai alapú politizálás az ellenérdekelt felek mozgósításához vezet.
Öntudatos cigány értelmiségi-szakember réteg kinevelése.	
	Roma mobilizáció kudarcának tényezői (forráshiány, politikai-jogi szabályok stb.)

Az intézményi és politikai környezet hatása

Főbb adatok: a pártok alapítása és működése

A pártok szervezeti felépítése terén, Kenneth Janda munkája alapján (1983: 327) két fő aspektust bizonyosan el lehet különíteni, amelyek a magyarországi roma pártok esetében is vizsgálni kell: a szervezetiség szintjét, pontosabban a strukturális differenciálódás komplexitását, valamint a központosítás mértékét, azaz a vezetés és a tekintély szervezeten belüli helyét és megoszlását. Az első dimenzióval, a szervezettséggel kapcsolatban Panebianco mutatott rá, hogy a párt alapításának pillanata nagyban magyarázatul szolgál a későbbi fejlődésre, és a későbbiekben is számos vonatkozásban befolyással van a szervezet életére. Nem mindegy ugyanis, hogy kezdettől fogva egy központ irányítása alatt, felülről szervezik-e meg az alsóbb szinteket és távolabb lévő egységeket, vagy fordítva, alulról a helyi elit munkája eredményeként jön-e létre egy integráltabb szerveződés, vagy pedig a kettő kombinációja figyelhető-e meg. Ezzel összefüggésben, mennyire heterogén a szervezeti struktúra, mennyi autonómiát élveznek a szervezetbe betagozódott alcsoportok. Újabb kérdés,

hogy a párt mennyire függ a környezetétől, mennyire zárt vagy nyitott, azaz, hogy mennyire tartja a távolságot a hozzá közel álló szervezetektől, például szakszervezetektől vagy civil egyesületektől. További szempont az esetleges külső támogató megléte, illetve a politikai karizma szerepe (Panebianco 1988). A második dimenzió leginkább a párton belüli hatalomra vonatkozik, és a legfontosabb kérdése, hogy a párt vezetői miként kerülnek pozícióba.

A pártvezetők főbb jellemzői és közéleti karriere

A célcsoport meghatározása

Célok, programok, szakpolitikai javaslatok

Politikai-ideológiai elkötelezettség, külső kapcsolatok

A választási szereplések és a kudarcok okai

KÖVETKEZTETÉSEK

A roma politikai pártok Közép- és Délkelet-Európában új és többé-kevésbé állandó, ugyanakkor inkább marginális és sok esetben vitatott szereplői a rendszerváltás után kialakult pártrendszereknek. Az elemzésben különösen vizsgált magyarországi pártok jelentős részéről elmondható, hogy a politikai párt különböző fogalmaiban megjelenő kritériumoknak csak korlátozott mértékben felelnek meg, és ebből a szempontból jóval közelebb állnak az Almond-Powell-féle, ún. természetes csoportokhoz, amelyeknek működése inkább csak epizodikus, alig szervezettek, és velük kapcsolatban megfigyelhető a potyautas-jelenség is, a csoporttagok jelentős részének távolmaradása. Nem mutatnak fel tehát időbeli tartósságot és a belső pártstruktúrájuk is jobbra nélkülözi az állandóságot és a láthatóságot, az alap- és megyei szervezetek kiterjedtebb vertikális struktúráját és folyamatos működését. Korlátozottak a politikai kiválasztási funkcióik is: rövid életű fennállásuk túlnyomórészt csak egy-egy meghatározóbb vezető közéleti pályájához és ambícióihoz kapcsolódik. Hiányosságokat mutatnak fel a politikai integrációs és mobilizációs feladatok, valamint az érdekkifejezés és –megjelenítés terén is.

A pártoknak ugyanis nem sikerült elérniük, eredményesen megszólítaniuk és mobilizálniuk a potenciális szavazóikat, akiknek az önmeghatározása és igényei sem szükségszerűen és mindenben egyeznek a pártok céljaival és a pártok által képviselt roma-képpel. Mindebből elsőként az a következtetés vonható le, hogy társadalmi szinten bár létezik egy sokak számára nyilvánvaló és egyértelmű, csoportképző hatással is bíró, hétköznapi különbségtétel romák és nem romák között, amelyet mind a belső identifikációs folyamatok (lásd például népszámlálások), mind a külső megítélések (címkézések, klasszifikációk) is érvényesítenek, a gyakorta gyenge és bizonytalan roma kötelékek, kiegészülve a mobilizáció csoporton belüli és kívüli nehézségeivel, tömegesen aligha jelennek meg szavazói követelések formájában. Miközben az ugyancsak számos gyengeséggel, hiányossággal küszködő, sok esetben politikai pártoknak sem igen tekinthető roma pártok képviselik azt a meglehetősen korlátozott igényt, hogy a különbségtétel valamiképpen transzformálódjon, kifejezést nyerjen a politikai életben is. Az elemzésben látható volt, hogy bár a romák valamiféle hivatalos nemzeti vagy etnikai kisebbségi státust élveznek a régió országainak többségében, aminek következtében pártjaikat a szakirodalom leginkább etnikaiként határozza meg, számos tényező, köztük a csoporttagság körüli bizonytalanságok vagy a romákkal kapcsolatos versengő nézetek hatására a roma pártok különböző mobilizációs stratégiákat vonultathatnak fel akár a nélkül is, hogy pontosabban akarnák megvonni a célcsoport határait. E mögött az is meghúzódik, hogy azt a kérdést, hogy „ki a roma” sokszor magától értetődőnek, egyértelműnek tartják, és amely alatt így leginkább egy külsőleg meghatározott csoportot értenek. A stratégiáik irányulhatnak a romákra, mint egy kedvezőtlen társadalmi-gazdasági helyzetben élő szociális csoportra, mint egy etnokulturális kisebbségre, amely a sajátos identitásjegyeinek a megőrzésére törekszik az érintett államokban, vagy mint egy „állam nélküli nemzetre”, amely különös figyelmet fordít a közös európai szintre. Bonyolítja a helyzetet, hogy számos esetben maguk is elvetik az etnikai jelzőt, és törekvéseikben nem romákat, más hátrányos helyzetű társadalmi rétegeket is meg kívánnak célozni. Nem csupán arról van tehát szó, hogy a roma mobilizáció széles körben osztott „kudarcának” külső és belső tényezői – ideértve elsősorban a megcélzott

szavazók elutasítását és a roma pártok kellő kapacitáshiányát –, amelyek nehezítik e politikai szereplők sikeres szereplését, hanem az is megállapítható, hogy a vizsgált magyarországi pártok jelentős része az etnicitásra legfeljebb csak a párt elnevezésében utal, amely a pártprogramokban és szakpolitikai célokban már ténylegesen sokkal kisebb szerepet játszik a szociális és gazdasági ügyekhez képest.

Azon túl, hogy sok esetben kimutatható, hogy a vizsgált pártok nem felelnek meg mind a politikai pártokkal, mind a kifejezetten az etnikai pártokkal szemben támasztott követelményeknek, az összehasonlítások és szélesebb kategorizáció helyett mindenképpen megfogalmazódik annak a szükségessége, hogy a roma pártokat önmagukban, mint sajátos politikai képződményt vizsgáljuk. Az ezzel kapcsolatos fő kérdés pedig továbbra is az, hogy ezek a szereplők miként tudnak roma érdekeket becsatornázni, a romáknak hangot adni a politikai döntéshozatal során, összességében mennyiben tudnak hozzájárulni egy nagyobb és szélesebb körű politikai részvételhez. Az eddigi eredményeket figyelembe véve azonban aligha várható, hogy akár rövid vagy középtávon a roma pártoknak elegendő támogatottsága és kapacitása lesz ahhoz, hogy érdemben tudják befolyásolni a romákat érintő döntéseket és általánosságban javítani tudjanak a romák helyzetén. Mindazonáltal az a cél és elgondolás, hogy egy roma párt létrejöjjön, induljon a választásokon, és mandátumokat szerezzen, mindenképpen legitimnek tekinthető egy demokráciában és egy versengő többpártrendszer keretei között, amelynek alapelve, hogy bármely megszerveződő társadalmi érték és érdek szabadon beléphet a politikai elképzelések és alternatívák nyitott és versengő piacára. A hátrányos helyzet, a problémák súlya ez esetben is az érdekek szabad versenyének szabályozását, és a roma érdekképviselet pozitív diszkriminációs mechanizmusokkal való támogatását kívánja meg. Az egyéb intézményi és képviseleti csatornák – civil szervezetek, kisebbségi önkormányzatok, kerekasztalok, konzultatív és tanácsadó testületek, valamint a mainstream pártokon keresztüli képviselet – tapasztalatai és eredményei korlátozottak és elmaradnak a reméltektől.

SZÓCIKKEK

Az elemzésben szereplő, magyarországi cigány/roma politikai pártokról szóló részletes összefoglalók, rövid szócikkek felépítése nagyban támaszkodik a *Magyarországi politikai pártok lexikonában* (Vida 2011) közölt pártismertető szerkezetére, értelemszerűen az elérhető adatok függvényében. E szerint a szócikk elején, a párt nevét követően szerepel a párt hivatalos nevének a rövidítve, amely a legtöbb esetben a hivatalos, azaz legfőképp a választási szervek, vagy annak hiányában a párt által használt rövidítés, vagy az iménti kettő hiányában a szerző rövidítése. A párt megalakulásának az időpontja a legelső alakuló ülés dátumát jelzi, amelyet a felmerülő hiányosságok következtében újabbak is követhettek a párt hivatalos bírósági nyilvántartásba vételéig. A megszűnés időpontja pedig a párt működésének megszűnését megállapító bírósági végzés jogerőre emelkedésének dátuma (amennyiben az pontosan ismert). A jelzett időintervallumok azonban az esetek többségében aligha jelzik a párt tényleges, érdemben kifejtett tevékenységének az idejét. A párt működésének bírósági végzés formájában való megállapítása, a párttörvény vonatkozó rendelkezései értelmében, sok esetben az egyesületként való további működés érintetlenül hagyásával történt, hozzátevé, hogy egyes pártokat utóbb bírósági ítélet szüntetett meg és rendelte el azok nyilvántartásból való törlését. A szócikk kitér a párt megalakulásának okaira, céljaira, a kezdeményezőkre, akik az esetek túlnyomó többségét a párt hivatalos vezetőségét is alkották. Amennyiben a párt legfőbb tisztviselőinek, mindenekelőtt az elnök személyében a párt működés során változás következett be, ezt ugyancsak jelzi az összefoglaló. Röviden ismerteti az elnök közéleti-politikai karrierjét, esetleges más szervezetekben, egyesületekben, kisebbségi önkormányzatokban vagy más politikai pártokban az illető párt létrejötte előtt és után betöltött pozícióit. Az alapszabály alapján röviden felvázolja a párt szervezetét, belső struktúráját, apparátusát, és leginkább a pártvezetők által közzétett taglétszámot, illetve a párt – főként területi – bázisát. A párt története kapcsán kitér annak különböző – parlamenti, önkormányzati, Európai parlamenti – választási eredményeire. Az alapszabályra és az esetleges pártprogramra, választási programra hagyatkozva igyekszik összefoglalni az általuk érintett főbb szakpolitikai területeket és megoldási javaslatokat, illetve a megnyilatkozások alapján utal a párt állásfoglalására egyes aktuálpolitikai kérdésekben. A párt történetének szerves része a más, roma és nem roma pártokkal való kapcsolatok, az esetleges pártszövetségek kérdése, valamint idetartozik a párt esetleges civil szervezeti háttere, egyesületi hálóját. A szócikk végén, a párt bírósági nyilvántartási száma és a pártról szóló esetleges szakirodalom és fontosabb média hírek után szerepel a hivatalos, de ugyanakkor tágran értelmezett pártsajtó, amely az írott sajtóterméken kívül újabban a párt honlapját, blogját, Facebook oldalát és Youtube csatornáját foglalhatja magában.

Baranya Megyei Romák Demokratikus Szövetsége, 2006. február 1. – 2014. október 9. A párt 2006. február 1-jén alakult meg Pécsen, a megyei bíróság áprilisban vette nyilvántartásba. Alapítója és elnöke Lakatos János volt. Az elfogadott alapszabály leszögezte, hogy „a párt elsősorban Baranya megye területén folytatja tevékenységét, politikai életben e körben vesz részt, képviseli elsősorban a romák érdekeit.” További céljai közé olyan területeket sorolt, mint a szociális tevékenység, családsegítés, időskorúak gondozása, nevelés

és oktatás, képességfejlesztés, ismeretterjesztés, gyermek- és ifjúságvédelem és – érdekképviselő, „a hátrányos helyzetű csoportok társadalmi esélyegyenlőségének elősegítése”, az emberi és állampolgári jogok védelme, illetve „a magyarországi nemzeti és etnikai kisebbségekkel, valamint a határon túli magyarsággal kapcsolatos tevékenység”. Legfőbb döntéshozó szerve a tagok összességét jelentő kongresszus volt, amely négy évre megválasztotta egyebek mellett a párt háromtagú elnökségét. A párt a 2006-os országgyűlési választásokon már nem tudott jelöltet állítani, de ezt követően sem vett részt egyik parlamenti vagy helyhatósági választáson sem, aminek következtében, érdemi tevékenység hiányában a bíróság egy 2014 őszi ítéletében mondta ki a párt megszűnését.

Pécsi Törvényszék, Pk. 60.035/2006.

Cigány Demokrata Unió (CDU), 2003. május 17. – 2010. A párt 2003. május 17-én alakult meg Miskolcon, a megyei bíróság szeptemberben vette nyilvántartásba. Alapítója és elnöke Tóth István György volt, aki emellett Miskolcon az Országos Roma Szövetség nevű szervezetet és a Vidéki Nemzetörök Országos Szövetségét is vezette. Az alakuló nagygyűlésen Tóth kijelentette, hogy „cigány az, aki cigány módon él”, de országos pártként „a lakosság valamennyi rétegére” figyelemmel kívánt lenni. A pártnak az alapszabályában foglalt fő célja volt „alkotmányos úton demokratikus politikai szervezetbe tömöríteni mindazon magyar állampolgárokat, akik a Magyar Köztársaságban az emberi és elidegeníthetetlen jogok alapján félelemtől mentesen, keresztényi erkölcsi törvények követelményei szerint, a nemzeti és a magyar tulajdon elveit tiszteletben tartva kívánnak élni.” Struktúráját tekintve helyi alapszervezetekből, megyei szervezetekből állt, és legfőbb szerve az országos nagygyűlés volt, amely alapvetően a helyi és megyei választott vezetőkől tevődött össze. Az országos elnökséget viszont a küldöttekből álló nagyválasztmány helyezte pozícióba négy évre: az előbbi a pártelnökből, a főtítkárból, öt alelnökből, a pártigazgatóból, és három elnökségi tagból állt. Az alapvetően az EP választásokra fókuszáló párt 2004. május közepén az MDF-el írt alá együttműködési megállapodást, amely ugyanakkor hasonló megállapodást kötött a *Magyarországi Roma Unió Néppárt Egyesült Vidékfejlesztő, Város és Faluszépítő Hagyományörző Párttal* is. A párt ezt követően sem a parlamenti, sem az önkormányzati választásokon nem állított jelölteket, így a megyei bíróság utóbb törölte a nyilvántartásból.

Miskolci Törvényszék, Pk. 63.558/2004.

Forrás: MDF: választási megállapodás cigány szervezetekkel (MTI, 2004. május 14.).

Cigányok Kereszténydemokrata Pártja (CKDP), 2008. május 31. A párt 2008. május 31-én alakult meg Miskolcon, a megyei bíróság októberben vette nyilvántartásba. Alapítója és elnöke Lakatos Attila vállalkozó, borsodi cigányvajda. A párt legfőbb szerve a tagokból álló közgyűlés, amely többek között négy évre megválasztja az ötfős elnökséget, a párt elnökét és alelnökeit. Fő céljának „a magyarországi cigányság politikai, gazdasági, kulturális felemelkedésének elősegítését”, érdekeinek érvényesítését és képviselőtét tekinti. Ennek jegyében szakmai kabinetek alakítását, nyilvános állásfoglalások kiadását, „a cigányságot és

egyéb etnikai kisebbségeket érintő” jogszabályok ismertetését, valamint az érintett állami, társadalmi és gazdasági szervekkel, intézményekkel való folyamatos kapcsolattartást tűzte ki feladatául. Emellett kilátásba helyezte korszerű tanulási-nevelési programok kidolgozását, szabadidős tevékenységek szervezését, a cigány gyerekek és felnőttek oktatási felzárkóztatásának segítését, a munkaerőpiacon hátrányos helyzetű rétegek képzését, foglalkoztatásuk elősegítését, illetve különböző amatőr művészeti csoportok, klubok, szakkörök támogatását. A párt nem indult az országgyűlési választásokon, és egyedül a 2010-es önkormányzati választásokon állított jelölteket a Borsod megyei Sajószentpéteren.

Miskolci Törvényszék, Pk. 60.190/2008.

Forrás: Cigány Kereszténydemokrata Pártot alapítottak Ongán (Borsod Online, 2008. május 31. <http://www.boon.hu/cigany-keresztenydemokrata-partot-alapitottak-ongan/news-20080531-04300959> (lemente: 2015. augusztus 19.)

Cigányok Igazság és Élet Pártja (CIÉP), 1994. március 22. – 2003. április 3. A párt 1994. március 22-én alakult meg 22 fővel a Borsod-Abaúj-Zemplén megyei Hejőkeresztúron, a megyei bíróság májusban vette nyilvántartásba. Alapítója és elnöke Hankó Vidor vállalkozó volt. Az elfogadott alapszabály bevezetőjében leszögezte, hogy a cigányság öt kontinensen él szétszóródva, hagyományainak, erkölcsi és politikai érdekeinek, valamint a szolidaritás feltámasztása és kiterjesztése érdekében szükséges egy sor célt megfogalmazni és véghezvinni. Ezek közül első helyen említette a nemzeti összefogást, ennek tudatosítását, a nemzeti öntudat erősítését, vagy ahol szükséges, annak erősítését, továbbá a cigány érdekközpontú gondolkodás előtérbe helyezését és a cigányság előtt álló feladatok közös megoldását. Hangsúlyt helyezett a cigány kultúra védelmére és fejlesztésére, széles körű terjesztésére, a gyerekek nevelésére-oktatására, az ideális családtervezésre, az egészséges lakókörnyezet kialakítására. Célul tűzte ki az „elesettek, hátrányos helyzetűek” segítését, a bizalom erősítését a társadalomban. Kilátásba helyezte a cigányság bármely tagjával szemben, „nemzeti elkötelezettség miatti sérelem esetén” a hatékony jogorvoslatot. Az Országgyűléstől a cigányság fejlődését ösztönző törvények, rövid és hosszú távú politikai, gazdasági programok elfogadását várta, amelynek nélkülözhetetlen eleme volt a létszamarányos parlamenti képviselő. A központi költségvetésből, valamint a „külföldről érkező pénzekből” a cigányság számára arányos részesedést szorgalmazott. Ösztönözte volna a cigányok tulajdonszerzését, önálló gazdaréteg kialakítását. Az életszínvonal fejlesztése érdekében „diffúz gazdaság megteremtését” sürgette. Végezetül, a célokat illetően leszögezte, hogy „szülőhazánk, Magyarország határain belül és kívül, a magyarokkal összefogva, egymás érdekeinek igazságát tiszteletben tartva, az életkörülmények javítása, a békés egymás mellett élés megteremtése.” Felépítését tekintve helyi szervezetekre, az országgyűlési választókerületekhez illeszkedő körzeti bizottságokra épített, amelyeket a küldöttekből álló országos tanács által, öt évre választott országos elnökség irányított, kezdetben négy taggal (elnök, két elnökhelyettes, szóvivő). A párt sem az 1998-as, sem a 2002-es országgyűlési választásokon nem állított jelöltet, ezért a bíróság 2003-ban jogerősen kimondta a párt megszűnését, a társadalmi szervezetként való működés érintetlenül hagyásával. 2008-ban az

egyesületet is törölték a nyilvántartásból. Hankó Vidor utóbb, 2007-ben Heves városban, de budapesti székhellyel létrehozta a *Magyarországi Szolidaritás Pártot*.

Miskolci Törvényszék, Pk. 61.707/1994.

Cigányok Szolidaritási Pártja (CSZP), 1994. február 16.- 2003. december 10.⁷⁹ A párt 1994. február 16-án alakult meg a Phralipe Független Cigány Szervezet budapesti tanácsstermében mintegy 60 résztvevővel. Bejegyzésére a Fővárosi Bíróságon 1994. március 7-én került sor. Az eredetileg tervezett Magyarországi Cigányok Szolidaritási Pártja elnevezést az alakuló ülés nem fogadta el. Az előkészítésben nagy szerepe volt a párt későbbi elnökének, Buri Ferencnek, főtítkárnak, Rádai Józsefnek, és szóvivőjének, Osztójkán Farkas Béla író-költőnek, újságírónak, a Phralipe és a Magyarországi Roma Parlament vezetőjének, aki a *Szabad Demokraták Szövetségéből* 1993 végén lépett ki. A párt alapszabálya meghatározó szerepet a kongresszus felhatalmazása alapján tevékenykedő, egymással mellérendelt viszonyban lévő elnöknek és főtítkárnak szánt. Ők képviselték a pártot a megfelelő fórumokon és a nyilvánosság előtt, helyet kaptak a 13 tagú pártvezetőségben, amely mellett felügyelő és etikai bizottságok is működtek. A pártot területi alapon kívánták szervezni. Céljai bemutatásának a Phralipe lapja adott teret: a CSZP valamennyi roma közösséghez intézett nyílt levelében hívta fel a figyelmet arra, hogy a rendszerváltás során fellépett politikai alakulatok nem képviselik kellő eréllyel a cigányság érdekeit a törvényhozásban, ezért meg kell teremteni a kisebbség önálló és valódi politikai képviseletét. A pártvezetőség legfőbb feladatnak az országgyűlésbe és a helyi önkormányzatokba való bejutást tartotta, nem feledkezve meg a szociális-társadalmi problémák megoldásáról és a társadalomba való integráció elősegítéséről. Együtt kívánt működni a magyarsággal és a többi etnikai kisebbséggel, valamint minden olyan politikai erővel, amelynek törekvései egybeesnek a cigányság érdekeivel. Ezen, az alapszabályba lefektetett céljai egyébként teljesen, a felvázolt pártszerkezet pedig nagyban megegyezett a Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Bíróság által egy évvel korábban törölt *Magyarországi Cigánypárt* alapidokumentumában foglaltakkal. Az 1994. májusi parlamenti választásokon a párt négy egyéni képviselőjelöltet tudott állítani Borsod-Abaúj-Zemplén, Somogy és Szabolcs-Szatmár-Bereg megyékben. A jelöltek – Buri Ferenc (Szerencs), Budai Kálmán (Tiszavasvári), Osztójkán Farkas Béla (Vásárosnamény) és Szegedi Tibor (Nagyatád) – összesen 3282 szavazatot kaptak: közülük legeredményesebben Osztójkán Farkas Béla szerepelt, aki közel 1300 szavazatot (5,34 százalék) szerzett. Mivel a CSZP sem az 1998-as, sem a 2002-es parlamenti választásokon nem állított jelöltet, a Fővárosi Bíróság 2003. július 29-én jogerőssé vált végzésével mondta ki a pártként való működés megszüntetését, érintetlenül hagyva a társadalmi szervezetként történő további tevékenységet. A szervezet azonban a névváltoztatásra és alapszabály módosítására irányuló felhívásnak a megszabott határidőre nem tett eleget, így a Cigányok Szolidaritási Pártját jogerősen 2003. december 10-én az egyesületek nyilvántartásából is törölték. A 2008-ban elhunyt Osztójkán Béla 1995-től az OCKÖ tagja, 1999-től pedig az OCÖ alelnöki tisztségét töltötte be. A 2006-os országgyűlési

⁷⁹ A szócikk korábbi változata megjelent: Vida et al. (2011: 338-339).

választásokon pedig az *MCF Roma Összefogás Párt* országos listáján kapott helyet. Alapító főszerkesztője volt a *Világunk*, az *Amaro Drom* és a *Phralipe* című lapoknak.

Fővárosi Törvényszék, Pk. 60.257/1994.

Irodalom: Bódis András: A cigányság jobbjá. *Heti Válasz*, 2001. október 12. Noszkai Gábor: Cigányok és pártok 1994. *Amaro Drom*, 1994/6. 4-7.

Források: A Cigányok Szolidaritási Pártjának nyílt levele valamennyi roma közösséghez. *Phralipe*, 1994/3. 2. Horváth Margit: Ötéves a Phralipe. *Phralipe*, 1994/4. Országgyűlési képviselőjelöltek voltak. *Phralipe*, 1994/5-6. 3-4.

Demokratikus Roma Párt (DRP), 2000. május 18.⁸⁰ Dunakeszin jött létre többek, mindenekelőtt Kertész Lóránt vállalkozó, cigány kisebbségi önkormányzati képviselő, a *Magyar Szocialista Párt* helyi szervezetének egyik alapító tagja, valamint az Országos Roma Polgárjogi Mozgalom helyi szervezetének vezetőjének kezdeményezésére 2000. május 18-án. Eredetileg az Országos Cigánypárt, majd az Országos Roma Párt elnevezést akarták használni. A Pest Megyei Bíróság 2000. június 19-én vette nyilvántartásba. A 13 fő részvételével megtartott alakuló ülésen a párt elnökévé Kertész Lórántot, alelnökévé Borsos József gödöllői cigány kisebbségi önkormányzati képviselőt választották. Kertész utóbb, 2002. december 10-én lemondott elnöki tisztségéről, és vele együtt többen is távoztak a párt vezetéséből. A DRP következő, és egyben utolsó elnöke így Oláh József lett. 2004-ben távozott a párt alelnöki tisztségéből Száva Vince, aki rövidesen megalakította a *Magyarországi Kisebbségek Pártját*. Az alapszabály szerint a párt legfőbb testületi szerve a közgyűlés volt, amely megválasztotta a tisztségviselőket, beleértve az elnököt és az alelnököt, az őket is magában foglaló elnökséget, illetve az ellenőrző bizottságot. Az elnök szerint a pártnak 2001 tavaszára mintegy 1500 tagja volt, főleg Pest és Szolnok megyékben. A DRP alapszabálya kimondta, hogy a párt „örököse és továbbvivője a magyarországi cigányság történelme során felhalmozódott etnikai, nemzeti értékeknek.” Vezetői úgy találták, hogy a cigányság helyzetének javítása érdekében csak egy politikai szervezet tud cselekedni, és maguknak a kisebbség tagjainak kell irányítaniuk a sorsukat. A párt egyrészt a szociális segélyezés helyett a munkalehetőségek feltérképezése és az átképzés fejlesztése mellett szállt síkra, másrészt pedig szorgalmazta azt, hogy a roma értelmiség kialakítása érdekében, egy bizonyos szint teljesítése esetén a cigány származású gyerekek alanyi jogon nyerhessenek középiskolai felvételt. A DRP 2001. júliusban választási koalíciót kötött a *Magyarországi Roma Párttal* és a *Roma Egység Párttal*, amelyhez októberben csatlakozott a *Magyar Cigányok Béke Pártja* és átmenetileg a *Magyar Cigányok Demokrata Pártja*. A civil szervezeteket is magában foglaló tömörülés szintén a DRP elnevezést vette fel, amelynek elnöke Kertész, főigazgatója pedig a *Magyarországi Roma Párt* elnöke, Bihari Endre lett. Legfőbb céljának a cigányság méltó életkörülményeinek és munkalehetőségeinek megteremtését tartotta. Hangsúlyt helyezett a képzés, az egészségügyi helyzet javítására, a munkaügyi központokban roma koordinátorok foglalkoztatására, illetve a lakásépítésre. A

⁸⁰ A szócikk korábbi változata megjelent: Vida et al. (2011: 341-342).

szövetség 2001 második felében bírálta a cigányság helyzetéről rendezett országgyűlési vitanapot, a roma népegészségügyi programot, a *Fidesz-MPSZ* és a *Lungo Drom* megállapodását. 2002 januárjára viszont a koalíció egyik tagja, Ruva Farkas Pál, a Roma Egység Párt elnöke a *Magyarországi Roma Összefogás Párthoz* csatlakozott, a MROP pedig a *Magyar Keresztény Roma Párttal* kötött megállapodást, és így indult a 2002-es parlamenti választásokon. A Dunakeszi székhelyű DRP végül egy egyéni jelöltet tudott állítani Varga József személyében (Sárbogárd, Fejér megye 6.), aki nem jutott be a második fordulóra, és az MSZP jelöltjének támogatására szólította fel támogatóit. A párt Dunakeszin még indult a 2002-es helyhatósági választásokon, de a 2006-os és 2010-es parlamenti választásokon már nem állított jelöltet. Kertész Lóránt 2002 végét követően az MSZP helyi szervezetében vállalt szerepet, utóbb viszont eltávolították a helyi pártelnökségből a belharcok dúlta alapszervezetben. Több alkalommal indult más szervezet jelöltjeként vagy függetlenként az önkormányzati választásokon. Emellett 1998 és 2010 között folyamatosan beválasztották a helyi cigány kisebbségi önkormányzatba, 2002-ben a Demokratikus Roma Koalíció, 2006-ban pedig az MCF színeiben az Országos Cigány Önkormányzatba is. 2010 után a Belügyminisztérium romaügyi referensi pozícióját töltötte be.

Budapest Környéki Törvényszék, Pk. 60.060/2000.

Források: Megalakult a Cigány Pártok Szövetsége – sajtótájékoztató (MTI, 2001. július 27.). Roma választási tömörülés alakult – tájékoztató (MTI, 2001. október 19.). A Demokratikus Roma Párt közleménye (OS, 2001. október 29.). A Demokratikus Roma Párt nyilatkozata (OS, 2001. november 19.). Roma pártok a készülő Fidesz-Lungo Drom-megállapodásról (MTI, 2001. december 14.). Három roma szervezet lemondásra szólította fel Farkas Flóriánt (MTI, 2002. május 31.).

Egység a Jövőért Integrációs Párt (EJIP), 2004. január 17. – 2010. A párt 2004. január 17-én a Szabolcs-Szatmár-Bereg megyei Nagykállón jött létre, székhelye viszont a szomszédos Kállósején lett. A megyei bíróság áprilisban vette nyilvántartásba. Elnöke Bogdán Béla volt, aki 2006-tól a kállósejéni cigány kisebbségi önkormányzat tagja és elnöke. Az alakuló ülés jegyzőkönyve hangsúlyozta, hogy a szervezet a hátrányos helyzetű emberekért jött létre, és „nem kimondottan cigány párt”, az alapszabályban foglalt célok és a párt struktúrája nagyban egyezik a *Magyarországi Roma Összefogás Pártéval*. A párt célul tűzte ugyanis ki „a társadalmi igazságosságnak és szolidaritásnak a biztosítását a demokratizmus megvalósításán keresztül, a mindennapi életben és az élet minden területén az emberek közötti egyenlőség megteremtésével, és a társadalmi szerepvállalások során a nemzeti hovatartozásból eredő megkülönböztetés kiküszöbölésével. Továbbá célként jelöli meg a Párt ezen szempontrendszernek, az Európai Unió által felállított és megkívánt követelményrendszerének megfelelő kiépítését.” Céljai elérése érdekében a párt „kapcsolatot teremt és együttműködik más nemzetközi és hazai érdekvédelmi, különös tekintettel a szociáldemokrata eszmeiséget képviselő szervezetekkel és pártokkal.” A párt legfőbb döntéshozó testülete a tagokból álló közgyűlés volt, amely három évre megválasztotta a nyolcfős elnökséget, azaz a párt elnökét, két alelnökét, és öt elnökségi tagját. A párt 2006-ban csatlakozott ahhoz a nyílt levélhez, amelyben baloldali kötődésű roma szervezetek arra kérik

Gyurcsány Ferenc miniszterelnököt, hogy a romaügyi államtitkár kinevezése előtt kérje ki a cigányság véleményét. Az EJIP az országgyűlési választásokon nem állított jelöltet, csupán a 2004-es nagykállói időközi önkormányzati és a 2006-os helyhatósági választásokon indult szintén Nagykállón és Kállósemjénben, így a megyei bíróság utóbb törölte a nyilvántartásból.

Nyíregyházi Törvényszék, Pk. 60.019/2004.

Forrás: Nyílt levél a Magyar Köztársaság miniszterelnökének, Gyurcsány Ferencnek (OS, 2006. április 26.).

Együtt a Magyarországi Romákért Párt, 2008. december 16. - 2015. január 16. A párt 2008. december 16-án alakult meg Budapesten 11 fő részvételével, a Fővárosi Bíróság 2009 februárjában vette nyilvántartásba. Alapítója és megválasztott elnöke Almási János vállalkozó, nyírségi vajda, elnökhelyettese pedig Szép Zoltán József volt. Az alapszabály szerint a párt legfőbb döntéshozó szerve a tagok összességét jelentő taggyűlés volt, amely egyebek mellett megválasztotta a párt tisztségviselőit. Operatív, havonta legalább egyszer ülésező, ügyintéző és képviseleti testülete a háromtagú vezetőség volt, amely a párt elnökéből, elnökhelyetteséből és a pénztárnokból állt. A párt fő feladatának „a romák problémáinak megoldásában való részvételt”, és ezen belül különösen a szociális háló mind teljesebb kiterjesztését, a napi problémákkal való foglalkozást, illetve a bűnözés feltérképezése mellett annak visszaszorítását tekintette. Ezek mellett közre kívánt működni az iskolák és környékük rendjének biztosításában, a kábítószer-fogyasztás elleni küzdelemben, a nyugdíjasok helyzetének javításában, a hajléktalanok problémáinak orvoslásában, a rászoruló lakáshelyzetének megoldásában, valamint síkra szállt „az országos lokálpatriotizmus” erősítése mellett, továbbá ingyenes jogi tanácsadást is kívánt szervezni. Almási 2009 nyarán, a cigányság helyzete és a fokozódó feszültségek kapcsán a Duna TV Heti Hírmondó című műsorában szállt vitába Balczó Zoltánnal, a Jobbik alelnökével és EP képviselőjével. A párt nem indult sem az országgyűlési, sem a helyhatósági választásokon, elnöke pedig a szintén általa vezetett „A Harmadik Évezred a Liberálisoké” Egyesület színeiben jelöltette magát 2010-ben a fővárosban, a XIII. kerületi kisebbségi önkormányzati választásokon. A Fővárosi Törvényszék az ügyészség 2014 őszi kezdeményezése nyomán utóbb kimondta a pártként való működés megszűnését, az egyesületi státus érintetlenül hagyásával.

Fővárosi Törvényszék, Pk. 60.017/2009.

Forrás: Balczó és Almási egy asztalnál a Duna TV-ben

http://indavideo.hu/video/Balczo_es_Almasi_egy_asztalnál_a_Duna_TV-ben (lementve: 2015. július 23.).

Európai Roma Keresztények Jobblétéért Demokratikus Párt (EUROM), 2012. június 6.

A párt 2012. június 6-án alakult meg 13 fővel a Heves megyei Feldebrőn, a megyei törvényszék augusztusban vette nyilvántartásba. Alapítója és elnöke Szócsi Lajos, aki 2006-tól a helyi, 2010-től pedig a megyei cigány kisebbségi önkormányzat tagja, előbb a Lungo Drom, majd a Roma Polgárjogi Mozgalom színeiben. 2014-es választási programja szerint „a

Magyarországon élő, a magyar társadalom szerves részét képező, cigány nemzetiségű emberek politikai érdekeit felkaroló párt.” Céljai közé sorolja a részvételi és képviseleti demokrácia, a demokratikus intézmények, alkotmányos alapjogok védelmét, a társadalmi igazságosság, a szolidaritás erősítését, valamint a gazdaságfejlesztés és az ökológiai fenntarthatóság összehangolását. Legfőbb döntéshozó szerve a tagok összességéből álló közgyűlés, amely öt évre megválasztja a párt elnökét és két alelnökét. Az alapszabály részletesen rögzítette, hogy milyen elvek (szubszidiaritás, részvétel, arculati és lelkiismereti elv) vezérlik a párt működését, és leszögezte, hogy a választási szerveknél és a jelölteknel az aktivistáknak min. 80%-ának, és ezzel egyezően, az országos listán a jelöltek legalább 80%-ának „cigány/roma polgárjogi aktivistának” kell lennie. 2013 tavaszán a párt honlapja a tagjainak számát 600 főben, míg pártolóinak számát 34 ezer főben adta meg. A párt megnyilatkozásaiban és kampányában döntő szerepet a radikális jobboldal, a *Jobbik*, a Magyar Gárda és a cigányellenes megnyilvánulások elítélése kapott. 2012 őszén például feljelentette Vona Gábort, a Jobbik elnökét azzal vádolva őt, hogy felbujtóként ő áll a cigányok elleni támadások mögött. Szintén ekkor a Gárda romaellenes tüntetésére istentisztelettel válaszolt a Heves megyei Kerecsenden. Honlapja és programja kiemelte az egyenlőséget, az egymás iránti felelősséget, az egymás segítésének a tudatosítását, kiállt amellett, hogy a roma nép is kivívhatta megbecsülését. A párt a 2014. évi országgyűlési választásokon 10 megyében összesen 19 jelöltet tudott állítani, országos listáját viszont elutasították. Jelöltjei viszont csak 637 szavazatot szereztek. Az önkormányzati választásokon a párt nem indult.

Egri Törvénytörvény, Pk. 60.040/2012.

Források: Az Eu.Rom.Párt és a Heves Megyei Roma Nemzetiségi Önkormányzat a 2012.10.21 én a Magyar Gárda romaellenes tüntetésére istentisztelettel válaszol (Romnet, 2012. október 21.).

http://www.romnet.hu/programok/2012/10/21/az_europai_roma_keresztenyek_jobbleteert_demokratikus_part_es_a_heves_megyei_roma_nemzetisegi_onkormanyzat Feljelentés Vona Gábor ellen emberölésre való felbujtásért (Cpress, 2012. november 3.). <http://cpress.hu/201211039704/belfold/feljelentes-vona-gabor-ellen-emberolesre-valo-felbujtaset.html> (lementve: 2015. július 27.).

Honlap: <http://eurompart.bloglap.hu/>

Facebook:

<https://www.facebook.com/EuropaiRomaKeresztenyekJobbleteertDemokratikusPart?fref=ts>

Youtube (Szócsi Lajos): <https://www.youtube.com/user/MrBojgo1>

Hódmezővásárhelyi Etnikai Kisebbségek és Szimpatizánsaik Pártja (HEKSZ), 2001. március 12. – 2007. július 6. A párt 2001 tavaszán Hódmezővásárhelyen jött létre, a Csongrád Megyei Bíróság áprilisban vette nyilvántartásba. Elnöke Sztojka László volt, aki utóbb 2002 és 2010 között a helyi cigány kisebbségi önkormányzatot vezette. A párt legfőbb döntéshozó szerve a tagok összességét jelentő közgyűlés, amely két évre megválasztotta a párt elnökét és operatív irányító testületét, az elnökséget. Céljai között szerepelt a helyi és

országos döntések meghozatalában való részvétel, ezek befolyásolása, valamint a „kisebbségek és hátrányos helyzetűek politikai, társadalmi, kulturális, szociális és gazdasági segítése.” Választásokon egyedül a 2002-es települési önkormányzati választásokon indult Hódmezővásárhelyen, sikertelenül. Négy évvel később a párt – hasonlóan a *Magyarországi Romák Demokratikus Pártjához* és a *Magyarországi Roma Összefogás Párthoz* – a 2006-os parlamenti választások előtt a *Zöldek Pártjával* kötött megállapodást közös jelöltállításról, amelynek eredményeként a párt több jelöltje is helyet kapott az utóbbi Csongrád megyei listáján, választási szempontból azonban nem közös jelölésről volt szó. Mivel így a HEKSZ két egymást követő országgyűlési választáson sem állított hivatalosan jelöltet, a megyei bíróság a 2007 elején jogerőssé vált ítéletében kimondta a pártként való megszűnést az egyesületi státus érintetlenül hagyásával. A szervezet így kénytelen volt a nevéből a párt szót elhagyni.

Szegedi Törvényszék, Pk. 60.041/2001.

Kelet-Magyarországi Romák Szövetségi Párt, 1995. június 27. – 2003. A párt 1995. június 27-én alakult meg Hajdúszováton, elnöke Nagy Szilárd volt. Az alapszabály szerinti fő céljának a kelet-magyarországi cigány lakosság komplex, politikai érdekképviselésének megszervezését, érdekeinek becsatornázását a közéletbe, a régióban működő civil szervezetek tevékenységének összehangolását, valamint a politikai kultúra fejlesztését tekintette. Ennek jegyében folyamatos kapcsolatot kívánt tartani az érintett egyesületekkel, erősíteni akarta a cigány kulturális identitást és azok értékeit beemelni a magyar nemzeti kultúrába, és ilyen módon elősegíteni az oktatási helyzet javítását. Nagy hangsúlyt helyezett a fiatalság nevelésére, és ezért szándékozott szoros kapcsolatot kialakítani a rendőrséggel, támogatva a bűnmegelőzési erőfeszítéseket. Javaslatot tett önkéntes cigány rendőrség felállítására minden településen. Tevékenységi körében megjelent a környezetvédelem ügyének felkarolása is. Legfőbb szerve a tagok összességét jelentő közgyűlés volt, amely négy évre választotta meg a párt vezetését. Ez utóbbi a párt elnökéből, alelnökéből, gazdasági ügyintézőjéből, szövegírójéből és egy elnökségi tagból állt. Az alapszabály kijelentette, hogy tagjai „etnikai hovatartozás alapján” magyar állampolgárságú cigányok lehetnek. Rögzítette továbbá, hogy a párt nem törekszik a parlamenti képviseletre, mert a *Szabad Demokraták Szövetsége* révén politikája, elvei már képviselethez jutottak. Ezért folyamatos és maximális együttműködésre törekedett az SZDSZ-el. A párt ennek megfelelően sem az országgyűlési, sem az önkormányzati választásokon nem állított jelöltet, a bíróság pedig utóbb törölte a nyilvántartásból.

Debreceni Törvényszék, Pk. 61.408/1995.

Liberális Roma Unió Párt (LRUP), 2002. március 28. A párt 2002. március 28-án alakult meg Érden, és a Pest Megyei Bíróság az év augusztusában vette nyilvántartásba. Alapítója és elnöke Balogh Csaba vállalkozó, aki 1994 és 2014 között a helyi cigány kisebbségi önkormányzat tagja és a ciklusok többségében annak elnöke is volt. Az alapszabályában foglalt célok jelentős részben megegyeznek a korábban létrejött *Demokratikus Roma Párt* és a *Magyar Keresztény Roma Párt* alapdokumentumaiban foglaltakkal. Ezek szerint a párt

„örököse és továbbvivője a magyarországi cigányság történelme során felhalmozódott etnikai, nemzeti értékeknek”, továbbá hangsúlyt helyezett a lelkiismereti, világnézeti és vallásszabadság, valamint a véleménynyilvánítás szabadságának tiszteletére. Legfőbb szerve a párttagokból álló közgyűlés, amely egyebek mellett három évre megválasztja a párt nyolcfős elnökségét, benne a párt elnökével és két alelnökével. A párt az országgyűlési választásokon nem állított jelöltet, a 2002-es helyhatósági választásokon viszont Martonvásáron, 2006-ban pedig Érden indultak jelöltjei, köztük a pártelnök is. 2006 márciusában Balogh csatlakozott ahhoz a nyílt levélhez, amelyben roma közéleti személyiségek arra kérték Sólyom László köztársasági elnököt és Szigeti Pétert, az Országos Választási Bizottság elnökét, hogy a roma politikusok megjelenése az országgyűlési választások első fordulójára előtti, április 8-i Nemzetközi Roma Nap rendezvényein ne minősüljön kampánycsend-sértésnek.

Budapest Környéki Törvényszék, Pk. 60.189/2002.

Forrás: Roma közéleti személyiségek nyílt levelei az államfőhöz és az OVB elnökéhez (MTI, 2006. március 31.).

MCF Roma Összefogás Párt (MCFRÖP), 2006. január 3.⁸¹ A párt a Magyarországi Cigány Szervezetek Fórumából 2006 januárjában alakult meg, a Bács-Kiskun Megyei Bíróság az átalakulást 2006 márciusában jegyezte be. Az elődszervezetet 2002 júliusában 11 fő és két egyesület hozta létre Kiskunmajsán. Elnöke a helyi cigány kisebbségi önkormányzat vezetője, Kolompár Orbán munkavezető, kisebbségi politikus lett, aki 2003-tól 2011-ig az Országos Cigány Önkormányzatot is vezette. A szervezet közgyűlése 2005 októberében döntött úgy, hogy nem hosszabbítják meg az MSZP-vel 2002-ben kötött együttműködési megállapodást, hanem saját pártot alapítanak. 2006 elején a párt elnökévé Kolompár Orbánt, alelnökeivé Sárközi Károlyt, Graur Istvánt, Balog Józsefet és Kolompár Attilát választották meg. Ők öten alkották a párt életét irányító elnökségét. A kampányigazgató szerint a pártnak 2006 tavaszára közel 24 ezer fős tagsága és mintegy 600 helyi alapszervezete lett. Az MCFRÖP fő feladatának a cigányság politikai képviseletét tekintette a társadalmi élet minden szintjén, beleértve nyilvános állásfoglalások kiadását, jogszabályok véleményezését, szakmai kabinetek létrehozását, illetve széleskörű kapcsolatok kialakítását állami, társadalmi, gazdasági intézmények vezetőivel, valamint a kisebbségi szervezetek képviselőivel. A Világunk, az OCÖ lapja 2005-2006 fordulójától kezdve részletesen foglalkozott a párt céljaival, programjával és jelöltjeivel. A 2006-os intenzív kampány során követelte a cigányság foglalkoztatásának javítását, a roma vállalkozások megerősítését, a cigánytelepek felszámolását, valamint az oktatási szegregáció gyakorlatának teljes megszüntetését. A helyhatósági választások után bő két évvel a párt a 2009. évi Európai parlamenti választások kapcsán, az „Egy ugrás Európa” szlogennel tért vissza a közéletbe: ennek keretében a hárommillióra becsült magyarországi szegényréteg felé próbált nyitni a hazai és az európai cigányság érdekképviselete mellett. Választási cselekvési terve a hangsúlyt a munkahelyteremtésre, az oktatásra, a lakhatásra és a közbiztonságra helyezte. A 2010. évi parlamenti választásokat megelőzően a párt üzeneteit elsősorban a Jobbikkal, a Magyar

⁸¹ A szócikk korábbi változata megjelent: Vida et al. (2011: 432-433).

Gárdával szembeni, már az előző évben is megfigyelhető állásfoglalás, a cigányság fenyegetettsége, valamint az új, többségi-kisebbségi kiegyezés sürgetése jellemezte.

Az MCFRÖP – 1990 óta a legsikeresebb cigány etnikai alakulatként – 2006-ban 29 egyéni képviselőjelöltet tudott indítani Baranya, Bács-Kiskun, Heves, Jász-Nagykun-Szolnok, Nógrád, Szabolcs-Szatmár-Bereg, Tolna, Zala, Borsod-Abaúj-Zemplén és Hajdú-Bihar megyékben, az utóbbi kettő kivételével nyolc területi listát és 43 fős országos listát is állított. A választási eredmények azonban csalódást keltettek a párt és szimpatizánsai körében. A tervbe vett 5-8% helyett területi listán a szavazatoknak mindössze 0,08 százalékát szerezte meg, az egyéni jelöltjei valamivel jobban szerepeltek, országosan a voksok 0,13 százalékát kapták. A második fordulóba egyetlen egyéni jelöltje sem került. A 2009-es Európai parlamenti választásokon a 34 fős listájával egyedüli etnikai politikai szervezetként induló párt összesen 13431 szavazatot (0,46%) szerzett. A 2010. évi országgyűlési képviselőválasztásokon az MCFRÖP már csupán egy egyéni képviselőjelöltet tudott állítani Kolompár Orbán személyében a borsodi 5. számú választókerületben (Ózd), aki azonban a kapott 491 (2,32%) érvényes szavazattal nem került be a második fordulóba. A párt indult ugyanakkor a 2006. és a 2010. évi helyhatósági választásokon is. Kolompár Orbán 1998-tól a kiskunmajsai képviselő-testület, valamint 1994-től a helyi cigány kisebbségi önkormányzat tagja is volt. 2012 nyarán a bíróság első fokon jogosulatlan gazdasági előny megszerzése, valamint az Európai Közösségek pénzügyi érdekeinek megsértése miatt 22 hónap börtönbüntetésre ítélte és a közügyektől három évre eltiltotta. A párt elnöke 2013-ban a választási eljárásról szóló, készülő törvény kapcsán azt javasolta, hogy a nemzetiségi parlamenti képviselő kialakításakor az országos nemzetiségi listát ne az országos önkormányzat, hanem a civil szervezetek állíthassák össze úgy, hogy regisztrálhassák saját tagságukat. A 2014-es országgyűlési választásokon a párt Balog József elnök vezetésével 14 egyéni jelöltet tudott állítani Budapesten és még 8 megyében, akik mindösszesen csak 540 szavazatot szereztek. Korábbi szóvivője és elnökhelyettese, ifj. Bogdán János 2014-ben létrehozta az *MCF – Összefogás Magyarországért Pártot*, de a választásokon még az MCFRÖP elutasított országos listáján kapott helyet.

Kecskeméti Törvényszék, Pk. 60.123/2002.

Irodalom: Kisgyőri Roland (2007): Kis pártok a hatalom vonzásában. In: Sándor Péter, Vass László, Tolnai Ágnes (szerk.): *Magyarország politikai évkönyve 2007*. II. Budapest, Demokrácia Kutatások Magyar Központja Közhasznú Alapítvány. 1105-1126.

Uő (2010): Az egyiknek sikerül – A Jobbik és a kis pártok 2009-ben (Elektronikus dokumentum). In: Sándor Péter, Vass László (szerk.): *Magyarország politikai évkönyve 2009-ről. Kormányzat, közpolitika, közélet*. Budapest, Demokrácia Kutatások Magyar Központja Alapítvány, Arcanum.

Főbb források: Összefogás a jövőnkért! Az MCF Roma Összefogás választási programjai. *Világunk*, 2006/2. Országos listát állít az MCF Roma Összefogás Párt - Kolompár Orbán (MTI, 2006. március 18.). Kolompár Orbán: *Országos listát állít az MCF Roma Összefogás Párt*. 2006. március 19. http://www.romnet.hu/hirek/2006/03/19/orszagos_listat_allit_az_mcf_roma_osszefogas_part

(lelmentve: 2015. július 23.). *150-200 ezer választóhoz juthat el a Roma Összefogás*. 2006. március 29. <http://www.stop.hu/articles/article.php?id=102099#null> (lelmentve: 2015. július 23.). Kolompár Orbán: ma már nem elég cigánynak látszani (MTI, 2006. április 1.). Kolompár Orbán: az MCF a nem romák voksaira is számít a választásokon (MTI, 2006. április 6.). Az MCF Roma Összefogás Párt közleménye (OS, 2008. június 3.). Az MCF Roma Összefogás Párt közleménye (OS, 2009. február 2.). EP-választás - Az MCF indul a választásokon (MTI, 2009. április 1.). Kislétai gyilkosság - Nemzetközi segítséget kér az MCF (MTI, 2009. augusztus 3.). Inkább a szegénység ellen harcoljunk, mint a szegények ellen (OS, 2009. október 7.). Választás 2010 - Az MCF "becsületből" méretteti meg magát (MTI, 2010. február 9.). MCF: szakmai javaslat a választási eljárásról szóló törvényhez (Romnet, 2013. június 30.).

http://www.romnet.hu/jegyzetek/2013/06/30/mcf_szakmai_javaslat_a_valasztasi_eljarasrol_s_zolo_torvenyh (lelmentve: 2015. július 24.).

Honlap: <http://romaosszefogas.blogspot.com/>

Youtube (OCÖ ORKMC): <https://www.youtube.com/user/orkmc>

Magyar Cigány Néppárt (MCNP), 2013. november 10. A párt 2013. november 10-én, 11 fővel alakult meg Kaposváron, a megyei törvényszék a következő év januárban vette nyilvántartásba. Alapítója és elnöke Lakatos Jenő Róbert, aki korábban, a 2010-es önkormányzati választásokon a *Lehet Más a Politika* – Ismerd Meg Önmagad Roma Érdekvédelmi Egyesület közös jelöltjeként sikertelenül indult a megyeszékhely egyik képviselői helyéért. Az alapszabály szerint a párt elsődleges célja a „cigányok nemzeti összefogása”, továbbá a szociális felzárkóztatás, munkahely-teremtési programok kialakítása, „a cigány emberek morális gondolkodásának megváltoztatása”, a cigányok és szociálisan rászoruló gyerekek sportolási lehetőségeinek támogatása, illetve a hagyományok és kultúra ápolása és megtartása. Legfőbb szerve a tagok összességét jelentő közgyűlés, amely két évre megválasztotta a párt öttagú elnökségét, azaz az elnököt, alelnököt és három elnökségi tagot. Mivel a párt nyilvántartásba vételét elrendelő végzés a 2014. évi országgyűlési választások kitűzését követően született meg és emelkedett jogerőre, ezért a Nemzeti Választási Bizottság a pártot jelölő szervezetként nem tudta nyilvántartásba venni. A párt az önkormányzati választásokon nem állított jelöltet.

Kaposvári Törvényszék, Pk. 60.071/2013.

Magyar Cigányok Béke Pártja (MCBP), 1993. december 20. – 2003. június 11. A Horváth Albert nyugdíjas által vezetett, bő két éve működő Magyar Cigányok Antifasiszta Szervezete az 1993. december 20-ai, az MSZP Köztársaság téri székházában megtartott nagygyűlésén határozta el a szervezet párttá alakulását Magyar Cigányok Béke Pártja néven. A pártot a Fővárosi Bíróság 1994. februárban vette nyilvántartásba. Horváth korábban, 1989-ben már létrehozta a *Magyar Cigányok Pártjának Egyesületét*, majd az *Újmagyarok Igazság Pártját*, a későbbi *Magyar Cigányok Igazság Pártját*. Az átalakulást a párt megválasztott elnöke, Horváth azzal indokolta, hogy az egymilliós magyarországi cigányságnak „törvényes képviselője nincs”, a cigány országgyűlési képviselők nem alkalmasak az érdekvédelem

ellátására, holott a cigányság hátrányos helyzetén nem segített a rendszerváltás. Kijelentette, hogy „a cigányság békét akar.” A párt alapszabálya leszögezte, hogy „az MCBP baloldali párt, amely képviseli Magyarországon élő cigányok érdekeit. Célja: a cigányság jogainak kivívása, a fajgyűlölet eltörlése, a dolgozó nép hatalmának megteremtése, a kizsákmányolás-mentes társadalom felépítése. (...) Az egyenjogúság elve alapján építi kapcsolatait más baloldali erőkkel. Nemzetközi kapcsolatokat létesít más országokban működő cigány pártokkal és szervezetekkel, valamint nem cigány pártokkal és szervezetekkel.” Felépítését illetően az alapszervezetekre, az ezeket összefogó területi bizottságokra épült, legfőbb döntéshozó szerve pedig a küldöttekből álló kongresszus volt, amely megválasztotta a párt elnökét és elnökhelyettesét, akik pedig hivatalból tagjai voltak az alapszervezetek delegáltjaiból összeálló központi bizottságnak. A párt 1994. áprilisban nyílt levelet intézett Boross Péterhez azt tudakolva, hogy miként értékeli a sok szempontból nélkülöző cigányság helyzetét. Egy évvel később pedig nemzetközi fórumokhoz fordult azzal a kéréssel, hogy a magyarországi cigányság megkaphassa és gyakorolhassa emberi jogait. A párt 2001 októberében csatlakozott a *Demokratikus Roma Párt* választási koalíciójához, amely nem sokkal korábban jött létre a *Magyarországi Roma Párttal* és a *Roma Egység Párttal* közösen, amelynek átmenetileg a *Magyar Cigányok Demokrata Pártja* is része lett. Az év végén viszont Mozsár István, az utóbbi párt elnöke bejelentette, hogy – önmagát megszüntetve – a Magyar Cigányok Béke Pártja és a Reményi Géza által vezetett Magyarországi Cigányok Igazság Szövetsége ahhoz a párthoz csatlakozik. 2002 májusában, az esélyegyenlőség napja alkalmából a párt viszont még kiadott egy közleményt, amely kijelentette, hogy a parlamenti pártok a 21. század elején sem tekintik államalkotó tényezőnek a cigányságot, amely nincs esélye élni az esélyegyenlőség jogával. Mivel a párt sem az 1998-as, sem a 2002-es országgyűlési választásokon nem tudott jelöltet állítani, a Fővárosi Bíróság 2003 nyári ítélete kimondta a párt megszűnését azzal, hogy társadalmi szervezetként működhet tovább. 2009 őszén ugyancsak a bíróság mondta ki a társadalmi szervezet megszűnését.

Fővárosi Törvényszék, Pk. 62.038/1993.

Források: Noszkai Gábor: Cigányok és pártok 1994. *Amaro Drom*, 1994/6. sz. 4-7. Párttá alakul a Magyar Cigányok Antifasiszta Szervezete (MTI, 1993. december 20.). A Cigányok Békepártja nyílt levele Boross Péterhez (OS, 1994. április 29.). A Magyar Cigányok Béke Pártjának nyílt levele az Európai Tanács Emberi Jogi Bizottságának, és az ENSZ Emberi Jogi Bizottságának (OS, 1995. március 7.). Roma választási tömörülés alakult – tájékoztató (MTI, 2001. október 19.). A Magyar Cigányok Béke Pártjának közleménye (OS, 2002. május 8.).

Magyar Cigányok Demokrata Pártja (MCDP), 1997. március 10.-2006. szeptember 28.⁸²

A párt Abonyban alakult meg 1997 márciusában, a Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Bíróság 1997 decemberében vette nyilvántartásba. Elnöke a szolnoki Mozsár István nyugdíjas, egykori katonatiszt lett, rajta kívül ismertebb vezetői Lázár Zoltán ügyvezető és fővárosi elnök, Demeter János alelnök és László Károly főtítkárral voltak. Demeter emellett a fővárosi székhelyű Nemzeti Etnikai Roma Kisebbségi Érdekvédelmi Szervezet (NERKÉSZ) elnöki

⁸² A szócikk korábbi változata megjelent: Vida et al. (2011: 384).

tisztségét töltötte be, amelyben Mozsár volt az alelnök. Az operatív irányítást kézben tartó országos elnökség tagjait a helyi és területi szervek küldötteiből álló országos gyűlés választotta meg, az országos választmány, a központi pénzügyi ellenőrző bizottság és az etikai bizottság tagjaival együtt. Az MCDP 2001 őszére mintegy 16-20 ezer taggal és 23 alapszervezettel rendelkezett, zömmel Szolnok és Békés megyében. Hosszú távú célként tűzte ki a cigányság megszervezését és politikai szervezetbe tömörítését, a cigány szervezetekkel való együttműködés megteremtését, a kisebbségek jogos érdekeinek védelmét, értékeik széleskörű tudatosítását, valamint a cigányság körében a hazaszeretet, a szülőföldhöz való ragaszkodás és összetartozás érzésének erősítését tűzte ki. Az 1998. évi parlamenti választásokon a párt a Szolnok mellett Abonyból egy egyéni képviselőjelöltet tudott állítani Nagyhajú László személyében, aki Pest megye 16. választókerületében (Nagykőrös) mind az első és mind a második fordulóban a leadott szavazatoknak mindössze 0,01 százalékát szerezte meg. Az őszi helyhatósági választásokon a párt jelöltjei – köztük maga a pártelnök – és listái hasonlóan, Szolnokon és Abonyban indultak, utóbbi helyen jelöltjei még a kisebbségi önkormányzati választásokon is szerepeltek. Az MCDP-nek 2001-ben körvonalazódott a legmarkánsabb, ám sikertelen célkitűzése: Mozsár szerint a cigányság nem kisebbség, hanem a magyar nemzet része, és a csupán hagyományörzéssel, de politikai érdekképviselettel nem foglalkozó cigány kisebbségi önkormányzati rendszert fel kell számolni. Az elnök az év tavaszán az együttműködést leginkább a *Fidesszel* tudta elgondolni, de nem zárta ki az *MSZP*-vel való kooperációt sem. Ősszel a párt vezetését belső harcok gyengítették: az elnökség visszahívta Mozsárt, elnökké később Lázár Zoltánt választotta, a párt székhelyét pedig Budapestre változtatta. Mozsár ezzel szemben kizárta a vele szembeforduló Lázárt és Demetert, és hivatalosan ő maradt a párt elnöke. A vitákban szerepet játszott az MCDP lehetséges választási szövetségesének kérdése is: a *Demokratikus Roma Párt* elnevezésű választási tömörüléssel megghiúsult az összefogás, a *Nyugdíjasok Pártjával* viszont sikerült megállapodást kötni. A november eleji Országos Gyűlésen Mozsár bejelentette, hogy a párthoz csatlakozik – önmagát megszüntetve – a Horváth Albert által vezetett *Magyar Cigányok Béke Pártja* és a Reményi Géza által irányított Magyarországi Cigányok Igazság Szövetsége (Reményit a párt alelnökévé választották). 2002 februárjában Mozsár bírálta a Lungo Dromot a cigányság érdekeinek kisajátítása miatt. A kormánynak és az Országgyűlés elnökének írott levelében a kisebbségek parlamenti képviseletének megteremtését, valamint a cigányság számára az emberhez méltó jogokat és életkörülményeket szorgalmazta. A NERKÉSZ a 2002-es parlamenti választásokon az *MSZP*-t támogatta, de 2004-ben már a *Fidesszel* és a Lungo Drommal kívánt együttműködni. Mivel az MCDP az 1998-at követő parlamenti választásokon már nem állított jelöltet, a megyei bíróság jogerősen 2006. szeptember 28-án mondta ki a pártként való működés megszűnését, az egyesületi státus érintetlenül hagyásával. A szervezet így 2007 őszén, a hátrányos helyzetű emberek életminőségének és emberi méltóságának védelmére felvette a Rászoruló Országos Érdekvédelmi Szövetsége nevet, amely szervezet 2015-ig létezett.

Szolnoki Törvényszék, Pk. 62.256/1997.

Források: Megalakult a Magyar Cigányok Demokrata Pártja (MTI, 1998. január 13.). Magyar Cigányok Demokrata Pártja – sajtótájékoztató (MTI, 2001. június 8.). Magyar Cigányok

Demokrata Pártja - nem vagyunk kisebbség (MTI, 2001. augusztus 10.). Roma választási tömörülés alakult – tájékoztató (MTI, 2001. október 19.). Roma pártok vitája. Az MCDP kilép a cigány választási tömörülésből (2001. november 5.) <http://www.mno.hu/portal/39479#> (lementve: 2015. július 23.). Az MCDP nyílt levele a kormányhoz, az Országgyűlés elnökéhez (OS, 2002. január 9.). A Magyar Cigányok Demokrata Pártjának sajtótájékoztatója (MTI, 2002. február 4.). Újabb romapárt száll ringbe. (2002. február 5.) <http://www.mno.hu/portal/56113> (lementve: 2015. július 23.). MCDP- sajtótájékoztató - cigányság – kopogtatócédula (MTI, 2002. február 14.). Három roma szervezet lemondásra szólította fel Farkas Flóriánt (MTI, 2002. május 31.). Cigány szervezetek választási megállapodása (MTI, 2003. január 22.). Magyar Cigányok Demokrata Pártja - szolnoki romatelepek (MTI, 2003. március 14.). Roma szervezetek közleménye (OS, 2004. március 1.). A NERKÉSZ közleménye (OS, 2004. április 23.).

Magyar Cigányok Pártjának Egyesülete/Magyarországi Cigányok Pártja, 1989. június

3.- 1994. 1989. június 3-án, az *MSZMP* X. kerületi székházában alakította meg a Magyar Cigányok Pártjának Egyesületét a jelenlévő 62 fő, köztük az állampárt támogatását élvező cigány vezetők Horváth Albert nyugdíjas vezetésével. A Fővárosi Bíróság az év októberében vette nyilvántartásba az egyesületet. Az elfogadott program szerint „az évszázados elnyomásból eredő elmaradottságot minél gyorsabban fel kell számolni. A társadalom átalakulási folyamatából a cigányság sem maradhat ki.” Alapszabálya szerint a szervezet „a Marxista politika és az M.SZ.M.P. valamint a kormánnyal együttműködve kíván segítséget nyújtani a Magyar Cigányságnak politikai, műveltségi, beilleszkedési, valamint az elmaradottság megszüntetése terén.” Részletes céljai közé sorolta az általános iskola befejezésének kötelezővé tételét, a továbbtanulás lehetővé tételét, a politikai és kulturális kapcsolatok kiépítését, a törvények meghozatalában való részvételt, a hagyományok ápolását, a létminimum alatt élők anyagi helyzetének fokozatos javítását. Síkra szállt továbbá a bűnözés és az analfabetizmus csökkentése, és a munkaerőképzésre való nevelés mellett. Az egyesület tagjai, a közgyűlése választották meg a titkárságot két évre, amely a főtitkárból, titkárból, elnökből, két elnökhelyettesből állt, és újabb két fő az ellenőrző bizottság feladatát látta el. Augusztusban csatlakozott más cigány szervezetek, mindenképp az MCKSZ és az MCDSZ petíciójához, amelyben mások mellett az Országgyűlés elnökétől követelték, hogy a 800 ezres cigányság nevében, „népképviselőket küldhessenek” a parlamentbe. Horváth Albert elnök azonban az év őszén már egy másik pártot hozott létre, az *Újmagyarok Igazság Pártját*, és az egyesület ezt követően kizárta őt a tagjai sorából. Ilyen körülmények között Jóni Sándor főtitkár és Molnár Sándor titkár 1990 elején kezdeményezte a névváltoztatást azzal az indoklással, hogy a kifejezetten a magyar anyanyelvű cigányok érdekképviselőit ellátó pártként a szervezet kaphatna támogatást a fennmaradásra. A bíróság ennek nyomán 1990. márciusban a társadalmi szervezetek nyilvántartásából törölte az egyesületet, és regisztrálta a Magyarországi Cigányok Pártját. A párt alapító tagja lett az 1990. december 4-én létrejött ernyőszervezetnek, a Magyarországi Roma Parlamentnek. A következő év elején a képviselői kérelmezték, hogy ismét egyesületként működhessen, mert a szervezet pártként ténylegesen sohasem működött, vagyonnal nem rendelkezett. A Legfelsőbb Bíróság viszont a párt jogutóddal egyesületté való átalakulását megtagadta. A Fővárosi Bíróság végül egy 1994. közepi ítéletében mondta ki a párt megszűnését, és a szervezet Magyarországi Cigányok

Egyesülete néven került ismét a nyilvántartásba, amelyet 1991. márciustól egyébként Molnár Sándor elnökként irányított, Jóni Sándor főtitkárt az elnökség kizárta.

Fővárosi Törvényszék, Pk. 60.572/1990.

Források: Megalakult a Magyar Cigányok Pártja (MTI, 1989. június 3.). Megalakult a Magyar Cigányok Pártja (Híradó, 1989. június 3.). http://nava.hu/id/02940_1989/ A MCKSZ nyílt levele dr. Szűrös Mátyáshoz és dr. Kukorelli Istvánhoz (OS, 1989. szeptember 21.). A magyar cigányszervezetek közleménye és tiltakozó petíciója (OS, 1990. november 16.). A Magyarországi ROMA Parlament közleménye (OS, 1990. december 6.).

Magyar Cselekvő Párt (MACSEP), 2008. augusztus 13. A párt 2008. augusztus 13-án alakult meg Szegeden 12 fő részvételével, a Csongrád Megyei Bíróság 2009. májusban vette nyilvántartásba. Alapítója és első elnöke Hamza János volt, székhelye pedig a Csongrád megyei Zsombó. A 2008-ban kiadott elvi nyilatkozata politikai és szociális jogokért, a tulajdon, a vállalkozás szabadságáért, egy cselekvő és szolidáris európai nemzet mellett szállt síkra. A dokumentum a reformkor, 1848, 1918 és 1956 örökségére hivatkozott, képviselni kívánta Kossuth, Széchenyi, Kéthly, Bibó, Donáth, a polgári radikálisok, összességében az európai és a magyar szociáldemokrácia örökségét. Úgy írta le, hogy a párt „a társadalmi mély szakadékok kohézióját kívánná kiegyenlíteni, és meg akarja szüntetni a cigányság, mint a leghátrányosabb célcsoport kiszolgáltatottságát és fellép integrált módon a szegregáció minden típusa ellen, amely gyűlöletkeltési céllal párosul, ugyanily módon kívánunk a többszörösen halmozottan hátrányos helyzetű társadalmi csoportok érdekeiért érdemi, politikai képviseletet felvállalni.” Alapszabály szerinti „célja az egyéni politikai jogok, a szabadságjogok, a szociális jogok biztosítása, (...) a gazdasági kiszolgáltatottság elleni védelmi jog biztosítása, az állampolgári jogon járó létminimum és a jóléthez való jogért küzdelem megszervezése.” A párt legfőbb döntéshozó szerve a tagokból álló közgyűlés, amely négy évre megválasztotta a párt hétfős elnökségét, beleértve a párt elnökét. A 2010-es parlamenti választásokat megelőzően felhívást tett közzé, amely egységbe és a párt támogatására szólította fel a romákat, bár utóbb nem tudott jelöltet állítani. Négy évvel később, 2014 januárjában a párt vezetői pedig lemondtak arra hivatkozva, hogy ezúttal sem sikerült az országgyűlési választásokra való felkészülést eredményesen megszervezni, és az összehívott közgyűlés új vezetőséget választott és új alapszabályt fogadott el. A párt új elnöke Balogh János lett a Szabolcs-Szatmár-Bereg megyei Ibrányból. Az új alapszabály szerint pedig a párt célja a „Magyarországon élő és dolgozó társadalom érdekeinek képviselete az életszínvonal javítása és a boldogulás elősegítése révén. A nemzeti öntudat, az egymással szembeni kölcsönös elismerés és tisztelet helyreállítása segítségével a létbiztonságérzet, valamint a boldog hétköznapiak alapjainak megteremtése. Az egyéni politikai jogok, szabadságjogok, szociális jogok biztosítása.” A 2014. évi országgyűlési választásokon a párt 7 megyében 19 egyéni jelöltet és országos listát tudott állítani. A jelöltjei viszont mindösszesen csak 612 szavazatot szereztek. A MACSEP a helyhatósági választásokon már nem állított jelöltet.

Szegedi Törvényszék, Pk. 60.113/2008.

Forrás: A Magyar Cselekvő Párt felhívása (Cpress, 2009. november 29.). <http://cpress.hu/200911296156/belfold/a-magyar-cselekvo-part-felhivasa-a-magyarorszagi-ciganysag.html> (lementve: 2015. július 26.).

Magyar Keresztény Roma Párt (MKRP), 2001. november 3. – 2011. január 5. A párt 2001. november 3-án alakult meg Mátészalkán, a Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Bíróság 2002 februárjában vette nyilvántartásba. Alapítója és elnöke Farkas Sándor vállalkozó volt, aki 1994 és 2010 között vezette a helyi cigány kisebbségi önkormányzatot, valamint 1998 és 2006 között kedvezményes kisebbségi mandátummal a települési képviselőtestület tagja is volt. Az alapszabály szerint az elnök irányította a párt folyamatos működését biztosító, végrehajtó testületét, a hétfős elnökséget. A dokumentum szerint a párt a legfeljebb ötvenfős helyi alapszervezetekre épült, és legfőbb döntéshozó szerve, az elnökség tagjait is megválasztó közgyűlés volt, amely a párttagok összességét jelentette. Helyzetértékelése és céljai sorában elsőként kijelentette, hogy az ember azért született, hogy teremtsen, és mivel a cigányság továbbra is nehéz sorban él, a rendszerváltás nem hozta meg a belévetett hitet, ezért külön programot kell alkotni a jövő megalapozásához. Ennek érdekében azonban a párttagoknak is tenniük kell, együtt a többségi magyarsággal, amelynek ugyancsak fel kell vállalnia a felelősséget, hogy törődjön a cigány emberekkel. A *Demokratikus Roma Párt* és a *Liberális Roma Unió Párt* alapszabályával egyezően leszögezte, hogy a párt „örököse és továbbvivője a magyarországi cigányság történelme során felhalmozódott etnikai, nemzeti értékeknek.” A lógójában a keresztet feltüntető párt hangsúlyt helyezett továbbá a lelkiismereti, világnézeti és vallásszabadság, valamint a véleménynyilvánítás szabadságának tiszteletére. A párt 2002 januárjában együttműködési megállapodást kötött a Tolna megyei, Bihari Endre által vezetett *Magyarországi Roma Párttal*, amely közlésük szerint egyfelől a hazai roma társadalom egységét és identitástudatát kívánta erősíteni, másrészt közös képviselőjelöltek állítását helyezte kilátásba mind a parlamenti, mind a helyhatósági választásokon. A 2002-es országgyűlési választásokon, a szavazólapokon azonban csak az előbbi párt neve szerepelt: az MRP egyéni jelöltként viszont csak az MKRP két vezetőjét tudta indítani Varga Zoltán (Kisvárda) és Farkas Sándor (Mátészalka) személyében, akik mellett a párt Szabolcsban területi listát is állított. A két egyéni jelölt egyike sem tudott bekerülni a választás második fordulójába. Ugyanazon év őszén az MKRP már egyedül indult a helyhatósági és kisebbségi önkormányzati választásokon Mátészalkán és a megyében közgyűlési listát is állított. Farkas 2002-ben a párt színeiben került be a települési önkormányzat, illetve 2002-ben és 2006-ban a kisebbségi önkormányzat képviselőtestületébe. A 2006-os parlamenti választásokon már az *MCF Roma Összefogás Párt* egyéni jelöltjeként indult a mátészalkai választókerületben és a párt megyei listáján. 2010-től viszont a Magyarországi Románok Országos Érdekképviselői Egyesülete képviselőjeként vezeti a helyi román nemzetiségi önkormányzatot. Az országgyűlési választásokon jelöltet nem állító pártot pedig a bíróság utóbb törölte a nyilvántartásból.

Nyíregyházi Törvényszék, Pk. 60.236/2001.

Forrás: A Magyarországi Roma Párt és a Keresztény Roma Párt együttműködése (MTI, 2002. január 28.).

Magyarországi Cigányok Fóruma - Összefogás Magyarorszáért Párt (MCF-ÖMP), 2014. január 2. A pártot 2014. január 2-án alapította meg 14 fő Bicskén, a Székesfehérvári Törvényszék még abban a hónapban nyilvántartásba tudta venni. Kezdeményezője és elnöke Bogdán János, aki 1998 és 2006 között a Lungo Drom színeiben volt helyi kisebbségi önkormányzati képviselő, valamint 2002-től egy ciklusra, kedvezményes kisebbségi mandátummal a települési képviselőtestület tagja. 2002-ben (illetve 2010-ben is) az Országos Cigány Önkormányzatba is beválasztották, amelynek szóvivője lett. A Lungo Drom alelnökeként viszont nem támogatta a szervezet pártokkal kötendő szövetségét, és már 2005-ben kifejezte önálló pártalapítási szándékát Cigány Demokraták Szövetsége néven. Rövidesen azonban az ekkor megalakuló *MCF Roma Összefogás Párt* szóvivője és elnökhelyettese lett, és mind 2006-ban, mind 2014-ben a párt országos listáján indult parlamenti mandátumért – az utóbbi lista nyilvántartásba vételét viszont elutasították a választási szervek. A 2014-es párt kiállt az európai értékek, a jogállamiság, az alapvető szabadságjogok, és nem utolsósorban a romák egyenjogúsága mellett. Elvetette a diszkrimináció minden fajtáját, és a nem az egyén önkéntes elhatározásán alapuló szegregációt. Alapítói az alapszabályban kinyilvánították, hogy „modern demokráciát kívánunk, jogállamisággal, a roma kisebbség elismerésével, esélyegyenlőségével, és a szabadságjogok érvényesülésével.” További céljai közé sorolta, hogy „szóvá kell tenni a kisebbségekkel szembeni atrocitásokat, kiállni azon emberek jogai mellett, akiknek helyzetüknél fogva gyengébb az érdekérvényesítő képessége, akik jogait az előítélet, tudatlanság rendszeresen sérti és korlátozza. A roma kisebbség szellemi hagyományának megőrzése, társadalmi integrációja, kulturális autonómiájának gyakorlása és politikai jogainak érvényesülése mellett.” A választókerületi alapszervezetekre épülő párt legfőbb szerve a tagok összességét megjelenítő közgyűlés, amely többek között két évre megválasztotta a párt elnökéből és két alelnökéből álló elnökséget és a pártigazgatót. A párt 2014 augusztusában egy kijelentés kapcsán holokauszttagadás miatt feljelentette Balog Zoltánt, az emberi erőforrások miniszterét. Az MCF-ÖMP a 2014. évi parlamenti választásokon nem, csak a helyhatósági választásokon állított jelölteket Bicskén és a Heves megyei Erdőkövesden.

Székesfehérvári Törvényszék, Pk. 60.001/2014.

Források: Novemberben roma pártot alapít a Lungo Drom alelnöke (MTI, 2005. október 6.). Új néven, CDSZ elnevezéssel szervez roma pártot a Lungo Drom egyik alelnöke (MTI, 2005. november 18.). A Magyarországi Cigányok Fóruma - Összefogás Magyarorszáért Párt közleménye (OS, 2014. augusztus 8.).

Magyarországi Cigányok Pártja, 2013. január 25. A párt 2013. január 25-én alakult meg Győrben, de a Pest megyei Nagybörzsöny székhellyel. A megyei törvényszék májusban vette nyilvántartásba. Elnöke Lakatos Gyula, aki vélhetően másokkal együtt egy évvel korábban, 2012-ben sikertelenül próbálta meg bejegyeztetni a *Magyar Cigányok Országos Pártját* Győrben. A pártot eredetileg Magyar Roma Párt néven kívánták megalakítani ceglédi

székhellyel. Alapszabályának preambuluma az alapvetően a lovári cigányság érdekeit képviselő párt létrejöttét azzal indokolja, hogy a magyar nemzet részét képező cigányság különböző népcsoportokból áll, de ennek ellenére egységesen kezelik, amelynek következtében a társadalmi beilleszkedés és asszimiláció, az ezeket szolgáló politikai és társadalmi eszközök sem vezethettek mindezidáig eredményre. A párt fel kívánja hívni a figyelmet e történelmi tévedés súlyosságára, amelyben közrejátszik, hogy a többségi társadalom is egységes érdekképviselést vár el a cigányoktól, és a jelenlegi cigány szervezeteknek is az az érdekük, hogy a különbségeket elmoossák. Ezzel szemben a párt meggyőződése, hogy a sikeres beilleszkedés és együttműködés feltétele, ha a cigány érdekképviselők a különbségeket figyelembe veszik. A párt előmozdíthatja a népcsoportok közötti együttműködést, illetve hidat építhet a többségi társadalom felé is. Céljai közé sorolja ezért az együttműködést: „a párt rá kívánja ébreszteni az ilyen szervezeteket, hogy egységes érdekképviselést csak az önálló népcsoportok egyéni érdekképviseléseinek szövetsége mentén lehet sikeres.” Következő elvi pontja az együttélés, amely elfogadja, hogy a többségi társadalom együttélési szabályai a cigányságra is vonatkoznak, de elutasít minden szélsőséges, kirekesztő megnyilvánulást. Álláspontja szerint a lovári cigányságot sikeresen képviselni tudó párt példát mutathat a többi népcsoport számára is abban, hogy ők is hozzák létre a saját érdekképviselői szervezeteiket és eredményesen zárkózzanak fel a többségi társadalomhoz. Nagy hangsúlyt helyez az oktatásra, amelynek terén az információs társadalom és a technika színvonalának megfelelően a lovári cigányok számára is versenyképes iskoláztatást javasol. A párt legfőbb döntéshozó szerve a kongresszus, amely a területi szervezetek küldötteiből áll, és megválasztja a kilencfős elnökséget, benne a párt elnökét, alelnökét és további hét választmányi tagot. A párt sem a parlamenti, sem az önkormányzati választásokon nem állított jelöltet.

Budapest Környéki Törvényszék, Pk. 60.069/2013.

Magyarországi Cigányok Szociáldemokrata Pártja (MCSZDP), 1989. október 1.-1992. szeptember 30.⁸³ A párt 1989. október 1-jén alakult meg kilencven taggal, a Fővárosi Bíróság két hónap múlva, december 11-én jegyezte be. Kezdeményezője Farkas Pál újságíró-költő, műfordító és szociológus, a Magyarországi Cigányok Kulturális Szövetségének, majd a Magyarországi Cigányok Demokratikus Szövetségének elnökségi tagja, illetve a kulturális szövetség lapjainak, a *Cigány Újságnak* és az *Előszónak* a szerkesztője volt. Az 1989. november 4-én megtartott első országos nagygyűlés véglegesítette a programot és a szervezeti szabályzatot. Főtitkára, később elnöke Farkas Pál lett. Legmagasabb testülete a kongresszus volt, amely megválasztotta a választmányt, a tisztségviselőket, a főtitkárt, a pártvezetőség és az ellenőrző bizottság tagjait. 1990 áprilisára a párt közel 90 alapszervezettel és 20 ezer fős tagsággal rendelkezett: a legjelentősebbek Békés, Csongrád és Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében. Az MCSZDP önmagát független szociáldemokrata pártként határozta meg, amely a *Magyarországi Szociáldemokrata Párt* testvérpártjaként küzd az emberi, alkotmányos és nemzetiségi jogok érvényesüléséért, a cigányság felemelkedéséért, kultúrájának megőrzéséért és öntudatra ébresztéséért. *Romák, Európa velünk van* címmel kiadott programjukban kiemelt

⁸³ A szócikk korábbi változata megjelent: Vida et al. (2011: 423-424).

helyen szerepelt a szociálpolitika, a jog- és az érdekvédelem. Politikai alapértékként a demokráciát, az igazságosságot és a szolidaritást nevezték meg. Hadat üzentek mindenfajta diszkriminációs ideológiának, mindenekelett a cigányellenességnek. Kiálltak a cigányság nemzetiségként való elismertetése mellett. 1990 elején a párt más cigány szervezetekkel együtt alkotmánymódosítást követelt, amely biztosítja a nemzetiségek parlamenti képviselését. Az év első felében több alkalommal tiltakozott a romániai cigánysággal szembeni cselekmények miatt. Farkas Pált az 1989. november eleji pártkongresszuson beválasztották az MSZDP országos pártvezetőségébe. A két párt 1989. november 17-én együttműködési szerződést kötött, amely szerint szövetségben, közösen választják ki az országos és helyi képviselőjelölteket, gyűjtik a támogató aláírásokat, valamint az MSZDP cigány képviselőknél megfelelő listás helyeket is biztosít. A megállapodásban foglaltak azonban nem teljesültek, a pártok egyre inkább eltávolodtak egymástól, és a sérelmek hatására Farkas a választások előtt bejelentette a koalíció felmondását. Az MCSZDP az 1990. évi parlamenti választásokon csak egy egyéni képviselőjelöltet tudott indítani Csemer Elemér személyében a Nógrád megyei Pásztón, aki az első fordulóban 613 szavazatot szerzett. A párt más cigány szervezetekkel együtt így az SZDSZ támogatására szólította fel támogatóit. Az őszi helyhatósági választásokon a párt szövetségeseikkel együtt indult. 1990 elején a párt megalapította a „Csillogó Szemek” Alapítványt a cigány ifjúság, a rokkantak támogatására, a nevelőszülői hálózat kiépítésére, valamint a szociáldemokrácia kutatására. Az MCSZDP 1990. július végén még részt vett egy cigány ernyőszervezet létrehozásában, majd 1991. február 22-én, jogutóddal szűnt meg: átalakult a Romák Polgárjogi Mozgalma elnevezésű civil szervezetté, amelynek szintén Farkas lett az elnöke. A változásokat a bíróság 1992. szeptember 30-án jegyezte be. Ruva Farkas Pált 1994-ben az MSZP színeiben Budapest XX. kerületében választották meg önkormányzati képviselőnek egy ciklusra, kisebbségi önkormányzati tisztséget viszont csak 2002 és 2010 között viselt a Pest megyei Taksonyban. Későbbi alapítója és elnöke lett az 1999-ben Budapest, majd 2006-ban Taksony székhellyel létrehozott *Roma Egység Párt*nak. 2002 elején a *Magyarországi Roma Összefogás Párt*ban politizált, 2006-ban pedig a Fávör József által vezetett *Magyarországi Romák Demokratikus Pártjának* lett kampányfőnöke. Emellett 1992-től szóvivője volt a Roma Fórumnak, 1994-től a Magyarországi Romák Baloldali Szövetségének, 2004-től a Roma Lovagok Világszövetségének alapítója és vezetője lett, valamint 2008-tól a Cigány Írószövetség és Nemzeti (Köz)művelődési Társaság elnöki tisztségét is betöltötte. Az 1990-es évektől többször volt a televízió és a rádió civil kuratóriumának a tagja. 2010-ben Kisebbségekért Díjban részesült.

A párt kéthetente megjelenő lapot adott ki *Élőszó* címmel.

Fővárosi Törvényszék, Pk. 60.669/1989.

Főbb források: A Magyarországi Cigányok Szociáldemokrata Pártja programja (2005). In: M. Kiss József, Vida István (szerk.): *Magyarországi pártprogramok 1988-1990*. IV. k. Budapest, ELTE Eötvös Kiadó. 718-722.

Közlemény a Magyarországi Cigányok Szociáldemokrata Pártjának megalakulásáról (OS, 1989. október 2.). A Magyarországi Cigányok Szociáldemokrata Pártjának felhívása (1989. november 22.). Cigány szervezetek alkotmánymódosítást követelnek a parlamenti

választásokkal kapcsolatban (Híradó, 1990. január 4.). http://nava.hu/id/00172_1990/ Cigány szervezetek közös nyilatkozata (OS, 1990. január 5.). Az MCSZDP jegyzéke a román nagykövethoz (OS, 1990. február 21.). Az SZDP és az MCSZDP közleménye (OS, 1990. március 2.). A magyarországi cigányság szervezeteinek nyilatkozata (OS, 1990. április 5.). A Magyarországi Cigányok Szociáldemokrata Pártjának felhívása (OS, 1990. május 23.). A magyar cigányszervezetek közleménye és tiltakozó petíciója (OS, 1990. november 16.).

Magyarországi Cigánypárt, 1992. március 25. – 1993. április 26. A Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Bíróság az 1993. április 26-án kelt P. 20.170/1993/2. sz. ítéletében mondta ki a párt megszűnését és rendelte annak a nyilvántartásból való törlését arra hivatkozva, hogy az 1992. március 25-én, Túrkevény létrejött pártnak valójában nem volt alakuló kongresszusa, a beadott jelenléti íven szereplő 84 aláírás ugyanis még az áprilisi, helyi cigány fórumon készült, és ráadásul a párt semmilyen érdemi tevékenységet nem végzett. A Szolnoki Városi Bíróság a párt elnökét, a túrkevei Horváth Aladárt és a főtitkárát, dr. Gáli Mihályt ezért közokirat-hamisítás miatt találta bűnösnek és ítélte el. Létrehozói a párt szükségességét egyébként a cigány szervezetek politikai megosztottságával, a társadalmi-szociális problémák fokozódásával indokolták, amely körülmények között szükségesnek látták az alulról való építkezést, hogy megteremtődhessenek az országos és helyi szinteken való hatékony érdekképviselet feltételei. A márciusi alapszabályban foglalt célok és a felvázolt pártstruktúra egyébként nagyban megegyeztek a két évvel később megalapított *Cigányok Szolidaritási Pártjának* alapszabályában foglaltakkal. Az előbbieket szerint a párt célja, hogy „a magyarországi cigányságot, mint a legnagyobb lélekszámú magyarországi etnikai kisebbséget méltó országgyűlési és helyi önkormányzati képviselőkhöz juttassa, közreműködjen a közhatalmi jogosítványokkal is rendelkező kisebbségi öngazgatás országos rendszerének kiépítésében, a hatalomban való közvetlen részvételével pedig a magyarországi cigányok sorsának megjobbításában, társadalmi-szociális problémáik megoldásában, a cigányság általános integrációjában. A Párt ugyanakkor együttműködik a magyarsággal, a magyarországi nemzeti, etnikai, nyelvi, vallási és egyéb kisebbségekkel, valamennyi politikai erővel és mozgalommal, amelynek törekvései egybeesnek a cigányság kollektív érdekeivel.” A vezetők közötti vitákat jelzi, hogy röviddel a párt nyilvántartásba vétele után, júniusban felfüggesztették Horváth Aladár elnököt, aki viszont még a következő hónapban egy tisztújító küldöttgyűlést hívott össze Karcagra, amely a korábbi pártot egyhangúan feloszlatta, új alapszabályt fogadott el és megerősítette őt a tisztségében, de ez a későbbi ítéleteken nem változtatott.

Szolnoki Törvényszék, Pk. 61.112/1992.

Források: A Magyarországi Cigánypárt Ideiglenes Vezetőségének közleménye (OS, 1992. március 27.). A Magyarországi Cigánypárt ideiglenes vezetőségének közleménye (OS, 1992. március 30.).

Magyarországi Cigánypárt (MCP), 2012. október 17. A párt 2012. október 17-én alakult meg Miskolcon 21 fő részvételével, a megyei törvényszék 2013. júniusban vette nyilvántartásba. Alapítója és elnöke Horváth József miskolci nyugdíjas építőipari vállalkozó,

a párt igazgatója pedig Dancs Mihály, a *Roma Polgárjogi Mozgalom* Borsod megyei elnöke. A párt döntően a Roma Polgárjogi Mozgalom civil bázisára támaszkodva működik. 2013 októberében, a Roma Büszkeség Napján elmondott beszédében jelentette be a párthoz való csatlakozását Horváth Aladár, aki a rendszerváltás idején a Roma Parlament és a Phralipe meghatározó politikusa, 1990 és 1994 között pedig az SZDSZ színeiben országgyűlési képviselő volt. 1994-ben pártja, a Roma Parlamenti Választási Szövetség végül nem került bejegyzésre. Utóbb a Polgárjogi Alapítványt, majd a Polgárjogi Mozgalmat, illetve 2003-ban rövid ideig az Országos Cigány Önkormányzatot is vezette. Indoklása szerint a polgárjogi mozgalom eszközeinek kiüresedése, a szélsőjobboldali veszély, valamint a cigányság faji és szociális kirekesztettsége, elkülönítése teszik szükségessé a párt működését és a csatlakozását. Horváth a párt szóvivői és fővárosi elnöki tisztségét töltötte be. Az alapszabály szerint a párt célja a magyarországi cigányság felemelkedésének elősegítése, érdekeinek hatékony képviselete, illetve a cigányságot támogató erők összefogása. Elkötelezett a kisebbségi jogok védelme és az emberi jogok tisztelete mellett, és olyan programot kíván kidolgozni, amely lehetőség szerint minden dolgozni és tanulni vágyó magyarországi cigánynak biztosítja, hogy egyéni elképzeléseit megvalósíthassa. Legfőbb döntéshozó szerve a tagok összességét jelentő közgyűlés, amely öt évre megválasztja a négytagú elnökséget, az elnököt, a két alelnököt és a titkárt. A párt határozottan tiltakozott a nemzetiségek parlamenti képviseletének és a szószólók bevezetett rendszere ellen, és a cigány szavazókat arra szólította fel, hogy nemzetiségi választókat az országgyűlési választásokra még ne regisztráljanak. Tiltakozott a választási kampányban a *Jobbik* romaellenes megnyilvánulásai ellen. Ugyancsak a kampányban a párt belekeveredett egy választási csalással kapcsolatos feljelentésbe, amelynek kapcsán az MSZP roma tagozata a pártot visszalépésre szólította fel. Programjában kiemelt helyen szerepelt az éhezés elleni azonnali fellépés különösen a gyermekek, a fiatalok és a várandós anyák körében. Családi bölcsődék, óvodák létrehozását szorgalmazta a cigány közösségekben. A közép- és felsőoktatásba való nagyobb bekerülés érdekében újra kívánta indítani az iskolai integrációs programokat, és a tankötelezettség korhatárát ismét a 18. életévre emelte volna. A hátrányos helyzetű diákok számára a felsőoktatás ingyenessé tételét és ösztöndíjrendszert szorgalmazott. A munka világában azonos arányú cigány foglalkoztatást és földosztást kívánt elérni. A meglévő közmunkaprogramok helyébe értelmes, a helyi igényekhez illeszkedő programokat akart megvalósítani a közmunkások jobb anyagi megbecsülésével és jogi védelmével együtt. Igazságosabb, többkulcsos adórendszer kialakítása, a kisvállalkozások terheinek csökkentése és a cigányságot sújtó büntetőpolitika visszaszorítása mellett szállt síkra. Hangsúlyt helyezett a diszkrimináció elleni fellépésre, a nyomortelepek felszámolására, a megfelelő színvonalú orvosi ellátás biztosítására, illetve a szenvedélybetegségek elleni küzdelemre. Alkotmányos jogként kívánta deklarálni a lakhatáshoz való jogot. Szorgalmazta roma kulturális intézmények életre hívását, valamint a kisebbségi önkormányzatok működési támogatásának megemelését. A 2014. évi országgyűlési választásokon, egy kivételével minden megyében, összesen 61 egyéni jelöltet és országos listát tudott állítani. Az előbbieket összesen 9.030, míg országos listája 8.810 szavazatot szerzett. Jelöltjeinek száma és elért eredményei valamivel meghaladták az *MCF Roma Összefogás Párt* 2006-os parlamenti választási szereplését, de alatta maradtak az utóbbinak a 2009-es EP választáson szerzett voksainak. A választások után Horváth Aladár megvált pártbeli tisztségeitől, és Dancs Mihály is lemondott a pártigazgatói

posztról. A párt az EP választásokon nem indult, de az önkormányzati választásokon zömmel Borsodban, de emellett Heves, Komárom-Esztergom, illetve Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében sikerült összesen 81 jelöltet állítania, amelyek közül hármat választottak be egy-egy borsodi település képviselőtestületébe.

Miskolci Törvényszék, Pk. 60.083/2013.

Források: Horváth Aladár: „Rendezni végre közös dolgainkat.” (Galamus, 2013. november 4.)

http://www.galamus.hu/index.php?option=com_content&view=article&id=337309_rendezni_vegre_kozos_dolgainkat (lementve: 2015. szeptember 23.). Czene Gábor: Színre lép a cigány párt (Népszabadság, 2013. november 29.). http://nol.hu/belfold/20131129-szinre_lep_a_cigany_part-1429363 (lementve: 2015. szeptember 23.). Horváth Aladár: Miért jött létre a Magyarországi Cigány Párt? (Mandiner, 2013. december 1.). http://mandiner.hu/cikk/20131201_horvath_aladar_miert_jott_letre_a_magyarorszagi_cigany_part (lementve: 2015. szeptember 23.). Horváth Aladár: Válasz: mi leszünk sorsunk alakítói (Beszélő, 2013. december 13.) <http://beszelo.c3.hu/onlinecikk/valasz-mi-leszunk-sorsunk-alakitoi> (lementve: 2015. szeptember 23.). A választási nemzetiségi regisztráció miatt tiltakozott az ORÖ épülete előtt az MCP (MTI, 2014. január 10.). Választás 2014 - Magyarországi Cigány Párt: szegény párti politikára van szükség (MTI, 2014. március 19.). Választás 2014 - MSZP: lépjen vissza a Magyarországi Cigány Párt (MTI, 2014. március 26.). Választás 2014 - Az MCP nem a visszalépésre, hanem a parlamentbe kerülésre készül (MTI, 2014. március 26.). Választás 2014 - Magyarországi Cigány párt: földosztásra lenne szükség (MTI, 2014. március 31.). Választás 2014 - Horváth Aladár: szembe kell nézni a népiértő gyűlölettel (MTI, 2014. április 5.). Választás 2014 - Horváth Aladár (MCP): szomorúak vagyunk (MTI, 2014. április 6.).

Facebook: <https://www.facebook.com/magyarorszagiciganypart?fref=ts>

Youtube: <https://www.youtube.com/user/magyciganypart>

Magyarországi Kisebbségek Pártja (MKP), 2005. augusztus 23. -? A párt 2005. augusztus 23-án alakult meg 67 fő részvételével Budapesten, a fővárosi bíróság októberben vette nyilvántartásba. Alapítója és elnöke Száva Vince vállalkozó, aki korábban az MCDSZ országos alelnöke, majd a *Demokratikus Roma Párt* alelnöke, 2005. márciusban pedig rövid ideig az *MSZP* cigánytagozatának ügyvezető elnöke volt. Két évvel korábban, 2003-ban már megalapította a Magyarországi Nemzeti-etnikai Kisebbségek Érdekvédelmi Egyesületét. A párt alapszabálya kimondta, hogy „feladatának érzi és vállalja a magyarországi nemzeti, etnikai, nemzetiségi identitásukat vállaló emberek gazdasági, kulturális, szociális, etnikai értékeinek erősítését, a hagyományok megőrzését, a nemzetiségi nyelvek ápolását, értékeinek megismertetését, a közhatalom gyakorlásában való aktív részvétel szándékával.” Az országos kisebbségi önkormányzatok utóbb tiltakoztak az ellen, hogy érdekeiket egy párt képviselje. A nemzeti és etnikai kisebbségeken kívül azonban fel kívánta vállalni az „elmúlt 15 év veszteségeinek”, más hátrányos helyzetű rétegeknek, így nyugdíjasok, a segélyen élő, a migránsok, vagy a siketek és a mozgássérültek érdekképviseletét is. Legfőbb döntéshozó

szerve a kongresszus volt, amely az alapszervezetek küldötteiből állt, és öt évre megválasztotta az elnöki testületet. Ez utóbbi az elnökből, két alelnökből, a főtítkárból és a pénztárnokból állt. Tagságát 2005 végén négyezer főre becsülték. Megnyilatkozásaiban, fellépéseiben döntően a diszkrimináció, a gyűlöletbeszéd, a cigányellenesség, az erőszakos atrocitások, a Jobbik és a Magyar Gárda ellen lépett fel. Beavatkozó félként beléphetett a Magyar Gárda elleni perbe. Helyi konfliktusok, elmérgesedett viták és a romák elleni támadások alkalmával a párt vezetői számos alkalommal megjelentek a helyszínen, közvetíteni próbáltak, részvétüket fejezték ki. 2009 áprilisában, a Bajnai Gordon miniszterelnöknek címzett nyílt levélben kérték a mélyszegénységben élőket sújtó megszorító intézkedések átértékelését és enyhítését. A párt az országgyűlési választások egyikén sem tudott jelöltet állítani, egyedül a 2006-os önkormányzati választásokon indult kilenc jelöltje országszerte hét különböző településen, ezért utóbb a bíróság kimondta a párt megszűnését az egyesületi státus érintetlenül hagyásával.

Fővárosi Törvényszék, Pk. 60.754/2005.

Főbb források: Almacht Judit, Szabó Péter szerk. (2007): *Cigány miniszterelnököt hazánknak...? Száva Vincével, a Magyarországi Kisebbségek Pártjának elnökével beszélget Szabó Péter.* Budapest, Graphic Art and Design Bt.

Megalakult a Magyarországi Kisebbségek Pártja (MTI, 2005. augusztus 30.). A kisebbségi önkormányzatok tiltakoznak az ellen, hogy párt lépjen fel a képviselőtükben (MTI, 2005. december 1.). Nem indul a választáson a Magyarországi Kisebbségek Pártja (MTI, 2006. március 20.). Roma közéleti személyiségek nyílt levelei az államfőhöz és az OVB elnökéhez (MTI, 2006. március 31.). Lehet roma miniszterelnök-jelöltje Magyarországnak (Mokka, 2007. január 15.). <http://nava.hu/id/278508/> Cigány miniszterelnököt Magyarországnak? - címmel riportkötet jelent meg Száva Vincével (Mokka, 2007. június 6.). <http://nava.hu/id/398340/> Magyar Gárda-per: három beavatkozó csatlakozását engedélyezte a bíróság (MTI, 2008. június 30.). Kétmillió forint a gyilkosok nyomra vezetéséért. Roma áldozatok Nagycsécson (OS, 2008. november 5.). Kiskunlacháza - 2008-11-28-i fáklyás megemlékezésről (OS, 2008. december 1.). Kolompár Orbán még a CKÖ vezetőket is félrevezeti (OS, 2009. január 4.). A Magyarországi Kisebbségek Pártja súlyosan bírálja a gyűlöletbeszédrel kapcsolatos alkotmánymódosítást elutasító parlamenti pártokat (OS, 2009. március 24.). A Magyarországi Kisebbségek Pártja - ÉKE Érdekvédelmi Egyesület nyílt levele Bajnai Gordon miniszterelnök-jelölt úrnak (OS, 2009. április 13.). EP-választás - Bemutatta jelöltjeit a Magyarországi Kisebbségek Pártja (MTI, 2009. április 22.). Választás 2010 - Az MKP a szegényeket képviselné a parlamentben (MTI, 2010. február 9.). Választás 2010 - Az MKP nem tudott jelöltet állítani, de "történelmi sikerként" értékeli szelvénygyűjtését (MTI, 2010. március 23.). Nyílt levél Orbán Viktor úr FIDESZ Elnökéhez és a leendő Magyar Országgyűlés tagjaihoz (OS, 2010. április 22.).

Honlap: <http://mkp-eke.qwqw.hu/?modul=oldal&tartalom=1139550>

Magyarországi Roma Összefogás Párt (MRÖP), 2001. március 12. – 2007. október 4. A párt 2001. március 12-én tartotta alakuló ülését Budapesten 11 fő részvételével, a Fővárosi

Bíróság az év júliusában vette nyilvántartásba. Elnöke Szajkó Béla vállalkozó volt, aki mellett az alapszabály szerint még az elnökhelyettes, főtitkár és nyolc alelnök alkotta a párt operatív, vezető testületét, az elnökséget, amelyet a legfőbb döntéshozó szerv, a küldöttgyűlés választott meg öt évre. A párt célul tűzte ki „a társadalmi igazságosságnak és szolidaritásnak a biztosítását a demokratizmus megvalósításán keresztül, a mindennapi életben és az élet minden területén az emberek közötti egyenlőség megteremtésével, és a társadalmi szerepvállalások során a nemzeti hovatartozásból eredő megkülönböztetés kiküszöbölésével. Továbbá célként jelöli meg a Párt ezen szempontrendszernek, az Európai Unió által felállított és megkívánt követelményrendszerének megfelelő kiépítését.” Céljai elérése érdekében a párt „kapcsolatot teremt és együttműködik más nemzetközi és hazai érdekvédelmi, különös tekintettel a szociáldemokrata eszmeiséget képviselő szervezetekkel és pártokkal.” A pártelnök állítása szerint mintegy 130 ezer tagja volt és tíz megyében rendelkezett alapszervezetekkel. Legfontosabb feladatának a munkalehetőségek megteremtését, az alapvető élelmiszerek áfájának eltörlését, valamint a párt indulásával a *MIÉP* parlamentbe kerülésének megakadályozását nevezte. 2001 végén a párt a kormányzó *Fidesz*el kívánt együttműködni, nem csatlakozott a *Demokratikus Roma Párt* által vezetett roma koalícióhoz, de eleinte bírálta a *Fidesz* és a *Lungo Drom* választási megállapodását. 2002 januárjára viszont megállapodás jött létre az utóbbi szervezettel, illetve a roma koalícióból csatlakozott Ruva Farkas Pál is. Az országgyűlési választások előtt a párt az *Új Baloldallal* kötött megállapodást, amelynek eredményeként Szajkó a Borsod megyei 5. választókerületben (Ózd) indult egyéni jelöltként, és szintén az *Új Baloldal* színeiben kapott helyet a párt megyei és országos listáján. Az *MDF* 2004-es EP kampánynyitó nagygyűlésen Szajkó a párt támogatására szólította fel híveit. 2004 júniusában a párt a romák életkörülményeinek javításáért más roma szervezetekkel, köztük a *Magyarországi Roma Párttal* együtt tüntetést szervezett a Kossuth téren. A soron következő országgyűlési választások előtt, bár eleinte ismét a *Fidesz* felé tájékozódott, végül hasonlóan más roma pártokhoz – a *Hódmezővásárhelyi Etnikai Kisebbségek és Szimpatizánsaik Pártjához* és a *Magyarországi Romák Demokratikus Pártjához* – a *Zöldek Pártjával* született megállapodás, amely választási szempontból utóbb ugyancsak nem minősült közös indulásnak: Szajkó ennek keretében a Nógrád megyei 3. választókerületben (Szécsény) indult egyéni jelöltként. Mivel a párt önállóan csak a 2002-es helyhatósági választásokon indult Jászárokszálláson, a Fővárosi Bíróság 2007-es ítélete kimondta a pártként való megszűnést az egyesületi státus érintetlenül hagyásával, így a párt átalakult a Magyarországi Roma Összefogás Művészeti- és Oktatási Egyesületté. Ugyanabban az évben Szajkó létrehozta a *Megújult Magyarországi Roma Összefogás Pártot*.

Fővárosi Törvényszék, Pk. 60.285/2001.

Főbb források: Borsodi roma nagygyűlés Arlón (MTI, 2001. július 22.). A Magyarországi Roma Összefogás Párt nagygyűlése Kaposváron (MTI, 2001. november 10.). Magyarországi Roma Összefogás Párt – nagygyűlés (MTI, 2001. november 24.). Roma pártok a készülő *Fidesz-Lungo Drom*-megállapodásról (MTI, 2001. december 14.). Magyarországi Roma Összefogás Párt – sajtótájékoztató (MTI, 2001. december 21.). Romapárti nagygyűlés - választási program (MTI, 2002. január 6.). Roma nagygyűlés (Híradó, 2002. január 6.).

http://nava.hu/id/00116_2002/ Együttműködési megállapodás két roma szervezet között (MTI, 2002. január 23.). Magyarországi Roma Összefogás Pártja - csatlakozás a Lungo Drom-hoz (MTI, 2002. április 12.). Az EERN és a Lungo Drom tanácskozása (MTI, 2003. február 19.). Roma polgári körök - Hende Csaba (MTI, 2003. szeptember 23.). MRÖP - a romák az MDF-re szavazzanak június 13-án (MTI, 2004. április 25.). Az OCÖ feloszlását követeli, a kormánytól intézkedést vár több roma párt és szervezet (MTI, 2004. május 20.). Roma szervezetek tüntetése a Parlament előtt (MTI, 2004. június 9.).

Magyarországi Roma Párt (MROP), 1997. augusztus 2.-2006. január 19.⁸⁴ A Faddon, majd Bátaszéken 1997-ben létrehozott szervezetet a Tolna Megyei Bíróság 1997. augusztus 25-én jegyezte be. Kezdeményezője a bátaszéki cigány kisebbségi önkormányzat egykori elnöke, Bihari Endre volt, akit a párt elnökévé is választottak Körmendi Sándor, Rafael Gyula és Budai László alelnökök mellett. Az MROP legfőbb szerve a közgyűlés volt, amely a fenti tisztségviselők mellett megválasztotta az elnökség és az ellenőrző bizottság tagjait is. A párt létszámát Bihari 2001 nyarán háromezer főre becsülte. Az alapszabály szerint a párt célja a területi, társadalmi és kisebbségi szereplőkkel való kapcsolatok kialakítása, a romák politikai érdekvédelme, munkaerőpiaci helyzetük és megélhetésük javítása, a roma kultúra fennmaradásának, a roma gyerekek iskolai előmenetelének és képzésének támogatása, a szociális felzárkózás, a jövedelemszerzés pártolása, illetve a települési és megyei fejlesztési programokba való beleszólás, és végrehajtásukban való részvétel volt. A párt vezetősége 2000-ben az Alkotmánybírósághoz fordult a kilakoltatási törvény hatálytalanítása érdekében, sikertelenül. Bihari Endre hasonló ügyben utóbb vitába keveredett Karcag polgármesterével is. Megkérdőjelezte a közhasznú munka-programok hatékonyságát, és a hangsúlyt inkább a roma értelmiség kinevelésére helyezte. Az MROP az 1998-2002-es ciklusban a legfontosabb feladatának az Orbán-kormány leváltását tekintette, és választási szövetségesnek így az MSZP-t és az SZDSZ-t tartotta. Az MROP kiépítette a kapcsolatait más cigány pártokkal és civil szervezetekkel: 2001 júniusában választási koalíciót kötött a *Roma Egység Párttal*, a Magyarországi Cigány Szervezetek Érdekszövetségével és a ROM Roma Magyar Polgárjogi Mozgalommal. Programja célul tűzte ki a cigányság munkakörülményeinek és szociális helyzetének javítását. Hasonló együttműködés alakult ki a következő hónapban a *Demokratikus Roma Párttal* is, amely szövetséghez októberben csatlakozott a *Magyar Cigányok Béke Pártja* és átmenetileg a *Magyar Cigányok Demokrata Pártja*. A Demokratikus Roma Párt elnevezésű tömörülés főigazgatója Bihari lett. 2002 januárjára viszont a koalíció egyik tagja, Ruva Farkas Pál, a Roma Egység Párt elnöke a *Magyarországi Roma Összefogás Párthoz* csatlakozott. A másik partner, a DRP is külön indult a 2002-es parlamenti választásokon, viszont az MROP egy területi listát és két egyéni képviselőjelöltet tudott indítani immár a *Magyar Keresztény Roma Párt* vezetőinek személyében Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében: Varga Zoltánt (Kisvárda) és Farkas Sándort (Mátészalka). A két jelölt egyike sem tudott bekerülni a második fordulóba. A megyei listán a párt a szavazatok 0,01 százalékát szerezte meg. 2004 júniusában más roma szervezetekkel, köztük a *Magyarországi Roma Összefogás Párttal* együtt tüntetést szervezett a Kossuth téren a romák élethelyzetének javítása érdekében. 2005 februárjában Bihari a cigányság nemzetté nyilvánítását

⁸⁴ A szócikk korábbi változata megjelent: Vida et al. (2011: 425-426).

kezdeményezte az államfőnél. Akkorra az ügyészség már állampolgári kezdeményezésre megindította a jogi eljárást a párt megszüntetése érdekében. Alelnökei szerint az MROP érdemi tevékenységet nem végezt, testületei nem ülészttek, tagdíjat nem szedtek. Ennek nyomán a Tolna Megyei Bíróság 2005. december 20-án jogerőssé vált ítéletében mondta ki a párt megszűnését, és 2006. január 19-én a nyilvántartásból is törölték.

Szekszárdi Törvényszék, Pk. 60.096/1997.

Források: A Magyarországi Roma Párt elnökének levele a hajdúhadházi polgármesterhez (OS, 1998. szeptember 5.). A Magyarországi Roma Párt elnökének levele dr. Áder Jánosnak, az Országgyűlés elnökének (OS, 1998. november 3.). Disputa a cigányságról (MTI, 2000. május 12.). Alkotmánybírósághoz fordult a Magyarországi Roma Párt – kilakoltatás (MTI, 2000. augusztus 29.). Összefogtak a roma pártok a 2002-es választásokra (2001. június 21.) <http://www.origo.hu/print/itthon/20010621aromak.html> (lelmentve: 2015. július 23.). A Magyarországi Roma Párt elnökének közleménye (OS, 2001. július 19.). Megalakult a Cigány Pártok Szövetsége – sajtótájékoztató (MTI, 2001. július 27.). Romapárt +FB (Híradó, 2001. július 27.). http://nava.hu/id/05008_2001/ A Magyarországi Roma Párt és a Keresztény Roma Párt együttműködése (MTI, 2002. január 28.). Karcagi balhé (Híradó, 2002. május 16.). http://nava.hu/id/04248_2002/ Ingatlan-árverezések várhatók Karcagon? - roma párt, polgármester (MTI, 2002. május 22.). Cigány szervezetek választási megállapodása (MTI, 2003. január 22.). Roma szervezetek tüntetése a Parlament előtt (MTI, 2004. június 9.).

Magyarországi Roma Unió Néppárt Egyesült Vidékfejlesztő, Város és Faluszépítő Hagyományörző Párt, 2003. május 14. – 2009. május 11. A párt 2003. május 14-én a Békés megyei Gádoroson alakult meg 17 fő részvételével, a megyei bíróság júliusban vette nyilvántartásba. Névvalasztását részben magyarázhatja, hogy a településen működik a Gádorosi Hagyományörző és Faluszépítő Egyesület, amelynek képviselői bekerültek a települési önkormányzat képviselőtestületébe is. A párt elnöke Tóth Antal volt, aki szerint a párt céljainak megvalósításával teremthető meg az esélyegyenlőség. Az alapszabályban foglalt céljai számos területet öleltek fel: táj- és természetvédelmet, az Európai Unió támogatásával a kisgazdaságok létrehozását és fejlesztését, „a kisebbségek, hátrányos helyzetűek” politikai, kulturális, szociális és gazdasági segítését, anya-, gyermek- és ifjúságvédelmet, az idősek pártolását, sport és kulturális rendezvények szervezését, illetve szociális lakásépítés támogatását. Fel kívánt lépni a jogfosztottság, a kiszolgáltatottság minden formája ellen, kiállt a „nemzeti és etnikai kisebbségek” jogainak érvényesítéséért, továbbá küzdeni akart a szegénység, az elmaradottság felszámolásáért, valamint a társadalmi egyenlőtlenségek csökkentéséért. Struktúráját illetően helyi és területi szervezetekre épült, legfőbb döntéshozó szerve a párttagok összességét jelentő országos gyűlés volt, négy évre pozícióba helyezte az országos elnökséget. Ez utóbbi a párt elnökéből, két elnökhelyetteséből, gazdasági vezetőjéből és annak helyetteséből, valamint két további elnökségi tagból állt. A párt 2004. május közepén, az EP választások előtt az *MDF*-el írt alá együttműködési megállapodást, amely ugyanakkor hasonló megállapodást kötött a miskolci székhelyű *Cigány Demokrata Unióval* is. A párt ezt követően nem fejtett ki érdemi tevékenységet, jelöltet sem a parlamenti, sem az önkormányzati választásokon nem állított. Tóth Antalt 2006-ban egy

ciklusra a Lungo Drom színeiben a helyi cigány kisebbségi önkormányzat képviselőjének választották. A Békés Megyei Bíróság utóbb egy 2009-es ítéletében mondta ki az inaktívvá vált szervezet megszűnését.

Gyulai Törvényszék, Pk. 60.058/2003.

Forrás: MDF: választási megállapodás cigány szervezetekkel (MTI, 2004. május 14.).

Magyarországi Romák Demokratikus Pártja (MRDP), 2001. március 3. – 2007. A párt 2001. március 3-án alakult meg 46 fő részvételével a Heves megyei Poroszlón, a megyei bíróság áprilisban vette nyilvántartásba. Alapítója és elnöke Fávör József vállalkozó, aki korábban a települési önkormányzat képviselője, 1994-től kezdve a ciklusok többségében a helyi cigány kisebbségi önkormányzat tagja és elnöke, valamint a Roma Közösségfejlesztők Poroszló Egyesületének vezetője volt. A párt felépítése terén a megyei szervezetek tagszervezetei létszamarányosan választottak négy évre küldötteket, és ők alkották a párt legfőbb döntéshozó testületét, a küldöttgyűlést, amely többek között megválasztotta a hatfős vezetőséget, benne a párt elnökével, alelnökével, főtitkárával és szociális megbízottjával. Az alapszabály szerint a célja volt, hogy „a roma népréteghez tartozókat a demokrácia, törvényesség és politikai etika eszméjének” szem előtt tartásával egységbe tömörítse, ellássa politikai érdekképviseletüket, és biztosítsa a romák jólétét a demokratikus Magyarországon. Síkra szállt továbbá a cigány kulturális tradíciók ápolása mellett mindenekelőtt a zene, a tánc, a kézművesség terén, illetve rendezvények és kiállítások szervezését kívánta felvállalni. Javaslatokat szándékozott kidolgozni a roma gyerekek oktatási és a munkaképes romák foglalkoztatási helyzetének javítása, a felnőttoktatás szervezeti megújítása, valamint a roma hagyományok, hagyományos foglalkozások felelevenítése és megőrzése terén. Végül a párt „célul tűzi ki olyan, a helyi szervezeteken belüli tagokból álló önszerveződések létrehozását, akik képesek törvényes kereteken belül tartani az ún. megélhetési bűnözés megelőzését.” Az MRDP nem indult sem a parlamenti, sem a helyhatósági választásokon. Fávör a 2002-es országgyűlési választásokon az *Új Baloldal* országos és Heves megyei listáján kapott helyet. 2006-ban a párt kampányfőnöke Ruva Farkas Pál, a *Magyarországi Cigányok Szociáldemokrata Pártjának* egykori vezetője, a *Roma Egység Párt* elnöke lett. Közleményében egységre szólította fel a roma értelmiséget és vezető politikusokat, hogy a közös cél érdekében, hogy saját maguk fogalmazhassák meg a szükséges törvényjavaslatokat, egy frakciónyi roma bekerülhessen a parlamentbe. Hangsúlyozták, hogy „ez a kor tovább már nem tűri el a romák szellemi és szociális nyomorát.” A választások előtt a párt – hasonlóan a *Hódmezővásárhelyi Etnikai Kisebbségek és Szimpatizánsaik Pártjához* és a *Magyarországi Roma Összefogás Párthoz* – együttműködési megállapodást kötött a *Zöldek Pártjával* a közös jelöltállításról, de választási szempontból végül mégsem közösen, hanem az utóbbi párt jelöltjeként indult Bari József a megyei 1. (Eger) és Fávör a 6. választókerületben (Füzesabony). Ennek nyomán a megyei bíróság, majd utóbb a Fővárosi Ítéltábla is kimondta 2006-2007 folyamán a szervezet pártként való megszűnését az egyesületi státus érintetlenül hagyásával, így a párt kénytelen volt a Magyarországi Romák Demokratikus Egyesülete nevet felvenni.

Egri Törvényszék, Pk. 60.052/2001.

Forrás: Összefogásra szólít a Magyarországi Romák Demokratikus Pártja (MTI, 2006. február 28.).

Magyarországi Szolidaritás Párt, 2007. február 25. A párt 2007. február 25-én alakult meg 12 fő részvételével Heves városában, de fővárosi székhellyel, a bíróság ezt követően áprilisban vette nyilvántartásba. Alapítója és elnöke Hankó Vidor vállalkozó, aki 1994-ben létrehozta a *Cigányok Igazság és Élet Pártját*. Álláspontja szerint a szolidaritás fogalmával ragadható meg az a kötelezettség, amely a pártot a magyarországi cigányság élethelyzetének javításában mozgatja. Elképzelése szerint a párt egy „alulról építkező mozgalmi párt”, amelynek célja, hogy felébressze, felrázza az embereket egy új értékrend és egy új jogállam kialakítása érdekében. Jelmondata: „Összefogás-egymásért.” A párt alapszabálya kimondta, hogy „a párt a politikai palettán baloldalt foglal helyet, politizálásában a közép, és pozitív jobboldali értékeket egyaránt elfogadja.” A dokumentumban, illetve több vonatkozásban „A magyarországi cigányság helyzete” c. helyzetértékelésében és kiáltványában megfogalmazott célja, hogy elősegítse „Magyarországon és határainkon túl élő magyar állampolgárok élethelyzetének javulását”, ideértve a magyar nép és a magyar állampolgárságú kisebbségek életszínvonalának fejlesztését. Olyan új társadalmi értékrend kialakításán munkálkodik, amely előtérbe helyezi az igazságosságot és erkölcsösséget, méltó módon megbecsüli az „értéket teremtő embert”, és mindenki számára egyenlő, magas színvonalú oktatással, a tehetségek, vállalkozások kibontakozásával hozzájárul a gazdaság dinamikus fejlődéséhez, de programja segít egyben a gazdasági versenyben lemaradt csoportoknak is. Síkra szállt a diszkrimináció minden formája ellen, és sürgette a mélyszegénység mielőbbi felszámolását. További célja volt „a Magyarországon élő és magyar állampolgársággal rendelkező legnagyobb lélekszámú kisebbség: a cigányság parlamenti képviselőihez segítése.” Célul tűzte ki a „Szabad Magyar Televízió” létrehozását, és a kisebbségek számára egy önálló csatorna megalapítását. Értékei sorában megjelent a környezet védelme, illetve „egy jókedvű Magyarország megvalósítása.” Cselekvési programja az iménti célok jegyében követelte a közigazgatás és az önkormányzati rendszer, illetve a pénzügyi és a bankrendszer reformját, a mezőgazdaságnak a termelésben vezető szerepbe való juttatását, a jogszabályoknak „az igazságosság, esélyegyenlőség, és értékteremtés szolgálatába” állítását, a vállalkozó érvényesülésének a biztosítását, a korrupció és a bürokrácia felszámolását, összességében pedig egy új „értékteremtő köztársaság” életre hívását. A kormány megszorító intézkedéseit határozottan elvetette. Legfőbb döntéshozó szerve a tagok összességét jelentő közgyűlés, amely öt évre megválasztotta az öttagú elnökséget. Az utóbbi tagjai az elnök, az elnökhelyettes, két alelnök, és a gazdasági igazgató. A párt sem a parlamenti, sem az önkormányzati választásokon nem állított jelöltet.

Fővárosi Törvényszék, Pk. 60.207/2007.

Forrás: Népszava: kétszázezer fős demonstrációt szerveznek a romák ősre (MTI, 2009. augusztus 14.).

Honlap: <http://szolidaritaspert.mindenkilapja.hu/>

Megújult Magyarországi Roma Összefogás Párt (MMRÖP), 2007. november 8. – 2015. február 20. A párt 2007. november 8-án alakult meg Budapesten, a fővárosi bíróság 2008. januárban vette nyilvántartásba. Alapítója és első elnöke Szajkó Béla vállalkozó, a Pest megyei Dány község cigány kisebbségi önkormányzatának elnöke volt, aki 2001-ben a *Magyarországi Roma Összefogás Pártot* hívta életre, amelynek pártként való működését a Fővárosi Ítéltábla 2007-ben szüntette meg. Az alapszabály szerint a párt célja volt „alkotmányos úton demokratikus politikai szervezetbe tömöríteni mindazon magyar állampolgárokat, akik a független Magyar Köztársaságban az ember természetes és elidegeníthetetlen jogai alapján félelemtől és nélkülözéstől mentesen, a keresztény erkölcsi törvények követelményei szerint, a nemzeti hagyományokat és a magántulajdon elveinek tiszteletben tartva kívánnak élni. A Párt szervező munkájában figyelmet kíván fordítani foglalkozásra való tekintet nélkül az ország lakosságának valamennyi rétegére, de különösen a roma származású emberekre. A közhatalom gyakorlásában való alkotmányos keretek közötti részvétel. A helyi és országos közélet demokratikus fejlődésének elősegítése, közreműködés a demokratikus politikai kultúra és a demokratikus intézmények megszilárdításában. A nyitott, alulról szerveződő demokratikus szervezetek támogatása.” Legfőbb döntéshozó szerve a tagok összességéből álló közgyűlés volt, amely megválasztotta az elnökből, két alelnökből és két elnökségi tagból álló elnökséget. 2009 szeptemberében a cigányság valós politikai érdekképviselője megteremtése, az akkori vezetés eltávolítása érdekében a párt tüntetést tartott a Képviselői Irodaház előtt. Szajkó 2012-ben bekövetkezett halálát követően, 2013 nyarán a párt isaszegi közgyűlése Sztojka János személyében új elnököt, illetve új tisztségviselőket választott. Az Egyesült Államokban élő, új vezető a párt célját a következőkben jelölte meg: „egy olyan megbízható, modern gondolkodású politikai elit kialakítása, amely meghatározója lesz a romák beilleszkedésének egy dinamikus társadalmi rendszerben. Segíteni kívánjuk jelenlétünkkel, kultúránkkal, anyanyelvünkkel és hagyományaink őrzésével ennek megvalósulását. Fontosnak tartjuk a magyarországi roma kisebbség köreiben létező pártokkal az összefogást, egy egységpárt kialakulását.” Törekvései középpontjába a mélyszegénység és a diszkrimináció elleni küzdelmet, valamint a roma identitásőrzést állította. Hangsúlyt helyezett továbbá a jogi védelemre, az emberi körülmények és élhető környezet biztosítására, valamint a társadalmi perifériára szorulás megakadályozására, ezen rétegek összefogására. Mivel a párt sem a 2010-es, sem a 2014-es országgyűlési képviselői választásokon nem állított jelöltet, a fővárosi bíróság egy 2015-ös ítéletében mondta ki a párt megszűnését az egyesületi működés érintetlenül hagyásával.

Fővárosi Törvényszék, Pk. 60.945/2007.

Források: Cigányvezetők ellen tüntettek romák a Képviselői Irodaház előtt (MTI, 2009. szeptember 14.). Cigány párt segít Seres Máriának? (Cpress, 2010. március 23.). <http://cpress.hu/201003236604/belfold/cigany-part-segitett-seres-marianak.html> (lementve: 2015. július 29.). A bíróság bejegyezte a Megújult Magyarországi Roma Összefogás Pártot (Veresegyházi Hírhatár, 2013. november 30.). <http://www.veresegyhazi-hirhatar.hu/hirek/a-birosag-bejegyezte-a-megujult-magyarorszagi-roma-osszefogas-partot> (lementve: 2015. július

29.). Politikai körkép a cigányok érdekképviseletéről (Sosinet, 2014. január 27.). <http://www.sosinet.hu/2014/01/27/politikai-korkep-a-ciganyok-erdekkepviselerol-2/> (lementve: 2015. július 29.).

Honlap: <http://mmrop.blogspot.hu/>

OPRE ROMA – Cigány Demokrata Néppárt, 2014. április 5. A párt 2014. április 5-én, az országgyűlési választások előtti napon alakult meg a Heves megyei Lőrinciben, székhelye viszont a Pest megyei Albertirsa. A Budapesti Környéki Törvényszék 2015. júniusban tudta jogerősen nyilvántartásba venni. Alapítója és elnöke Kamarás István történész-politológus, aki korábban a *Jobbikban* tevékenykedett, majd *Kereszténydemokrata Néppárt* pártalapítványához kötődő Barankovics Roma Egyesület, a Református Cigánymissziós Tanács elnöki, illetve a Roma Szakkollégium igazgatói tisztségét töltötte be, 2011-ben pedig időlegesen Kanadába távozott. A 22 fő által elfogadott alapszabály a párt célját abban jelölte meg, hogy „mint politikai mozgalom össze kívánja gyűjteni a magyarországi cigányság felzárkóztatásáért tenni akaró cigány és nem cigány embereket, ebben a körben képviselni kívánja a cigányság társadalmi és kulturális felzárkóztatásának kérdéseit, tevékenységét. A társadalom minél szélesebb rétegeinek bevonása az olyan gazdasági, politikai folyamatokba, amelyekben keresztül a Párt előzőek szerinti céljai megvalósíthatók. Minél sikeresebb politikai érdekképviselet, melyet a Párt Magyarországon az országgyűlési és helyi önkormányzati választásokon keresztül kíván elérni, az Európai Unióban pedig az Európai Parlamenti választások révén. Dolgozni a cigányság szociális és fizikai biztonságáért és sikeres integrációjáért.” A párt legfőbb döntéshozó szerve a tagok összességét jelentő kongresszus, amely négy évre megválasztja a háromfős elnökséget.

Budapest Környéki Törvényszék, Pk. 60.286/2014.

Források: Kamarás István Toronto helyett Magyarországot választotta (Romnet, 2014. január 2.).

http://www.romnet.hu/hirek/2014/01/02/kamaras_istvan_toronto_helyett_magyarorszagot_valasztotta (lementve: 2015. augusztus 23.). Politikai körkép a cigányok érdekképviseletéről (Sosinet, 2014. január 28.). <http://www.sosinet.hu/2014/01/28/politikai-korkep-a-ciganyok-erdekkepviselerol/> (lementve: 2015. augusztus 23.).

Facebook: <https://www.facebook.com/profile.php?id=100009310078008&fref=ts>

Összefogás Esélyegyenlőségért Párt (ÖEP), 2005. augusztus 19. – 2011. A párt 18 fő részvételével alakult meg Pápán 2005. augusztus 19-én, a Veszprém Megyei Bíróság novemberben vette nyilvántartásba. Alapítója és elnöke Kozák János vállalkozó, aki egy ciklust leszámítva 1994 és 2014 között a helyi cigány kisebbségi önkormányzat tagja és elnöke is volt, döntően a szintén általa vezetett Magyar Cigányok Független Érdekvédelmi Szövetsége képviseletében. A párt alapszabálya szerint a főbb céljai a következők voltak: „hozzájárulás a magyar politikai közélet és a társadalom egésze előtt álló kulturális és várható kihívások kezeléséhez. Hozzájárulás a közmegegyezést igénylő feladatok megoldásához, ehhez szükséges feltételrendszer kialakítása (...). Hozzájárulás a roma kisebbségi és más,

hátrányos helyzetű társadalmi rétegek érdekeinek megjelenítéséhez, integrációjának elősegítéséhez. Közreműködés az értékek megőrzésében. Hozzájárulás a nemzet és a polgárok számára egyaránt biztonságot és esélyegyenlőséget felmutató jövőkép kialakításához.” A párt legfőbb döntéshozó szerve a közgyűlés volt, amely öt évre megválasztotta a párt ötfős elnökségét, benne az elnököt és a két alelnököt. A parlamenti választásokon nem indult, csupán a 2006-os helyhatósági állított jelöltek két-két Csongrád és Nógrád megyei, valamint hat Veszprém megyei településen. Ugyanabban az évben Kozákot a Lungo Drom színeiben beválasztották a Veszprém megyei cigány kisebbségi önkormányzatba és az országos önkormányzatba is. A pártot a bíróság utóbb törölte a nyilvántartásból.

Veszprémi Törvényszék, Pk. 60.109/2005.

Honlap: <http://macifesz.hupont.hu/>

Roma Egység Párt (REP), 1998. május 22. – 2007. május 8. A párt 1998. május 22-én alakult meg Budapesten, amelyet a Fővárosi Bíróság 1999. júliusban vett nyilvántartásba. A végzést a Fővárosi Főügyészség megfellebbezte, amelynek hatására a Legfelsőbb Bíróság 2001 márciusában az elsőfokú bíróságot új határozat meghozatalára utasította. Az újból folyamatba került eljárás azonban júniusban ismét a nyilvántartásba vételi kérelem jogerős elutasításával járt. Mivel a párt sem a 2002-es, sem a 2006-os országgyűlési választásokon nem állított jelöltet, a bíróság utóbb egy 2006-os ítéletében mondta ki a párt megszűnését azzal, hogy társadalmi szervezetként tovább folytathatta a működését, holott a párt hivatalosan létre sem jött, a bírósági nyilvántartásba nem került bejegyzésre. A párt alapítója és elnöke Ruva (Farkas) Pál újságíró-költő, műfordító és szociológus volt, aki 1989-ben létrehozta a *Magyarországi Cigányok Szociáldemokrata Pártját*. A párt a céljait a következőkben foglalta össze: „a romák nemzetiségi jogainak legitimitása, a roma identitás őrzése és ápolása. A roma kultúra és hagyományörzés, a roma másságon alapuló értékek megismertetése, az íratlan kultúrákat írott formában hirdeti és megismerteti a társadalom széles rétegeivel. Harcol a munkanélküliség ellen, ellátja a nevelőszülők és állami gondozottak érdekképviseletét, segíti és képviseli az önhibájukon kívül fedél és munka nélkül maradt családok érdekeit. A mindenkori társadalmi helyzetet és annak lehetőségeit ismerteti tagjaival és a romákkal. A szociáldemokrácia eszméit hirdeti. Törekszik jó kapcsolatot teremteni és együttműködni más pártokkal és szervezetekkel és minden politikai mozgalommal a romák segítése érdekében.” A legfőbb döntéshozó szerve a tagok összességét jelentő közgyűlés volt, amely megválasztotta a párt elnökét és két alelnökét. Az elnökség rajtuk kívül még a gazdasági vezetőből, az irodavezetőből, a közbiztonsági kabinetvezetőből, az ifjúsági tagozat vezetőjéből, valamint a kulturális és művészeti vezetőből állt. Annak ellenére tehát, hogy hivatalos bírósági bejegyzése 2001-ben sem történt meg, a párt az év júniusában választási koalíciót kötött a *Magyarországi Roma Párttal*, amely a következő hónapban kiegészült a *Demokratikus Roma Párttal* és civil szervezetekkel. A Magyarországi Roma Párt elnevezésű szövetséghez októberben csatlakozott a *Magyar Cigányok Béke Pártja*, illetve átmenetileg a *Magyar Cigányok Demokrata Pártja* is. 2002 januárjára azonban Ruva Farkas Pál már a *Magyarországi Roma Összefogás Párthoz* csatlakozott. 2006 januárjában a Pest megyei Taksony székhellyel alakította meg ismét a Roma Egység Pártot.

Fővárosi Törvényszék, Pk. 60.544/1998. Pk. 60.307/1999. Pk. 60.377/2001.

Források: Roma pártok választási koalíciója (MTI, 2001. június 21.). Megalakult a Cigány Pártok Szövetsége – sajtótájékoztató (MTI, 2001. július 27.). Roma választási tömörülés alakult – tájékoztató (MTI, 2001. október 19.).

Roma Egység Párt, 2006. január 25. – 2011. május 25. A párt 2006. január 25-én alakult meg 10 fővel a Pest megyei Taksonyban, a megyei bíróság áprilisban vette nyilvántartásba. Alapítója és elnöke Ruva Pál újságíró-költő, műfordító és szociológus volt, aki korábban, 1989-ben létrehozta a *Magyarországi Cigányok Szociáldemokrata Pártját*, majd 1998-ban budapesti székhellyel a végül be nem jegyzett *Roma Egység Pártot*. Ruvát 2002-ben és 2006-ban beválasztották a helyi cigány kisebbségi önkormányzatba. A 2006-os párt céljai és szervezete megegyeztek a korábbiéval. A céljait a következőkben foglalta össze: „a romák nemzetiségi jogainak legitimitása, a roma identitás őrzése és ápolása. A roma kultúra és hagyományörzés, a roma másságon alapuló értékek megismertetése, az íratlan kultúrákat írott formában hirdeti és megismerteti a társadalom széles rétegeivel. Harcol a munkanélküliség ellen, ellátja a nevelőszülők és állami gondozottak érdekképviseletét, segíti és képviseli az önhibájukon kívül fedél és munka nélkül maradt családok érdekeit. A mindenkori társadalmi helyzetet és annak lehetőségeit ismerteti tagjaival és a romákkal. A szociáldemokrácia eszméit hirdeti. Törekszik jó kapcsolatot teremteni és együttműködni más pártokkal és szervezetekkel és minden politikai mozgalommal a romák segítése érdekében.” A legfőbb döntéshozó szerve a tagok összességét jelentő közgyűlés volt, amely megválasztotta a párt elnökét és két alelnökét. Az elnökség rajtuk kívül még a gazdasági vezetőből, az irodavezetőből, a közbiztonsági kabinetvezetőből, az ifjúsági tagozat vezetőjéből, valamint a kulturális és művészeti vezetőből állt. A párt nem állított jelölteket sem a parlamenti, sem az önkormányzati választásokon, de 2006-ban Ruva a Fávör József által vezetett *Magyarországi Romák Demokratikus Pártjának* lett kampányfőnöke. A Roma Egység Pártot a bíróság 2011-ben törölte a nyilvántartásból.

Főváros Környéki Törvényszék, Pk. 60.045/2006.

Újmagyarok Igazság Pártja (UMIP)/ Magyar Cigányok Igazság Pártja, 1989. november 18. – 1990. december 18. A párt 1989. november 18-án jött létre Budapesten, az MSZP X. kerületi székházában 27 fő részvételével. A Fővárosi Bíróság 1990. januárban vette nyilvántartásba. Alapítója és elnöke Horváth Albert nyugdíjas volt, aki az év júniusában ugyanott még a szintén a magyar anyanyelvű cigányokat képviselni kívánó *Magyar Cigányok Pártjának Egyesületét* alapította meg, amelyből az év végére kilépett és/vagy kizárták. Ezzel is magyarázható, hogy az alapszabályban foglalt céljai nagyban megegyeztek az előbbi szervezetével figyelembe véve ugyanakkor a belpolitikai változásokat, amelynek következtében már elmaradt a marxista politikára és az MSZMP szerepére való hivatkozás. A dokumentum szerint a párt „a Magyar Köztársaság alkotmányának szellemében működik, az MSZP, valamint a kormánnyal együttműködve kíván segítséget nyújtani a magyar cigányságnak politikai műveltségi, beilleszkedési, valamint az elmaradottság megszüntetése

terén.” Részletes céljai közé sorolta „az általános műveltség elsajátításának” elősegítését, a munkaképes korúak számára munkahely biztosításának támogatását, a bűnmegelőzés pártolását, a politikai és kulturális kapcsolatok kiépítését, a hagyományok ápolását. Síkra szállt továbbá egy „új gondolkodásmódra való nevelés”, összességében „a társadalomban való beilleszkedés” segítése mellett. Leghangsúlyosabb feladatának 1990 folyamán ugyanakkor a munkahelyteremtést tekintette. Az egyesület tagjai, a közgyűlése választották meg a kilenctagú elnökséget három évre, amely az elnökből, elnökhelyettesből, főtitkárból, titkárokból, valamint gazdaságpolitikai, szociálpolitikai, és művelődési és kulturális referensekből állt. 1990 februárjában tiltakozását fejezte ki a romániai cigányok emberi jogainak megsértése miatt. Az 1990. évi országgyűlési választásokon a párt nem tudott jelölteket állítani, és így más cigány szervezetekkel együtt – köztük a *Magyarországi Cigányok Szociáldemokrata Pártjával* együtt – támogatóikat az SZDSZ támogatására szólította fel. Május végén tisztségviselői elfogadták, hogy új névvel, Magyar Cigányok Igazság Pártja néven működjenek tovább, amelyet a bíróság a következő hónapban tudomásul is vett. 1990 közepén földet kért a cigányság számára és követelte, hogy a cigányság is részesüljön kárpótlásban. Vitákat váltott ki viszont a szervezeten belül Horváth leszűkítő, kizárólag a cigányság „70%-át kitevő” magyar anyanyelvű cigányokra összpontosító és a nemzetiségi státust elvető álláspontja („nem is tekintjük magunkat nemzetiségnek, hanem kisebbségi népcsoportnak”), illetve ezzel összefüggésben, bár részt vett egy ernyőszervezet létrehozásában, a párt elszigetelődése. Egy, májusban kiadott nyílt levél például kijelentette, hogy „nem vállaljuk a nem magyar cigányokkal való együttélést”, miközben más pontokon síkra szállt a hátrányos helyzetben élő összes cigány és nem cigány képviselője mellett. A sokrétű belső nézeteltérések következtében Horváth Albertet szeptember közepén a közgyűlés hivatalosan is eltávolította posztjáról és elnökké Rácz Lászlót, elnökhelyettesé pedig Ráduly Gézát választotta. Vezetésükkel és megváltozott szemlélettel a párt novemberben átalakult a Magyarországi Cigányok Igazság Szövetségévé azzal a fő indoklással, hogy a párt nem töltötte be a politikai szerepét, érdemben nem tudta képviselni a hazai cigányságot. Kijelentették, hogy „vezetőségünk együtt kíván működni mindazon pártokkal, többek között a cigányokat képviselő szervezetekkel, akik a cigányság ügyében ennek emberi felemelkedésén és nemzetiségévé válásáért dolgoznak.” A tagsági bázist akkor kb. 16 ezer főre becsülték az országban. A szervezet elnökévé rövidesen Ráduly (későbbi névváltoztatással Reményi) Géza lépett elő. 2001 végén Mozsár István, a *Magyar Cigányok Demokrata Pártjának* elnöke bejelentette, hogy a párthoz csatlakozik – önmagát megszüntetve – a Horváth Albert által utóbb megalakított *Magyar Cigányok Béke Pártja* és a Magyarországi Cigányok Igazság Szövetsége. Az utóbbinak az adhatott alapot, hogy Reményit akkor az MCDP alelnökévé választották. A rövidesen teljesen inaktívvá vált társadalmi szervezetet a Fővárosi Bíróság egy 2009-es ítéletében szüntette meg.

Fővárosi Törvényszék, Pk. 60.836/1989.

Források: Az Új Magyarok Igazság Pártja programja (2005). In: M. Kiss József, Vida István (szerk.): *Magyarországi pártprogramok 1988-1990*. IV. k. Budapest, ELTE Eötvös Kiadó. 796-798. Szepesi József: Nocsak: „Újmagyarok” (?) pártja avagy uccu, vissza Rákosihoz? *Cigány Újság*, 1989. május 23. 3.

Az Újmagyarok Igazság Pártjának közleménye (OS, 1990. február 11.). A magyarországi cigányság szervezeteinek nyilatkozata (OS, 1990. április 5.). Az Újmagyarok Igazság Pártja nyílt levele (OS, 1990. május 17.). A Magyar Cigányok Igazság Pártjának nyílt levele az Országgyűléshez (OS, 1990. június 14.). Megalakult a Magyarországi Cigányszervezetek Nemzetiségi Tanácsa (OS, 1990. június 28.). A Magyar Cigányok Igazság Pártjának felhívása (OS, 1990. szeptember 17.). A magyar cigányszervezetek közleménye és tiltakozó petíciója (OS, 1990. november 16.).

AZ INTERJÚK TÉMAKÖREI

- Miként összegezné a romákkal kapcsolatos főbb politikai, társadalmi, gazdasági kihívásokat? Ezek mennyiben és hogyan érintik az elismerés és/vagy az elosztás kérdéskörét (mennyiben etnikai/szociális)?
- A roma közéleti-politikai részvétel formái. Miként értékeli a részvétel és képviselet egyéb formáit, előnyeit és hátrányait (civil szervezet, kisebbségi önkormányzat, képviselet mainstream pártokon keresztül, parlamenti képviselet - nemzetiségi szószóló)?
- Szükség van-e egyáltalán és miért roma politikai pártra Magyarországon?
- Milyen szerepe, hatása lehet egy roma pártnak a közéletben és a roma közösségekben?
- A párt megalapításának okai, körülményei, milyen tényezők tették szükségessé a párt létrehozását?
- A szélesebb politikai-intézményi és társadalmi környezet mennyiben segítette vagy gátolta a párt megalakítását, valamint az önkormányzati/parlamenti/EP választási indulását?
- Miben látja általánosságban a politikai mobilizáció kudarcának, a sikertelen választási szereplés (külső és belső) okait?
- Milyen javaslatokat, elképzeléseket, alternatívákat fogalmazott meg a párt a problémák megoldására? Kiket célt meg a javaslataival, programjával?
- Mit tett a párt konkrétan a romák/szegények/kisebbségek stb. érdekében? Ezen tevékenységek értékelése.
- A pártszerkezet: felépítés, tagok, támogatók száma.
- Miként próbálta meg a párt elérni a potenciális szavazóit (gyűlés, nyilvános vita, szórólap, plakát, honlap, blog, Facebook stb.)?
- Volt-e kapcsolata, együttműködött-e más hazai, külföldi és nemzetközi szereplőkkel, pártokkal, civil szervezetekkel?
- Jövőre vonatkozó elképzelések.

RÖVIDÍTÉSEK

CDU = Cigány Demokrata Unió
CKDP = Cigányok Kereszténydemokrata Pártja
CIÉP = Cigányok Igazság és Élet Pártja
CSZP = Cigányok Szolidaritási Pártja
DRP = Demokratikus Roma Párt
EJIP = Egység a Jövőért Integrációs Párt
EUROM = Európai Roma Keresztények Jobblétéért Demokratikus Párt
HEKSZ = Hódmezővásárhelyi Etnikai Kisebbségek és Szimpatizánsaik Pártja
MACSEP = Magyar Cselekvő Párt
MCBP = Magyar Cigányok Béke Pártja
MCDP = Magyar Cigányok Demokrata Pártja
MCDSZ = Magyarországi Cigányok Demokratikus Szövetsége
MCF-ÖMP = Magyarországi Cigányok Fóruma - Összefogás Magyarországotért Párt
MCFRÖP = MCF Roma Összefogás Párt
MCKSZ = Magyarországi Cigányok Kulturális Szövetsége
MCNP = Magyar Cigány Néppárt
MCP = Magyarországi Cigánypárt
MCSZDP = Magyarországi Cigányok Szociáldemokrata Pártja
MDF = Magyar Demokrata Fórum
MKP = Magyarországi Kisebbségek Pártja
MKRP = Magyar Keresztény Roma Párt
MMRÖP = Megújult Magyarországi Roma Összefogás Párt
MRDP = Magyarországi Romák Demokratikus Pártja
MROP = Magyarországi Roma Párt
MSZMP = Magyar Szocialista Munkáspárt
MSZP = Magyar Szocialista Párt
MTI = Magyar Távirati Iroda
NERKÉSZ = Nemzeti Etnikai Roma Kisebbségi Érdekvédelmi Szervezet
OS = Országos Sajtószolgálat
ÖEP = Összefogás Esélyegyenlőségért Párt
REP = Roma Egység Párt
SZDSZ = Szabad Demokraták Szövetsége
UMIP = Újmagyarok Igazság Pártja

BIBLIOGRÁFIA

- Almacht Judit; Szabó Péter szerk. (2007): *Cigány miniszterelnököt hazánknak...? Száva Vincével, a Magyarországi Kisebbségek Pártjának elnökével beszélget Szabó Péter.* Budapest, Graphic Art and Design Bt.
- Almond, Gabriel A.; Powell, G. Bingham szerk. (1999): *Összehasonlító politológia.* Budapest, Osiris.
- Alonso, Sonia (2007): Enduring Ethnicity: The Political Survival of Incumbent Ethnic Parties in Western Democracies. In: Maravall, José Maria Sánchez; Cuenca, Ignacio (eds.): *Controlling Governments. Voters, Institutions and Accountability.* Cambridge, Cambridge UP. 82-104.
- Alonso, Sonia (2011): Representative democracy and the multinational demos. In: Alonso, Sonia; Keane, John; Merkel, Wolfgang (eds.): *The Future of Representative Democracy.* Cambridge, Cambridge UP. 169-190.
- Andriescu, Monica; Gherghina, Sergiu (2013): *The Dual Consequences of Politicization of Ethnicity in Romania.* ECMI Working Paper, No. 63.
- Avoiding the Dependency Trap. The Roma Human Development Report.* Bratislava, United Nations Development Programme, 2003.
- Babusik Ferenc (2004): Legitimacy, Statistics and Research Methodology – Who is Romani in Hungary Today and What Are We (Not) Allowed to Know about Roma? *Roma Rights Quarterly*, 1. 14-18.
- Barany Zoltan (1995): The Roma in Macedonia: ethnic politics and the marginal condition in a Balkan state. *Ethnic and Racial Studies*, 3. 515-531.
- Barany Zoltan (2002): Ethnic Mobilization without Prerequisites. The East European Gypsies. *World Politics*, April. 277-307.
- Bartolini, Stefano; Mair, Peter (2001): Challenges to Contemporary Political Parties. In: Diamond, Larry; Gunther, Richard (eds.): *Political Parties and Democracy.* Baltimore and London, Johns Hopkins UP. 327-343.
- Bašić, Goran M. (2001): Political and legal position of the Romanies in the Central and Southeast Europe. *Philosophy and Sociology*, 8. 491-516.
- Beissinger, Margaret H. (2001): Occupation and Ethnicity: Constructing Identity among Professional Romani (Gypsy) Musicians in Romania. *Slavic Review*, 1. 24-49.
- Benovska-Sabkova, Milena (2003): "I am a pure Gypsy..." The Roma Individuality in the Distorted Mirror of Group Stereotypes. In: Giordano, Christian et al. (eds.): *Roma's Identities in Southeast Europe: Bulgaria.* Rome, Ethnobarometer. 57-93.
- Bindorffer Györgyi (2011): *Kisebbség, politika, kisebbségpolitika. Nemzeti és etnikai közösségek kisebbségi önkormányzati autonómiája Magyarországon.* Budapest, Gondolat – MTA Szociológiai Kutatóintézet.
- Birnir, Jóhanna Kristín (2007): Divergence in Diversity? The Dissimilar Effects of Cleavages on Electoral Politics in New Democracies. *American Journal of Political Science*, 3. 602–619.
- Birnir, Jóhanna Kristín (2008): Party regulation in Central and Eastern Europe and Latin America: The effect on minority representation and the propensity for conflict. In: Reilly,

- Benjamin; Nordlund, Per (eds.): *Political Parties in Conflict-Prone Societies: Regulation, Engineering and Democratic Development*. Tokyo, United Nations UP. 158–181.
- Bíró András (2013): The Price of Roma Integration. In: Guy, Will (ed.): *From Victimhood to Citizenship. The Path of Roma Integration. A Debate*. Budapest, Kossuth. 11-40.
- Bleahu, Ana (2005): Political Participation of Roma Minorities in Romania. In: Rusu, Horațiu; Voicu, Bogdan (eds.): *Perspectives on the European Postcommunist Societies*. Sibiu, Psihomedica. 181-195.
- Bleahu, Ana; Frunzaru, Valeriu (2007): *Participarea politică a romilor din România*. Bucuresti, Romani CRIS: Centrul Romilor pentru Interventie Sociala si Studii.
- Blignaut, Margaretha (2011): Grassroots Gypsies, Roma Representatives: Political Disjuncture and Ethnicity in Romania. *Honors Projects*. Paper 12. http://digitalcommons.macalester.edu/anth_honors/12
- Brown, David (1994): *The State and Ethnic Politics in Southeast Asia*. London, Routledge.
- Brubaker, Rogers (2001): Csoportok nélküli etnicitás. *Beszélő*, 7-8. 60-66.
- Bugajski, Janusz (1995): *Ethnic Politics in Eastern Europe: A Guide to Nationality Policies, Organizations, and Parties*. New York, M. E. Sharpe.
- Caramani, Daniele (2012): The Europeanization of electoral politics: An analysis of converging voting distributions in 30 European party systems, 1970-2008. *Party Politics*, 6. 803-823.
- Chandra, Kanchan (2009): Why voters in patronage democracies split their tickets: Strategic voting for ethnic parties. *Electoral Studies*, 1. 21–32.
- Chandra, Kanchan (2011): What is an ethnic party? *Party Politics*, 2. 151-169.
- Cocozzelli, Fred (2008): Small Minorities in a Divided Polity: Turks, Bosniaks, Muslim Slavs and Roms, Ashkalis and Egyptians in Post-conflict Kosovo. *Ethnopolitics*, 2-3. 287-306.
- Connolly, Richard (2012): The Determinants of the Economic Crisis in Post-Socialist Europe. *Europe-Asia Studies*, 1. 35-67.
- Council of Europe Commissioner for Human Rights (2013): *Safeguarding human rights in times of economic crisis*. Issue Paper. http://www.enetenglish.gr/resources/article-files/prems162913_gbr_1700_safeguardinghumanrights_web.pdf (lementve: 2015. augusztus 24.).
- Crowe, David M. (1999): The Gypsies of Romania since 1990. *Nationalities Papers*, 1. 57-67.
- Crowe, David M. (2000): Muslim Roma in the Balkans. *Nationalities Papers*, 1. 93-128.
- Crowe, David M. (2008): The Roma in Post-Communist Eastern Europe. Questions of Ethnic Conflict and Ethnic Peace. *Nationalities Papers*, 3. 521-552.
- Csefkó Ferenc; Pálné Kovács Ilona szerk. (1999): *Kisebbségi önkormányzatok Magyarországon*. Budapest, Osiris – MTA Kisebbségkutató Műhely – MTA Regionális Kutatások Központja.
- de Winter, Lieven; Türsan, Huri eds. (1998): *Regionalist Parties in Western Europe*. London, Routledge.
- Demirova-Abdulova, Sevdija (2005): Roma's self-government in Shuto Orizari. In: Thelen, Peter (ed.): *Roma in Europe. From Social Exclusion to Active Participation*. Skopje, Friedrich Ebert Stiftung. 197–213.

- Denton, James (2003): *Roma Political Participation in Bulgaria, Romania, and Slovakia*. National Democratic Institute for International Affairs Assessment Mission.
- Egry Gábor (2006): A nemzeti és etnikai kötődés szerepe a választói magatartás alakulásában Magyarországon a 20. században. *Múltunk*, 1. 170-197.
- Epstein, Leon D. (2000): *Political Parties in Western Democracies*. Piscataway, Transaction.
- Esman, Milton J. (1994): *Ethnic Politics*. Ithaca-London, Cornell UP.
- Faniel, Jean; Soare, Sorina (2004): The influence of the Democratic Party of the People of Europe-European Free Alliance on decision-making at European Union level. In: Delwit, Pascal; Külahci, Erol; Van De Walle, Cédric (eds.): *The Europarties. Organisation and Influence*. Brussels, Centre d'étude de la vie politique of the Free University of Brussels. 287-307.
- Ferrara, Federico (2011): Cleavages, Institutions and the Number of Parties: A Study of Third Wave Democracies. *Journal of Elections, Public Opinion and Parties*, 1. 1-27.
- Fiala, Petr; Mareš, Miroslav; Strmiska, Maxmilián (2003): Organizace etnických menšin a prosazování jejich zájmů. *Sociální Studia*, 9. 65-85.
- Filipescu, Corina (2009): Revisiting Minority Integration in Eastern Europe: Examining the Case of Roma Integration in Romania. *Debatte: Journal of Contemporary Central and Eastern Europe*, 3. 297-314.
- Fox, Jonathan; Brown, Betty (2000): The Roma in the Post Communist Era. In: Gurr, Ted Robert (ed.): *Peoples versus States. Minorities at Risk in the New Century*. Washington, D.C., United States Institute of Peace Press. 143-150.
- Franzmann, Simon; Kaiser, André (2006): Locating Political Parties in Policy Space. A Reanalysis of Party Manifesto Data. *Party Politics*, 2. 163-188.
- Fraser, Nancy (2003): Social Justice in the Age of Identity Politics: Redistribution, Recognition, and Participation. In: Fraser, Nancy; Honneth, Axel: *Redistribution or Recognition? A Political-Philosophical Exchange*. London, Verso and Frankfurt, Suhrkamp. 7-109.
- Friedman, Eben (2002): Political Integration of the Romani Minority in Post-communist Macedonia. *Southeast European Politics*, 2–3. 107–126.
- Gadjanova, Elena (2013): What is an Ethnic Appeal? Policies as Metonymies for Ethnicity in the Political Rhetoric of Group Identity. *Ethnopolitics*, 3. 307-330.
- Gay y Blasco, Paloma (2002): Gypsy/Roma diasporas. A comparative perspective. *Social Anthropology*, 2. 173-188.
- Gheorghe, Nicolae (2013): Choices to be made and prices to be paid: potential roles and consequences in Roma activism and policy-making. In: Guy, Will (ed.): *From Victimhood to Citizenship. The Path of Roma Integration. A Debate*. Budapest, Kossuth. 41-99.
- Gherghina, Sergiu; Jigla, George (2011): Explaining Ethnic Mobilisation in Post-Communist Countries. *Europe-Asia Studies*, 1. 49-76.
- Gunther, Richard; Diamond, Larry (2003): Species of Political Parties: A New Typology. *Party Politics*, 2. 167-199.
- Guy, Will (2002): Late Arrivals at the Nationalist Games: Romani Mobilisation in the Czech Lands and Slovakia. In: Fenton, Steve; May, Stephen (eds.): *Ethnonational Identities*. London, Palgrave Macmillan. 48-83.

- Hajdinjak, Marko (2008): Thou Shall Not Take the Names Ethnic or Minority, And I Will Bless Thee: Political Participation of Minorities in Bulgaria. In: *Political Parties and Minority Participation*. Skopje, Friedrich Ebert Stiftung. 87–125.
- Held, David (2006): *Models of Democracy*. Cambridge, Polity Press.
- Horowitz, Donald (1985): *Ethnic Groups in Conflict*. Berkeley, University of California Press.
- Hrustič, Tomáš (2012): The Trends in the Participation of Romani Candidates in Elections in Slovakia. *Roma Rights*, 39-47.
- Ishiyama, John; Breuning, Marijke (1998): *Ethnopolitics in the new Europe*. Boulder, Lynne Rienner.
- Ishiyama, John; Breuning, Marijke (2011): What's in a name? Ethnic party identity and democratic development in post-communist politics. *Party Politics*, 2. 223-241.
- Janda, Kenneth (1970): *A Conceptual Framework for the Comparative Analysis of Political Parties*. Beverly Hills, Sage.
- Janda, Kenneth (1983): Cross-National Measures of Party Organizations and Organizational Theory. *European Journal of Political Research*, 3. 319-332.
- Johari, J. C. (2008): *Comparative Politics*. New Delhi, Sterling.
- Jovanovic, Zeljko (2010): Participation and Representation. In: Müller, Stephan; Jovanovic, Zeljko: *Pathways to Progress? The European Union and Roma Inclusion in the Western Balkans*. A report commissioned by OSI Roma Initiatives. Budapest, Open Society Institute. 24-43.
- Kállai Ernő (2000): Roma vállalkozók 1998-ban. In: Kemény István (szerk.): *Romák/cigányok és a láthatatlan gazdaság*. Budapest, Osiris - MTA Kisebbségkutató Műhely. 38-80.
- Kállai Ernő (2005): *Helyi cigány kisebbségi önkormányzatok Magyarországon*. Budapest, Gondolat – MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézet.
- Kállai Ernő (2014): Vannak-e cigányok, és ha nincsenek, akkor kik azok? *Regio*, 2. 114-146.
- Kerényi György (1999): Önerő. A roma önszerveződés. *Belügyi Szemle*, 7-8. 62-68.
- Kisgyőri Roland (2007): Kis pártok a hatalom vonzásában. In: Sándor Péter, Vass László, Tolnai Ágnes (szerk.): *Magyarország politikai évkönyve 2007*. II. Budapest, Demokrácia Kutatások Magyar Központja Közhasznú Alapítvány. 1105-1126.
- Kisgyőri Roland (2010): Az egyiknek sikerül – A Jobbik és a kis pártok 2009-ben (Elektronikus dokumentum). In: Sándor Péter, Vass László (szerk.): *Magyarország politikai évkönyve 2009-ről. Kormányzat, közpolitika, közélet*. Budapest, Demokrácia Kutatások Magyar Központja Alapítvány - Arcanum.
- Kitschelt, Herbert et al. (1999): *Post-Communist Party Systems. Competition, Representation, and Inter-Party Cooperation*. Cambridge, Cambridge UP.
- Klímová, Ilona (2002): Romani political representation in Central Europe. An historical survey. *Romani Studies*, 2. 103-147.
- Koenis, Sjaak; Saukkonen, Pasi (2006): The Political Organization of Cultural Difference. *Finnish Journal of Ethnicity and Migration*, 1. 4-14.
- Kostadinova, Galina (2011): Minority Rights as a Normative Framework for Addressing the Situation of Roma in Europe. *Oxford Development Studies*, 2. 163-183.

- Kovats, Martin (1996): A jó, a rossz és a csúf - a romapolitika három arca Magyarországon. *Eszmélet*, tél. 132-153.
- Kovats, Martin (2013): Integration and the politicisation of Roma identity. In: Guy, Will (ed.): *From Victimhood to Citizenship. The Path of Roma Integration. A Debate*. Budapest, Kossuth. 101-128.
- Kóczé Angéla (2012): Depletion of Social Capital Shrinking Civil Society Involvement. *Roma Rights*, 19-26.
- Kymlicka, Will (2004): Justice and security in the accommodation of minority nationalism. In: May, Stephen; Modood, Tariq; Squires, Judith (eds.): *Ethnicity, Nationalism, and Minority Rights*. Cambridge, Cambridge UP. 144-175.
- Kymlicka, Will (2006): The evolving basis of European norms of minority rights. Rights to culture, participation and autonomy. In: McGarry, John; Keating, Michael (eds.): *European Integration and the Nationalities Question*. London-New York, Routledge. 35-63.
- Ladányi János szerk. (2010): *Társadalom és térszerkezeti átalakulások. Válogatott tanulmányok (1975-2010)*. Budapest, Budapesti Corvinus Egyetem – Új Mandátum.
- Lajtai Mátyás (2011): A kisebbségi civil szervezetek parlamenti finanszírozása 1991–2010. In: Bárdi Nándor; Tóth Ágnes (szerk.): *Asszimiláció, integráció, szegregáció. Párhuzamos értelmezések és modellek a kisebbségkutatásban*. Budapest, Argumentum. 265–302.
- Lajtai Mátyás (2013): Kísérlet a roma civil szféra méretének, térbeli elhelyezkedésének és három forrás példáján bemutatott forrásmegszerző képességének vizsgálatára. In: Bárdi Nándor; Tóth Ágnes (szerk.): *Önazonosság és tagoltság: elemzések a kulturális megosztottságról*. Budapest, Argumentum. 89-130.
- Lane, Jan-Erik; Ersson, Svante (2005): *Culture and Politics. A Comparative Approach*. Aldershot, Ashgate.
- Latham, Judith (1999): Roma of the former Yugoslavia. *Nationalities Papers*, 2. 205-226.
- Lichnofsky, Claudia (2012): Identifizierungsprozesse muslimischer Nicht-Albaner im Kosovo und ihre Strategien der politischen und sozialen Verortung seit 1999. Das Beispiel der Ashkali. *Südosteuropäische Hefte*, 1. 57–71.
- Lublin, David (2012): Dispersing Authority or Deepening Divisions? Decentralization and Ethnoregional Party Success. *The Journal of Politics*, 4. 1079-1093.
- Lundi Ajánlások a nemzeti kisebbségek hatékony részvételéről a közéletben & Értelmező Jegyzék*. The Hague, Foundation on Inter-Ethnic Relations, 1999. <http://www.osce.org/hu/hcnm/32248?download=true>
- Mair, Peter; Mudde, Cas (1998): The Party Family and Its Study. *Annual Review of Political Science*, Vol. 1. 211-229.
- Mansbridge, Jane (1999): Should Blacks Represent Blacks and Women Represent Women? A Contingent "Yes". *Journal of Politics*, 3. 628-657.
- Mareš, Miroslav (2003): Etnické a regionální subjekty ve stranickém systému České republiky. *Středoevropské politické studie*, 2-3.
- Marushiakova, Elena; Popov, Vesselin (2001a): New Ethnic Identities in the Balkans: The Case of the Egyptians. *Philosophy and Sociology*, 8. 465-477.
- Marushiakova, Elena; Popov, Vesselin (2001b): The Gypsy Minority in Bulgaria – Policy and Community Development. In: McDonald, Christina; Kovács Judith; Fényes Csaba (eds.): *The Roma Education Resource Book*. Budapest, Open Society Institute. 63-106.

- Marushiakova, Elena; Popov, Vesselin (2005): The Roma – a Nation without a State? Historical Background and Contemporary Tendencies. In: Burszta, W.; Kamusella, T.; Wojciechowski, S. (eds.): *Nationalisms Across the Globe: An overview of the nationalism of state-endowed and stateless nations*. Poznan, School of Humanities and Journalism. 433-455.
- McGarry, Aidan (2008): Political Participation and Interest Articulation of Roma in Romania. *Journal on Ethnopolitics and Minority Issues in Europe*, 1. 1-25.
- McGarry, Aidan (2009): Ambiguous Nationalism? Explaining the Parliamentary Underrepresentation of Roma in Hungary and Romania. *Romani Studies*, 2. 103-124.
- McGarry, Aidan (2010): *Who Speaks for Roma? Political Representation of a Transnational Minority Community*. New York, Continuum.
- McGarry, Aidan; Agarín, Timofey (2014): Unpacking the Roma Participation Puzzle: Presence, Voice, and Influence. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 12. 1972-1990.
- Miodownik, Dan; Cartrite, Britt (2006): Demarking Political Space. Territoriality and the Ethnoregional Party Family. *Nationalism and Ethnic Politics*, 1. 53-82.
- Miodownik, Dan; Cartrite, Britt (2010): Does Political Decentralization Exacerbate or Ameliorate Ethnopolitical Mobilization? A Test of Contesting Propositions. *Political Research Quarterly*, 4. 731-746.
- Miscoiu, Sergiu (2006): Is there a model for the political representation of the Romanian Roma? *Sfera Politicii*, 123-124. 78-89.
- Molnár Emília (2002): Atyáskodás és kiszorítódsi. Helyi intézmények, cigányok, kisebbségi önkormányzatok. *Beszélő*, 1.
- Molnár Emília; Schafft, Kai A. (2003): A helyi roma/cigány kisebbségi önkormányzatok tevékenysége és céljai Magyarországon 2000-2001-ben. *Szociológiai Szemle*, 1. 79-99.
- Müller-Rommel, Ferdinand (1998): Ethnoregionalist parties in Western Europe. Theoretical considerations and framework of analysis. In: de Winter, Lieven; Türsan, Huri (eds.): *Regionalist Parties in Western Europe*. London, Routledge. 17-27.
- Neumann, Sigmund ed. (1956): *Modern political parties. Approaches to Comparative Politics*. Illinois, University of Chicago Press.
- Norris, Pippa (2002): *Democratic Phoenix. Reinventing Political Activism*. Cambridge, Cambridge UP.
- Norris, Pippa (2004): *Building political parties: Reforming legal regulations and internal rules*. Stockholm, IDEA.
- Olzak, Susan (1983): Contemporary Ethnic Mobilization. *Annual Review of Sociology*, Vol. 9. 355-374.
- Pajic, Catherine Messina (2012): Mechanisms to Improve the Political Participation of Roma in Central and Eastern Europe. *Roma Rights*, 27-38.
- Palermo, Francesco; Woelk, Jens (2003): No Representation Without Recognition: The Right to Political Participation of (National) Minorities. *European Integration*, 3. 225-248.
- Panbianco, Angelo (1988): *Political Parties: Organisation and Power*. Cambridge, Cambridge UP.
- Pečínka, Pavel (2003a): Romské politické strany a hnutí. In: Mareš, Miroslav (ed.): *Etnické a regionální strany v ČR po roce 1989*. 1. vyd. Brno, Centrum pro studium demokracie a kultury. 99-172.

- Pečínka, Pavel (2003b): Romská občanská iniciativa v České republice. *Středoevropské politické studie*, 2-3. 1-8.
- Pečínka, Pavel (2009): *Romské strany a politici v Evropě*. Brno, Doplněk.
- Perović, Radule (2009): Romske političke partije i izbori od 1990. godine do danas. In: *Projekat „Stanje političke zajednice Roma u Srbiji.“* Beograd.
- Phillips, Anne (1993): *Democracy and Difference*. Cambridge, Polity Press.
- Phillips, Anne (1995): *The Politics of Presence*. Oxford, Clarendon Press.
- Pitkin, Hannah Fenichel (1967): *The Concept of Representation*. Berkeley and Los Angeles, University of California Press.
- Plaut, Shayna; Memedova, Azbija (2005): Blank Face, Private Strength. Romani Identity as Represented in the Public and Private Sphere. In: Memedova, Azbija (ed.): *Roma's Identities in Southeast Europe: Macedonia*. Rome, Ethnobarometer. 19-52.
- Political Parties and Minority Participation*. Skopje, Friedrich Ebert Stiftung, 2008.
- Prisacariu, Roxana (2013): *Roma political participation in Romania – from presence to influence*. Working paper. Institute of Federalism of the University of Fribourg.
- Ram, Melanie (2010): Interests, Norms and Advocacy: Explaining the Emergence of the Roma onto the EU's Agenda. *Ethnopolitics*, 2. 197-217.
- Rechel, Bernd (2007): State Control of Minorities in Bulgaria. *Journal of Communist Studies and Transition Politics*, 3. 352-370.
- Rostas, Iulius (2009): The Romani Movement in Romania. Institutionalization and (De)mobilization. In: Sigona, Nando; Trehan, Nidhi (eds.): *Romani Politics in Contemporary Europe. Poverty, Ethnic Mobilization, and the Neoliberal Order*. Palgrave Macmillan, Houndmills. 159-185.
- Rostas, Iulius (2012): Roma Participation: From Manipulation to Citizen Control. *Roma Rights*, 3-7.
- Rövid Márton (2012): Options of Roma Political Participation and Representation. *Roma Rights*, 9-17.
- Rövid Márton (2013): Solidarity, Citizenship, Democracy: The Lessons of Romani Activism. In: Halwachs, Dieter (ed.): *European Yearbook of Minority Issues, Vol. 10, 2011*. Leiden and Boston, Martinus Nijhoff Publishers. 381-396.
- Sanfey, Peter (2011): South-eastern Europe: lessons learned from the global economic crisis in 2008-10. *Southeast European and Black Sea Studies*, 2. 97-115.
- Sartori, Giovanni (2005): *Parties and Party Systems: A Framework for Analysis*. Colchester, ECPR Press.
- Schafft, Kai; Farkas Tibor (1999): Észrevételek a cigány kisebbségi önkormányzatok működéséről. *A falu*, 1. 77-82.
- Schafft, Kai (1999): Local minority self-governance and Hungary's Roma. *The Hungarian Quarterly*, 155. 91-99.
- Schlesinger, Joseph A. (1991): *Political Parties and the Winning of Office*. Ann Arbor, University of Michigan Press.
- Schönbaum Attila (2009): A kisebbségi pártok az európai pártrendszerekben. In: Szarka László et al. (szerk.): *Etnopolitikai modellek a gyakorlatban*. Budapest, Gondolat. 35-75.

- Šebesta, Michal (2003): The Roma Political Scene. In: Vašečka, Michal; Jurásková, Martina; Nicholson, Tom (eds.): *Čačipen pal o Roma. A Global Report on Roma in Slovakia*. Bratislava, Institute for Public Affairs. 199-210.
- Sigona, Nando; Trehan, Nidhi eds. (2009): *Romani Politics in Contemporary Europe. Poverty, Ethnic Mobilization, and the Neoliberal Order*. Houndmills, Palgrave Macmillan.
- Silverman, Carol (1988): Negotiating "Gypsiness": Strategy in Context. *The Journal of American Folklore*, 401. 261-275.
- Skenderi, Suad; Selmani, Deniz (2014): *The Role of the Roma Political Parties in Macedonia in Practice of Democracy from 1990 to 2011*. <http://romalitico.org/index.php/content/item/9-the-role-of-the-roma-political-parties-in-macedonia-in-practice-of-democracy-from-1990-to-2011> (leментve: 2015. augusztus 27.).
- Sobotka, Eva (2001): The Limits of the State: Political Participation and Representation of Roma in the Czech Republic, Hungary, Poland and Slovakia. *Journal on Ethnopolitics and Minority Issues in Europe*, Winter. 1-22.
- Spirova, Maria (2004): *Electoral Rules and the Political Representation of Ethnic Minorities: Evidence from Bulgaria and Romania*. Paper Prepared for Presentation at the 2004 Annual meeting of the Association for the Study of Nationalities, April 15-17, 2004, Columbia University, New York. <http://www.policy.hu/spirova/ASN2004.pdf> (leментve: 2015. szeptember 26.).
- Stein, Jonathan P. ed. (2000): *The Politics of National Minority Participation in Post-Communist Europe. State-Building, Democracy, and Ethnic Mobilization*. Armonk, New York, M. E. Sharpe.
- Stewart, Michael (2013): Roma and Gypsy "Ethnicity" as a Subject of Anthropological Inquiry. *Annual Review of Anthropology*, Vol. 42. 415-432.
- Strom, Kaare (1990): A Behavioral Theory of Competitive Political Parties. *American Journal of Political Science*, 2. 565-598.
- Szabóné Kármán Judit (2012): *A magyarországi roma/cigány értelmiség historiográfiája, helyzete, mentális állapota*. Budapest, Gondolat.
- Tarnovschi, Daniela (2008): Roma from Romania. In: Giordano, Christian et al. (eds.): *Roma's Identities in Southeast Europe: Romania*. Rome, Ethnobarometer. 24-37.
- Taylor, Andrew J. (2005): 'We are not asking you to hug each other, but we ask you to co-exist': the Kosovo assembly and the politics of co-existence. *The Journal of Legislative Studies*, 1. 105-137
- Taylor, Charles (1994): The Politics of Recognition. In: Gutman, Amy (ed.): *Multiculturalism: examining the politics of recognition*. Princeton, Princeton UP. 25-73.
- Thelen, Peter ed. (2005): *Roma in Europe. From Social Exclusion to Active Participation*. Skopje, Friedrich Ebert Stiftung.
- Tóth Kinga Dóra (2008): *Sikerés cigányok identitása Angliában és Magyarországon*. Budapest, L'Harmattan.
- Tóth Ágnes; Vékás János (2011): Kisebbségi elit és önkormányzatok. In: Kovách Imre (szerk.): *Elitek a válság korában. Magyarországi elitek, kisebbségi magyar elitek*. Budapest, MTA Politikatudományi Intézet – MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézet – Argumentum. 393-436.

- Tremlett, Annabel; McGarry, Aidan (2013): *Challenges Facing Researchers on Roma Minorities in Contemporary Europe: Notes towards a Research Program*. ECMI Working Paper, no. 62.
- Trubeta, Sevasti (2005): Balkan Egyptians and Gypsy/Roma Discourse. *Nationalities Papers*, 1. 71-95.
- Vachudova, Milada A. (2008): Tempered by the EU? Political parties and party systems before and after accession. *Journal of European Public Policy*, 6. 861-879.
- Vassilev, Rossen (2004): The Roma of Bulgaria: A Pariah Minority. *The Global Review of Ethnopolitics*, 2. 40-51.
- Veres Edit (2005): Roma etnopolitika Magyarországon. In: Láczy Magdolna; Kiss András (szerk.): *Inventárium*. Nyíregyháza, Nyíregyházi Főiskola Gazdasági és Társadalomtudományi Kara. 254–259.
- Vermeersch, Peter (2002a): Ethnic mobilisation and the political conditionality of European Union accession: the case of Roma in Slovakia. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 1. 83–101.
- Vermeersch, Peter (2002b): Romani Political Participation and Racism: Reflections on Recent Developments in Hungary and Slovakia. In: Cahn, Claude (ed.): *Roma Rights: Race, Justice, and Strategies for Equality*. New York, International Debate Education Association. 160-174.
- Vermeersch, Peter (2003): Ethnic minority identity and movement politics: The case of the Roma in the Czech Republic and Slovakia. *Ethnic and Racial Studies*, 5. 879-901.
- Vermeersch, Peter (2005): Marginality, Advocacy, and the Ambiguities of Multiculturalism: Notes on Romani Activism in Central Europe. *Identities: Global Studies in Culture and Power*, 12. 451-478.
- Vermeersch, Peter (2006): *The Romani Movement: Minority Politics and Ethnic Mobilization in Contemporary Central Europe*. Oxford, Berghahn Books.
- Vermeersch, Peter; Ram, Melanie H. (2009): The Roma. In: Rechel, Bernd (ed.): *Minority Rights in Central and Eastern Europe*. Abingdon, Routledge. 61-73.
- Vermeersch, Peter (2012): Reframing the Roma: EU Initiatives and the Politics of Reinterpretation. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 8. 1195-1212.
- Vida István et al. szerk. (2011): *Magyarországi politikai pártok lexikona (1846-2010). I. kötet. Parlamenti választásokon jelöltet állító pártok*. Budapest, Gondolat – MTA ELTE Pártok, Pártrendszer, Parlamentarizmus Kutatócsoport.
- Visoka, Gezim (2008): Political Parties and Minority Participation: Case of Roma, Askhalia and Egyptians in Kosovo. In: *Political Parties and Minority Participation*. Skopje, Friedrich Ebert Stiftung. 153–177.
- Visoka, Gezim; Beha, Adem (2011): Minority Consultative Bodies in Kosovo: A Quest for Effective Emancipation or Elusive Participation? *Journal on Ethnopolitics and Minority Issues in Europe*, 1. 1-30.
- Ware, Alan (1996): *Political Parties and Party Systems*. Oxford and New York, Oxford UP.
- Wheatley, Steven (2002): Non-Discrimination and Equality in the Right of Political Participation for Minorities. *Journal on Ethnopolitics and Minority Issues in Europe*, 3. 1-20.

- White, John Kenneth (2006): What is a Political Party? In: Katz, Richard S.; Crotty, William J. (eds.): *Handbook of Party Politics*. London, Sage.
- Wizner Balázs; Bernáth Gábor (2002): Roma közélet és civil szervezetek. In: Forray R. Katalin; Mohácsi Erzsébet (szerk.): *Esélyek és korlátok. A magyarországi cigány közösség az ezredfordulón*. Pécs, PTE BTK Neveléstudományi Intézet, Romológia és Nevelésszociológia Tanszék. 67-83.
- Wizner Balázs (2005): Osztok, keverek. Cigány programok és roma szervezetek finanszírozása a rendszerváltás után. In: Neményi Mária; Szalai Júlia (szerk.): *Kisebbségek kisebbsége. A magyarországi cigányok emberi és politikai jogai*. Budapest, Új Mandátum. 430-457.
- Wolinetz, Steven B. (2002): Beyond the Catch-All Party: Approaches to the Study of Parties and Party Organization in Contemporary Democracies. In: Gunther, Richard; Montero, Jose Ramon; Linz, Juan (eds.): *Political Parties. Old Concepts and New Challenges*. Oxford and New York, Oxford UP. 136-165.
- Young, Iris Marion (1990): *Justice and the Politics of Difference*. Princeton, Princeton UP.
- Zeqiri, Adrian (2014a): *General Elections in Kosovo: A View of Issues, Challenges and the Political Scene Ahead of Voting on June 8th*. Information Bulletin. Prishtinë, European Centre for Minority Issues Kosovo.
- Zeqiri, Adrian (2014b): *Minority Communities' Political Parties in Kosovo's Changing Political Landscape: the General Elections of June 2014 and their Aftermath*. Information Bulletin. Prishtinë, European Centre for Minority Issues Kosovo.
- Zuber, Christina Isabel (2012): Ethnic party competition beyond the segmented market. *Nationalities Papers*, 6. 927-944.